REVISTA ISTORICĂ

Anul al XX-lea, N-le 7-9. Iulie-Septembre 1934.

SUPT
CONDUCEREA
LUI
N. IORGA

SUMARIUL:

N. Iorga: Ioan Sobieski și Romînii (conferință la Societatea romîno-polonă.
Dr. Andrei Antalffi: Cîteva însemnări scurte.
N. Iorga: Un proiect comunal al lui Ion Ghica.
„ „ O piesă a lui Costache Caragiale.
Al. Ciorănescu: Un act al lui Stoica Ludescu.
V. Mihordea: Contribuție la istoria catolicismului din Moldova în secolul al XVIII-lea.
„ „ Înființarea grănicerilor vechii Case de Austria (1762).
Constantin Velichi: Documente inedite de la Ștefan-cel-Mare la Ieremia Movilă.
Generalul Radu R. Rosetti: Două noi publicațiuni asupra ultimului război.
Dări de samă de *N. Iorga* și *N. Smochină*, **Cronică** și **Notițe** de *N. Iorga*.

1934

TIPOGRAFIA „DATINA ROMÂNEASCĂ", VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul 45 Lei.

www.dacoromanica.ro

DIRECTOR:

N. IORGA

BUCUREŞTI, 6, ŞOSEAUA BONAPARTE

SECRETARĂ DE REDACŢIE:

VIRGINIA SACERDOŢEANU

FACULTATEA DE LITERE, BUCUREŞTI

---

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

– DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE –

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XX-lea, n-le 7-9. Iulie-Septembre 1934.

IOAN SOBIESKI ŞI ROMÎNII

– Conferinţă la Societatea romîno-polonă –

de N. Iorga.

Domnule ministru,
Domnilor membri ai Societăţii romîno-polone şi
Iubiţi ascultători,

Cînd mi s'a cerut să încep seria conferinţilor acestei simpatice Societăţi tinere care tinde la lucrul cel mai folositor în legăturile dintre două popoare: cunoaşterea reciprocă de la un popor la altul, cunoaştere dacă nu se poate a limbii, ceia ce une ori e foarte greu, măcar a literaturii în traducere şi cunoaşterea trecutului, a istoriei pe lîngă a tuturor realităţilor, în toată bogăţia lor, cînd, prin urmare, dv. aţi crezut că peste ceia ce fără îndoială ştiţi, sau sînteţi presupuşi a şti cu privire la Sobieski, devenit Ioan al III-lea, regele Poloniei, s'ar putea adăugi şi lucrurile pe care le cunosc, sau sînt presupus că le cunosc, ceva mai bine, am primit cu atît mai bucuros cu cît numele marelui rege polon din secolul al XVII-lea îmi este cunoscut dintr'o vreme cînd cea mai mare parte dintre dv. nu eraţi născuţi, ba se poate întîmpla că însişi părinţii dv. să nu fi format o familie şi sînt unele casuri în care chiar bunicii dv. erau abia pe cale de a începe o viaţă de familie a cării consecinţă indirectă sînteţi dv.

L-am cunoscut urmărindu-l pas cu pas pe timpul cînd era hatman al regatului Polon, cînd la Hotin, pe malul Nistrului, dădea bătălia hotărîtoare împotriva Turcilor care este actul eroic cel mai important pe care l-a îndeplinit creştinătatea contra puterii otomane în secolul al XVII-lea.

Despresurarea Vienei a fost un lucru cu mult mai uşor decît această d'întăiu biruinţă asupra Împărăţiei turceşti, care, — trebuie să o spun pentru gloria lui Sobieski, — nu înseamnă vechea

www.dacoromanica.ro

Turcie decăzută. Turcia de la 1660-80 era într'o perioadă de naţionalism războinic. Supt dinastia de Viziri Köprülü, care a avut legături cu cel d'intăiu Domn din neamul Ghica, se introduce un nou spirit într'un Stat a cărui aparenţă era aceia a unei decăderi răpezi. Prin urmare n'a luptat Hatmanul polon cu niște trupe otomane pe jumătate demoralisate chiar înainte de prima ciocnire, ci cu o armată foarte bine organisată a unei naţiuni care credea că începe o nouă epocă din viaţa sa.

Se atribuia nenorocirea Împărăţiei Otomane faptului că nu se mai purtau războaie de ofensivă. În adevăr nu există naţiune care să se poată păstra zdravănă şi plină de încredere în sine fără să aibă înainte un scop de ofensivă, culturală ori politică. Ni se vorbeşte într'una de o pace generală sprijinită pe faptul că fiecare ar căuta să ajungă la gradul de slăbiciune care i-ar interzice orice ideal; aceasta ar permite ca mînile lincezite să se atingă. Dar numai cînd naţiunile se vor putea înţelege, fiecare urmărind idealul său, recunoscînd însă idealul necesar al altor naţiuni, numai atunci într'adevăr vor fi condiţiuni de pace mai solide decît cînd fiecare se hotărăşte să nu facă nimic faţă de altul care nu face nici el nimic.

Împărăţia turcească avea însă acum un ideal, şi Sobieski a avut curajul să opună vitalitatea poporului său, care părea adormită supt acel predecesor al regalităţii lui viitoare, Mihail Wiszniewiecki, care avea şi singele moldovenesc al lui Ieremia Movilă, vitalităţii trezite a Împărăţiei otomane.

În considerarea acestei mari personalităţi cred că trebuie urmată această cale. Întăiu să-l vedem pe dînsul, cum a fost, să căutăm ce formează esenţa personalităţii lui, iar după aceia să deslușim care a fost sensul politicei lui şi care au fost urmările, şi bune şi mai puţin bune, care au resultat din legăturile pe care regele Poloniei le-a avut cu ţerile noastre şi în special cu aceia pe care a străbătut-o de două ori, fără să-şi poată ajunge la scop, cu Moldova.

Cu Moldova unei foarte interesante personalităţi. Constantin-Vodă Cantemir era un stăpînitor cum să ni fi dat Dumnezeu mai mulţi în cursul istoriei noastre: un om de experienţă, de modestie, un suflet ţerănesc cinstit, o fire din care dacă lipseşte cavalerismul, şi mai ales cavalerismul studiat, în schimb se în-

www.dacoromanica.ro

întîlnesc virtuțile acelea fundamentale care fac dintr'un om, în orice situație, cineva care poate să facă onoare unei situații.

În partea din urmă voiu căuta să înlătur unele prejudecăți, pentru că trebuie să vă spun de la început că, în ce privește legăturile dintre Sobieski și Romîni, sînt și din partea istoricilor poloni anumite prejudecăți, care se pot înlătura foarte ușor, și, dacă nu s'au înlăturat încă deplin, este fiindcă n'a urmat cineva calea cea bună.

I.

Să venim întăiu cu prejudecățile noastre. Este această părere că, într'un moment de mîndrie personală, Sobieski a venit asupra Moldovei cu gînduri rele. Ni aducem aminte de nuvela lui Costachi Negruzzi cu plăieșii aceia din Neamț, și nu știu dacă realitatea lucrurilor corespunde cu ce se întîlnește într'o nuvelă atît de interesantă ca aceia a scriitorului moldovean de prin anul 1840.

Dimitrie Cantemir povestește astfel ce a pățit tatăl său Constantin-Vodă, de la prima intrare a armatelor polone în Moldova. De sigur Dimitrie Cantemir este o personalitate cu care ne putem mîndri: un om învățat, cu multe cunoștinți îngrămădite și cu o îndrăzneală aproape genială; sînt foarte multe domenii de cultură universală în care el a fost cel d'întăiu. De exemplu în credința că istoria se compune dintr'un anumit ritm pe care, de altfel, l-a fost indicat marele cugetător italian Vico, că sînt în ea creșteri și scăderi: e părerea pe care o găsim înfățișată în admirabila operă a lui Montesquieu cu privire la mărirea și decadența Romînilor; această părere întăia oară Dimitrie Cantemir a manifestat-o în „Istoria Imperiului Otoman", iar Montesquieu a cunoscut opera lui Dimitrie Cantemir prin aceia că fiul fostului Domn moldovean, Antioh, era acum ambasador la Paris și avea cu el manuscriptele părintelui său. Dimitrie Cantemir mai este și începătorul geografiei de astăzi și prin felul cum leagă în *Descrierea Moldovei* rostul pămîntului cu toate rosturile felurite ale omului, și prin profilurile de munți pe care le-a schițat în Caucas, întovărășind pe Petru-cel-Mare în expediția lui asiatică. Turcii pănă mai ieri cîntau cîntece făcute de

www.dacoromanica.ro

Dimitrie Cantemir după o notație musicală care era opera lui. Însă Dimitrie Cantemir a fost, ca ostatec la Constantinopol, afară de anii de copilărie, un străin față de Moldova; el a trăit în străinătate, intrînd doar pentru cîteva luni în țară; el avea deci o cunoștință foarte neîndestulătoare a lucrurilor românești. Pe lîngă aceasta era foarte personal, nu numai în ceia ce-l privește pe dînsul, dar și în ceia ce privia pe tatăl său, și de sigur că nu era niciun motiv ca Vodă-Constantin Cantemir să fie peste măsură mulțămit cu ceia ce i se întîmplase de două ori cu Sobieski; și Dimitrie Cantemir a dat glas durerii acesteia a părintelui său. El este deci un călăuz care trebuie verificat în fiecare moment.

Iar, cît despre prejudecata care domnește în Polonia în ce privește pe Constantin Cantemir,—părere pe care am căutat s'o înlătur printr'o conferință la Paris ținută la Biblioteca Polonă și care a apărut în revista istorică francesă a mea—, se crede că același Constantin Cantemir ar fi fost un prieten al Turcilor, prieten al lor din principiu. Dar omul era legat cu toată inima sa de creștinătate: a fost soldat polon, a luptat atîta vreme în aceiași oaste în care fusese Sobieski, a încheiat apoi, ca Domn, o alianță și cu Imperialii germani; în fond el gîndia ca și Miron Costin supt raportul amintirilor sale din tinereță, de și aceasta nu însemnă că el n'ar fi avut iubire mai ales, cum se cuvine, pentru poporul său. S'a afirmat că Iașul ar fi fost ars după dorința lui ca să facă o situație imposibilă lui Sobieski,—ceva ca aceia ce s'a atribuit pentru arderea Moscovei lui Rostopcin, care une ori se lăuda singur că a făcut-o, de și Moscova era un imens oraș de cocioabe vechi de lemn, pline de parasiți, așa că ajungea o țigară pentru ca ea să ardă și fără concursul lui Rostopcin. Ar fi mers deci în dușmănia față cu Sobieski așa de departe că ar fi preferat să-și ardă capitala decît să lase să între în ea o oaste creștină. Aceasta nu corespunde însă cu adevărul, fiindcă silit a fost Constantin Cantemir să părăsească Iașul. Silit pentru ce? Pentru că, pe de o parte, avea un fiu la Turci, și părintele, chiar cînd ar fi un erou, nu poate uita ceia ce-l leagă de odrasla lui. Dar, pe de altă parte, Sobieski întrase în Moldova pentru un vis de glorie, — și atît. Gloria o înțelegem, dar nu ne lăsăm conduși de măgulirile și ilusiile ei. Ea ne încălzește, dar nu poate să zădărnicească vechea

www.dacoromanica.ro

noastră cugetare așezată: Să vină creștinii, gîndia bătrînul Cantemir, dar să rămînă, și, dacă nu sînt sigur că oastea creștină care a intrat o să rămînă, sînt silit să mă pregătesc pentru casul cînd această oaste va trebui să plece.

Aceasta este explicația neînțelegerii dintre Sobieski și Constantin Cantemir. Exact același lucru ca și în atitudinea vecinului său Șerban Cantacuzino din Muntenia față de Imperialii germani: Vă primim bucuroși, dar să ni dați garanție că rămîneți. Căci, altfel, o armată creștină vine, o primești cu bucurie, dar armata aceasta este silită să plece și după aceia vin Tatarii. Și, de oare ce Cantemir se aștepta să vină Tatarii, trebuia să-și ieie măsurile lui. Acest fel de gînd românesc se întîlnește, de alminteri, și la Ardeleni în timpul marelui războiu, cînd mulți Romîni de peste munți ziceau: Nu se poate o mai mare bucurie decît să vedem steagurile românești, dar vrem să știm dacă mîne nu ne spînzură Ungurii; am fi dorit să știm dacă noua ordine de lucruri poate să rămînă statornică.

Încheind această lungă, dar necesară parentesă, trebuie să vă mai spun un lucru: a judeca acțiunile unui alt popor după interesele noastre singure este o greșeală, cum este o greșeală, din partea cealaltă, să se judece acțiunile noastre după interesele altui popor: pentru a prețui pe cineva trebuie să-l înțelegi, iar pentru a-l înțelege trebuie să intri puțin în pielea lui, să-ți dai sama de ce poate suferi pielea aceasta.

Venim înapoi, la caracterisarea lui Ioan Sobieski și la aceste relații care socot, de altfel, că sînt lămurite chiar prin această explicație preliminară. În trecutul acestui mare popor polon, Ioan Sobieski nu este un om al evului mediu, în cursul căruia Polonii și Romînii s'au înțeles adese ori, în ciuda intereselor deosebite. Dacă au fost ciocniri între ei, motivul e acela că era un candidat la tron de o parte și de altă parte alt candidat la tron, și se căuta sprijinul peste Nistru, unde interese personale puteau să le aibă anumiți comandanți poloni de la graniță. În acel ev mediu a existat deci o înțelegere, datorită unui regim care a dispărut fără urmă, și pe care, azi, trebuie s'o înlocuim cu alt ceva decît ce a fost apoi în secolul al XVII-lea: trebuie s'o înlocuim cu un simț de solidaritate sprijinit pe sacra ideie națională fără a ne topi unii și alții într'un pacifism de acela internațional în care s'ar pierde

www.dacoromanica.ro

toate colorile și care nu poate să formeze nicio bază și niciun ideal pentru umanitatea din timpul nostru. În evul mediu un Domn moldovean făcea omagiu regelui Poloniei. Chestiunea aceasta a fost discutată de curînd de un tînăr istoric, odinioară elev al mieu, care a trecut prin fasa pe care o au une ori elevii miei, dar care fără îndoială se va apropia tot mai mult de ceia ce a format odinioară un teren comun de păreri: este vorba de tînărul profesor P. P. Panaitescu, care a discutat într'un articol recent originea acestui omagiu. Eu n'am zis însă că omagiul Domnului moldovean era și a rămas numai pentru pămîntul cîștigat la Nordul vechii Moldove încă din secolul al XIV-lea și că, în special, a fost numai pentru Pocuția. Eu am zis atîta: că *originea* omagiului acestuia trebuie căutată în teritoriul pe care regele Poloniei la sfîrșitul secolului al XIV-lea l-a cedat Domnului Moldovei; am spus un lucru, pe care îl afirm și acuma, că regele a întrebuințat forma unui împrumut ca să nu aibă aierul că părăsește o provincie și, în momentul chiar cînd împrumutul a fost încheiat, el era hotărît să nu plătească suma, întocmai cum a făcut Sigismund de Luxemburg, cînd a cedat de fapt Brandenburgul Hohenzollernilor „creditori", cu ferma hotărîre de a considera aceasta ca un lucru definitiv. După aceia însă evident că regele Poloniei a avut tot interesul să considere acest omagiu ca fiind pentru țara întreagă, iar Domnul Moldovei nu mai era dispus să discute asupra acestui punct, care, în ceia ce privește realitatea practică, nu avea nicio importanță, căci din partea lui nu însemna abdicarea de la scopurile naționale. Moldova de și vasală, a putut să trăiască foarte bine pentru dînsa și, dacă în unele timpuri grele, ca în secolul al XVI-lea, ar fi fost o colaborație strînsă din partea suzeranului poate că dincoace de Dunăre influența turcească n'ar fi ajuns pînă unde a ajuns.

Aceasta înseamnă evul mediu, care nu a avut niciun fel de influență asupra lui Sobieski. El era un om modern, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, și care înțelegea pe Suveran într'un fel care nu este, la urma urmei, decît felul pe care-l represintă Ludovic al XIV-lea. A-l privi altfel pe Sobieski e a nu-l înțelege. La tipul frances contemporan a adaus un singur lucru: temperamentul rasei sale, care era fără îndoială cu totul deosebit de temperamentul rasei care vorbește și lucrează

www.dacoromanica.ro

prin marele rege frances, întru cît, de altminterea, asupra acestuia din urmă nu se exercita o influență spaniolă.

Sobieski nu este nici un om al Renașterii, al unei tărzii Renașteri, venită din Apus și întrată în Polonia, unde cea mai strălucită epocă a ei aparține secolului al XVI-lea, pe vremea unui rege Sigismund, atunci cînd o princesă italiană stătea alături de dînsul. Pe vremea aceia era alt tip de om politic care a avut legături cu noi: este vorba de Albert Laski, prietenul lui Despot, care a contribuit esențial la așezarea acestui om curios; el a avut și Hotinul de la prietenul său de o clipă, de și a contribuit și la căderea lui. Laski, da, *este* un om al Renașterii, omul cel mai caracteristic acestei forme. Dar el nu are nimic a face cu Sobieski.

Dacă este vorba să-i găsim lui Sobieski în secolul al XVI-lea o înrudire sufletească, e cu acela pe care Mihai Viteazul l-a găsit în cale, care i-a fost adversar pănă la capăt și care de fapt politicește l-a și omorît. Este o legătură între Sobieski și Ioan Zamoyski, Cancelar, Hatman, crescut la școala italiană, capabil de a vorbi și scrie limba latină clasică, Apusean pănă în adîncul sufletului său; din această cultură primită în tinereță a întrebuințat el și metodele italiene ale Renașterii, care nu fac parte din niciun catehism moral.

Ioan Zamoyski este și acela care a creat un ideal polon pe care pe urmă l-a servit și Sobieski. Idealul era Dunărea ca graniță între o creștinătate supusă hegemoniei polone și Imperiul Otoman. Mai departe decît Dunărea nu se urmăria nimic; doar în secolul al XVII-lea, pe vremea lui Vasile Lupu, cînd Venețienii luptau cu Turcii în insula Creta, la un moment s'a creat în mintea cîtorva un vis foarte mare: visul că o armată polonă suită pe corăbii venețiene ar putea să meargă la Constantinopol spre a cuceri vechea cetate a lui Constantin-cel-Mare, și, ca urmaș al lui Vasile Macedoneanul, Vasile Lupu din Moldova rîvnia să fie încoronat ca stăpînitor creștin. În concepția lui Zamoyski însă nu intra așa ceva: era vorba numai de hotarul creștinătății dus pănă la Dunăre.

Dar această concepție a lui Zamoyski se potrivia mult mai puțin decît cea medievală cu interesele Moldovei. Ce voia Zamoyski s'a văzut din planul de a așeza un Domn vasal în Moldova și un Domn vasal în Muntenia, ceia ce s'a și făcut prin instalarea la Iași a lui Ieremia Movilă și încercarea de a face

www.dacoromanica.ro

din fratele lui Simion Movilă un Domn muntean. Şi monedele lui Ieremia Movilă au pe dînsele, afară de semnul obişnuit al ţerii, şi un mic adaus care arată legătura cu Polonia. Concepţia lui Zamoyski este în marginile ideilor Renaşterii pure, pe cînd ceia ce constituie în secolul al XVII-lea esenţa politicei polone e *impunerea prin arme, supt steagul gloriei*, a *Domniei de fapt*. Nu e concepţia italiană, ci noua concepţie franceză a lui Ludovic al XIV-lea, care a ruinat Franţa, cu toată realitatea politicei lui de la început şi cu toată resistenţa lui admirabilă de la sfîrşit. Supt influenţa aceluiaşi curent de origine franceză, reprezentînd continuarea în altă direcţie a Renaşterii, a trăit şi Ioan Sobieski; a trăit din ce în ce mai mult, pentru că legăturile lui cu Franţa, foarte strînse, — şi, astăzi, comemorîndu-se Ioan Sobieski, este şi o întărire morală a legăturilor dintre Franţa şi Polonia—, au fost consolidate şi prin aceia că Ioan al III-lea a fost însurat cu o Francesă, acea Marie d'Arquien, Marysienka lui, care păstra contactul cu ţara ei, care şi-a adus şi tatăl, cu anumite interese materiale ale lui cu tot, şi în spre bătrîneţe Ioan Sobieski a trebuit să se plece adesea înaintea capriciilor femeii iubite. În momentul cînd liberă Viena, cu un aport hotărîtor, de armatele Marelui Vizir, el îi scria soţiei răvaşe de adolescent, cum lîngă Varşovia clădise şi mobilase, împodobise după gustul soţiei frumosul castel de vară de la Wilamòw.

Dacă se ţine samă de idealul lui Ludovic al XIV-lea îmbrăcat de acest rege al Poloniei, se înţeleg şi anumite linii ale politicei lui, care nu au putut să corespundă cu liniile naturale impuse politicii româneşti, aşa cum a fost întrupată în Constantin Cantemir.

Dar, înainte de a vă arăta felul cum Sobieski a intrat în legătură cu Moldova, cum s'a produs conflictul, care au fost amintirile pe care el le-a lăsat, vreau să adaug cîteva cuvinte cu privire la rolul pe care regele Poloniei l-a avut în despresurarea Vienei, rol care este înţeles în multe feluri.

II.

Istoricii germani sînt dispuşi să scadă rolul regelui polon, şi atunci se aduce înainte argumentul că Împăratul Leopold a condus lupta, că Viena a resistat admirabil, tineretul şcolar, burghesia avînd înainte icoana groaznică a Capitalei Austriei căzînd pradă însîngerată armatei lui Cara-Mustafà, ceia ce a produs minuni de vi-

www.dacoromanica.ro

tejie în resistență. Și astfel ar fi venit Sobieski cînd partida era aproape cîștigată, armatele turcești fiind gata să bată în retragere. Și se întreabă chiar de ce nu a plecat el îndată acasă, de ce a căutat să joace un rol în campania din Ungaria, care a ajuns să restituie Habsburgilor mai toată acea Ungarie ce se afla de foarte multă vreme în stăpînirea Turcilor așezați la Buda, la Seghedin și la Timișoara, — fără să se fi ținut vre-odată o conferință pentru a se cere „evacuarea" acestui „teritoriu ocupat".

Cine cunoaște istoria Imperiului Otoman va judeca altfel. Să nu uităm că acel Cara-Mustafà era continuatorul lui Ahmed Köprülü, deci un adevărat și zdravăn om de război. Ceia ce trebuia pentru a-l face să plece era acel element incalculabil de care vorbește cel mai frumos roman al secolului trecut, „Războiu și Pace" al lui Tolstoi. El este alcătuit din imponderabile. Dar Sobieski a adus tocmai imponderabilul moral de care se simția nevoie. Cînd cineva este obișnuit să fie bătut de un altul, chiar dacă acel altul se inițișează în condiții mai slabe, tot se lasă bătut; abia a treia oară poate va încerca să-și ieà revanșa,—precum astăzi anumitele planuri războinice ale unora să nu ne înspăimînte, căci sînt încă abonați la înfrîngerea pe care vor avea-o. Dar Sobieski era învingătorul de la Hotin. Și Cara-Mustafà știa ce fusese lupta de la Hotin, pe cînd Austriecii erau luptătorii de la St.-Gotthard, bătălie în care a trebuit să alerge lume din toată Europa, și din Franța, pentru ca Împărăția să iasă cumva onorabil din această ciocnire. Apoi Polonii știau felul de luptă al Turcilor: ceia ce alții trebuiau să încerce, ei o făceau singuri din propria și vechea lor experiență. Însă ce nu poate o armată care cunoaște rostul celeilalte, care a învins-o cîndva, care păstrează amintirea acestei biruințe recente, precum cealaltă păstrează amintirea înfrîngerii!

Și, pe lîngà aceasta, ceia ce nu trebuie trecut cu vederea, în genere Turcii sînt obișnuiți să respecte eroul, personalitatea umană capabilă să îndeplinească un act eroic. Gîndiți-vă la rolul cel mare pe care l-a jucat, în 1595, o oaste mică aici, în Vlașca, pe Neajlov, prin gestul lui Mihai Viteazul, care a înviat pe Alexandru-Cel-Mare, punîndu-și pieptul înainte, aruncîndu-se drept înaintea unei armate atît de mari. Asupra mentalității și sentimentelor Orientalilor a exercitat totdeauna o influență hotăritoare o asemenea atitudine. Astfel cunoașterea sistemului mi-

www.dacoromanica.ro

litar al inimicului, amintirea unei biruințe de ieri, înfățișarea și capacitatea de fulgerătoare acțiune a lui Sobieski fixează însemnătatea rolului său la 1683.

Cînd Sobieski a înlocuit pe regele Mihail, la vre-o două decenii numai după momentul cel mai periculos din desvoltarea modernă a Poloniei, cînd era vorba de împărțirea ei și se presintaseră concurenți la bucățile în care ea s'ar desface, regatul scăpînd numai cu multă greutate din această supremă crisă,—în care, de alminteri, au fost amestecate, prin legătura cu prințul Ardealului Gheorghe Rákóczy, și contingentele muntenești și moldovenești care nu se puteau să nu-l întovărășească —, își poate închipui cineva cît de greu a fost să se revie la epoca tradițiilor celor mai glorioase din evul mediu. Energia necesară pentru a uita un trecut apropiat și a se întoarce la datinile cele mai nobile ale nației sale, Sobieski a avut-o. Cînd Turcii au crezut că se poate înoi față de Polonia direct un joc pe care-l încercaseră prin alții, el li-a opus o armată neprevăzută și a cîștigat bătălia de la Hotin. Dar cine cîștigă ca supus o bătălie ca aceia este dator ca rege să urmeze această linie: nimeni nu se poate lepăda de ceia ce-i impun faptele sale înseși. El venia din biruință și trebuia să meargă pe drumul pe care însuși îl trăsese, în momentul cînd se suia pe tron cu o misiune pe care i-o impunea propria sa vrednicie.

III.

Cu atît mai mult, cu cît împrejurările puseseră pe tapet împărțirea Imperiului Otoman.

Iată un punct de vedere pe care, în conferința mea de la Paris, de curînd tipărită în revista mea francesă, nu l-am atins. În chestiunile istorice, punctele de vedere decid, și nu este o mai mare greșeală decît a crede că un adevăr istoric nu poate fi văzut și din alt punct de vedere. Dacă nu s'ar fi discutat cînd Ioan Sobieski a devenit rege împărțirea Imperiului Otoman, politica lui față de Moldova ar fi fost alta. Dar el vedea această hartă întinsă înaintea unei coaliții creștine, fiecare punîndu-și întrebarea ce-i revine lui,—coaliție presidată de Papa, care dădea și binecuvîntări și trimetea și bani, și în care intrau Venețienii, reclamînd Moreia, care li aparținuse odinioară, așteptînd pe însuși Țarul Petru, care își avea scopurile sale, nu încă fixate în momentul cînd intra în

www.dacoromanica.ro

această coaliție. Între Polonii și Germanii din Austria s'a trezit antagonismul secular — nu se iscălise încă între Germani și Poloni niciun „pact de neagresiune"...

Deci Ioan Sobieski, cu datoria sa de a avea o Domnie de glorie, cum fusese trecutul său ca general, s'a găsit înaintea problemei Împărăției Otomane. Dar, în ceia ce privește această Împărăție, el întîlnia poftele Austriei, — de și nu exista Austria ca Stat, erau Habsburgii represintînd același interes —, care credea că ei trebuie să-i revină și Moldova, iar Polonii, aducîndu-și aminte de tot evul mediu, în care influența lor asupra Moldovei fusese mult mai mult decît influența ungurească pe care a moștenit-o Casa de Austria, natural că trebuiau să se presinte și ei cu tendința imediată de a lua în stăpînire cel puțin Moldova și cu gîndul mai depărtat de a merge pănă la Dunăre. Dacă gîndul acesta s'a înfipt în mintea lui Sobieski, aceasta se datorește nu unei politici proprii a lui, ieșind din singura lui cugetare, ci contingențelor Europei în care el era chemat să lucreze. Și, cînd a venit întăia oară în Moldova, el nu putea să ofere ceia ce oferiau vechii regi în legăturile lor feudale: „primiți un Domn care să atîrne de Coroana mea". Iar Moldovenii pe vremea aceia nu mai erau nici ei oamenii din evul mediu: era acum epoca în care cugetătorii lor se gîndiau la trecutul roman, epoca în care sentimentul libertății și unității românești domina pe toate celelalte.

Miron Costin și, mai puțin, Nicolae Costin, ca și admirabilul spirit care a fost Stolnicul muntean Constantin Cantacuzino, ca și puternica minte a lui Dimitrie Cantemir, urmăriau crearea Statului românesc întreg și neatîrnat. Și între ceia ce se impunea lui Sobieski și între ceia ce se afla în gîndul și inima poporului românesc era foarte greu să se găsească o înțelegere. Totuși o oarecare înțelegere s'a putut formă într'un moment, printr'o mare însușire a poporului nostru, însușire pe care am introdus-o și în legătura cu alte popoare, supt influența acelorași sentimente populare: un sentiment de politeță, de omenie, de ospitalitate care face ca, și atunci cînd oamenii nu merg pe același drum, dușmănia, adversitatea sălbatecă să fie înlăturată.

De fapt s'a întîlnit aceasta în legăturile dintre Moldoveni și Poloni pe vremea cînd de o parte era Sobieski și de alta Constantin Cantemir. Noi avem, aceia cari sîntem nu numai tru-

www.dacoromanica.ro

peste, dar și sufletește adînc Romîni, această calitate de a recunoaște meritele care se impun și de a ne închina gloriei adevărate, chiar cînd gloria aceasta se găsește în altă tabără decît în tabăra noastră; nu este ceva mai urît în legăturile dintre popoare și State decît negarea meritului în legătură cu interesele, care sînt trecătoare, dar meritul omenesc rămîne neclintit. În orice chip ar fi venit, oricît ar fi suferit de pe urma unei armate polone fără disciplină, orice ar fi putut face cetele mici care rămîneau în garnisoane, cu toate acestea, peste toate lucrurile mărunte, se vedea figura cea mare a regelui viteaz. Iubirea aceasta pentru vitejie formează un element fundamental al sufletului nostru; viteazul care nu ține samă de nicio socoteală, care învie în acțiunea sa pe eroul roman sau elenic, acesta rămîne simpatic. Pe de altă parte, regele era un creștin care venia între creștini. De aici atitudinea aceia frumoasă pe care fiul lui Constantin Cantemir o înseamnă și care este prea puțin prețuită.

Constantin Cantemir, plecînd din Iași, a lăsat boieri cari să primească pe Craiul polon, să-l conducă, să-l așeze, să-l încunjure cu toată cinstea cuvenită unui mare stăpînitor creștin. Se pare că la Curtea aceasta domnească din Iași cei veniți cu steaguri de biruință au dat un ospăț în cursul căruia s'a petrecut, s'a cîntat. Sobieski știa foarte bine românește, tatăl său, Iacob, și mai bine, și atunci i-a cîntat un cîntec în pofida lui Vodă care-și părăsise Capitala:

„Constantine, fugi bine,
Nici ai casă, nice masă,
Nice dragă jupănească".

Cîntecul nu era rău, dar Constantin Cantemir a trimes răspunsul printr'o scrisoare care spunea cam așa: „Nu am jupănească, căci sînt de mult văduv, dar casa și masa mea stau la dispoziția oaspeților miei".

Îmi place să termin aceste cuvinte cu afirmarea unei însușiri care, în legăturile cu oricine, întrec orice alta, și să amintesc acestui tineret că și el are o datorie în acest domeniu al cuviinții și omeniei care este și tradiția și noblețea acestui neam.

www.dacoromanica.ro

Cîteva însemnări scurte

I.

Kiamil-Paşa, fost Mare Vizir, autorul celei mai citate istorii politice a Turciei (*„Tarikh-i siyasi-i Devlet-i aliyye-i osmaniyye“*, Stambul, 1327 (1909)), în volumul I (p. 94, jos) din această operă, vorbind despre cruzimile lui Vlad Ţepeş, spune, între altele: „Patru sute de studenţi, trimeşi din Ungaria şi Ardeal (în Muntenia), pentru a învăţa limba, i-a nimicit pe toţi laolaltă, arzîndu-i în foc“ („Magiaristandan ve Erdelden lisan öyrenmek üzere gönderilen dörtüz talebeyi ateşe iakdîrîp mahv eyledi“.) Din păcate, Kiamil-Paşa nu citează şi izvorul de unde a luat această informaţie de mare interes pentru noi. Investigarea temeiului acestei relatări ar fi de dorit cu atît mai mult, cu cît în izvoarele româneşti, cel puţin după ştirea mea, nu se pomeneşte nimic despre acest eveniment. Ciudăţenia acestei relatări nu ni-o putem explica, căci nu ne putem lămuri asupra scopului pentru care să fi fost trimeşi în Ţara-Românească un atît de mare număr de „studenţi“.

II.

D. Nicolae Iorga a fost cel d'intăiu care, în studiul dumisale: *Cronicile turceşti ca izvor pentru istoria Romînilor* (Academia Romînă, Mem. Sec. Ist., 1928), ne-a făcut atenţi asupra interesantei relatări din vechea cronică turcească anonimă *(Tarikh-i al-i Osman)*, editată de Friedrich Giese (Breslau, 1922, *im Selbstverlage)*, privind participarea Romînilor, în armata lui Baiezid I, la lupta dată între acesta şi Timur-Lenk, nu departe de Angora. Această relatare se găseşte şi în Cronica lui Nesri, al cărui text şi traducere fuseseră publicate de Th. Nöldeke încă în 1859 şi 1861, în volumele XIII, 176-218, şi XV, 333-380, ale revistei *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft (Z. d. D. M. G.)*. La Nesri însă e, nu *Iflak-oglî*, ci *Vulk-oglî*, şi ostaşii săi sîrbi sînt pomeniţi ca acei cari, credincioşi lui Baiezid pănă la momentul ultimei desnădăjduiri, au luptat cu atîta îndîrjire, încît, stîrnind admiraţia chiar şi a lui Timur-Lenk, acesta, crezîndu-i nişte dervişi, ar fi exclamat în limba persană: „Dervişan taksir nekerdend!“ („Dervişii aceia nu s'au lăsat de loc!“). În acest pa-

www.dacoromanica.ro

sagiu din textul lui Nesri *(Z. d. D. M. G.*, vol. XV, p. 363) numele de Vulc este scris numai în cele trei consonante (WLK), fără a se indica felul vocalisării. Dacă Th. Nöldeke, în traducerea textului, acest nume îl vocalisează cu *dhamma* pe W şi cu *sukun* pe L (Vulk), el se basează, de sigur, pe un alt loc din Cronica lui Nesri (p. 350, *ibidem)*, unde contextul indică neîndoielnic că supt literele W L K trebuie înţeles Vulk. E adevărat că pasagiul corespunzător din Cronica anonimă vorbeşte clar despre fiul prinţului de Valahia („eflak-oglî", p. 38, r. 3, „eflak-oglî", p. 40, r. 6, „eflak-oglî", p. 40, r. 9); în schimb însă toate variantele acestei cronici (W_3, G, M_1, M_2, L, V), cercetate de Giese, au *WLK-oglî.* Aceasta mă face pe mine să cred că, atît în Cronica lui Nesri, cît şi în pasagiul corespunzător din variantele Cronicei anonime, vocalisarea corectă a consonantelor W L K nu poate să fie decît *Valak*, adică punîndu-se cîte o *fatha* (a) pe W şi L. Termenii *eflak, eflach* şi *eflah* (după forma lor originală: *evlak, evlach* şi *evlah*) înseamnă: Valahi. Cele trei cuvinte sînt pluralele de formă arabă, din clasa numită „pluralul frînt", de la termenii *valak, valach, valah.* W s'a schimbat, prin us, în F, iar *eflak* (pronunţat şi *iflak)* a ajuns, cu timpul, un termen geografic pentru desemnarea Valahiei. Romînii din Ţara-Românească sînt denumiţi astăzi *eflaklî.* Pentru Romîni în general, se întrebuinţează termenul *evlah.* De exemplu *evlah lisanî* = limba românească.

Părerea mea este că termenul *Valak* (Valak-oglî) trebuie să fi fost un termen curent în vechea limbă turcească, avînd aceiaşi accepţiune ca şi *Eflak.* Altcum nici nu s'ar putea explica înlocuirea lui prin chiar *Eflak* şi *Eflach*, de copistul Cronicei anonime, editate de Friedrich Giese.

Se pune întrebarea: oare de ce Timur-Lenk i-a confundat pe Romîni cu nişte dervişi sau *îşîci* (cum îi numeşte pe dervişi Cronica anonimă, printr'o formă de pronunţare poporană a termenului *aşîc*, care înseamnă: îndrăgostit de Dumnezeu, mistician, derviş)? Confundarea a putut proveni pur şi simplu din motivul că ostaşii voevodului romîn purtau căciuli, foarte asămuitoare, ca formă, cu îmbrăcămintea de cap a dervişilor, numită „kűlah".

Cine va fi fost Valak-oglî: însuşi Mihail sau vre-un fiu ilegitim al lui Mircea-cel-Bătrîn? este o chestie, a cării lămurire nu intră în competinţa mea.

www.dacoromanica.ro

III.

Diplome de Sultan mai solemne: contracte de pace, scrisori către alţi monarhi, etc., încep, de obiceiu, cu un pasagiu, numit *unvan* („intitulatio"), în care Sultanul, vorbind la prima persoană, îşi înşiră toate titlurile sale. Printre ţerile peste care el se făleşte a fi stăpîn, figurează întotdeauna „*Eflak ve Bogdan*" adecă Muntenia şi Moldova.

Iată *unvan*-ul dintr'o scrisoare a Sultanului Sŭleiman al II-lea către Ferdinand, Împăratul German:

„Eu care sînt sultanul sultanilor Răsăritului şi Apusului, stăpînul fericit al ţerilor din Rum şi Persia şi Arabia, eroul universului, Neriman [1] al pămîntului întreg şi al timpurilor, padişahul şi sultanul Mării Albe şi Mării Negre şi al Ka'bei prea-venerate şi al Mekkei strălucite şi al Ierusalimului sfînt şi al tronului Egipetului — (care este) o raritate a veacurilor — şi al vilaietelor Iemen şi Aden şi Sana'a şi Bagdad — (care este) sediul dreptăţii — şi Basra şi Lahsa şi Medain-i Anuşin ravan [2] şi al ţinuturilor din Gezair şi al Azerbeigianului şi al şesului Chipciac şi al ţinuturilor Tatarilor şi al Curdistanului şi al Loristanului şi al totalităţii provinciilor Rumelia şi Anatolia şi Caraman şi Ţara-Românească şi Moldova şi Ungaria, şi (care) afară de acestea mai sînt padişahul şi sultanul încă a multe ţeri şi ţinuturi cu mare renume, (eu), Sultan Sŭleiman, fiul Sultanului Selim Han", etc.

IV.

Textul cronicii lui Neculce, precum se ştie, cuprinde o sumedenie de termini turceşti, în cea mai mare parte diformaţi, adică transmişi foneticeşte greşit, păstrîndu-se în ei forma lor de pronunţare obişnuită, pe acele vremuri, în Moldova. Iată cîteva note scurte, lămuritoare asupra formei corecte a unora din aceşti termeni, precum şi a înţelesului propriu lor în vechea terminologie turcească, amănunte de care, probabil din cause serioase, nu s'a putut ţinea cont în ediţia cronicii îngrijită de d. prof. Procopovici.

Schimni-aga (vol. I, p. 78) este deformat din *iskemle-agasî* sau *ishemle-aga* (= aga Scaunului). Astfel se numia în turceşte de-

[1] Eroul legendar din Şahnamè, bunicul lui Rustem.

[2] *Anuşin ravan* este supranumele lui Chosroes I. Medain-i Anuşin ravan = oraşele lui Chosroes I (Ctesiphon din antichitate).

www.dacoromanica.ro

legatul Porții, încredințat cu înscăunarea unui principe nou numit.

Imbrihor (pronunțat în românește și *imbrohor*) provine din *emir-i achor*, sau, cum îl pronunțau Persanii), *mir-i achor* (= intendentul general al grajdurilor Sultanului). *Büyük emir-i achor* (cf. v. II, p. 351), și *kücük emir-i achor* (cf. v. I, p. 187, unde *Cuciuc* cu literă mare este o greșeală) ambii făceau parte din așa-numiții „*koltuk-vezirleri*" (cf. Dimitrie Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman*, pp. 632-3).

Musaip (vol. I, p. 31) este o deformare din *musahip*.

Rufet (vol. I, p. 208) se pronunță în turcește *rifa't* și nu înseamnă „o corporație mai mică de meseriași", ci o înaltă demnitate de Stat („iüksek mertebe"). Așa trebuie înțeles și textul din cronică: „toate ulemalele și rufeturile cu oaste și cu pușci de au purces la Udriiu (Edrene sau Edirne) să mazilească pe împăratul".

Pentru *chiurci-paşa* (vol. II, p. 356 și 379) pronunțarea corectă este *kürkgi-paşa*.

Sarageà (vol. I, p. 124), turcește *sarige*, cu *i* lung, înseamnă *viespe*. S'a dat acest nume — probabil din causa uniformei lor de coloare galbenă — unei clase de soldați, alcătuind trupe iregulare în solda unor Pași, dar în timp de războiu plătiți direct de Stat.

Inicer = *ieni-ceri* (= oastea cea nouă).

Sirdenghisti (vol. II, p. 306), pronunțat de Turci *serdenghecti*, înseamnă: un soldat care nu ține la capul său, care este gata să-și sacrifice viața pentru îndeplinirea unei porunci. Trupele voluntare, desemnate prin acest nume, se întrebuințau pentru deschiderea luptei. Precisări asupra recrutării și soldei lor se găsesc în *Ist. Imp. Ot.*, pp. 91, 302, 420-1.

Caplan (vol. I, p. 56, nota 119) înseamnă *tigru*. Ca termen desemnînd o anumită clasă de soldați, îmi este necunoscut. Ar trebui un temeiu de neîndoielnică autenticitate pentru o explicație cu acest resultat. După convingerea mea, *Caplan-paşa*, este un nume de persoană ca și *Arslan-paşa*, două nume puțin islamice, dar foarte răspîndite printre Turcii din vechime. Caplan-Pașa pomenit de Neculce este identic cu generalul turc cu același nume, ale cărui fapte în războiul Turcilor contra Polonilor sînt povestite de Dimitrie Cantemir, în *Ist. Imp. Ot.* pp. 450-2.

Baliemez, cunoscutul soiu de tun, este astfel numit după ter-

www.dacoromanica.ro

minul italienesc *balia mezza*. Turcii îl interpretează, printr'o etimologie glumeață, ca „unul care nu mănîncă miere".

Sacaluș (vol. II, p. 446), turcește *ciacaloz* („canon propre à lancer des projectiles de pierre").

A rămas netradusă propoșiția turcească, de altfel și ea diformată: *„Hia ghidi cahpolu"*, la p. 283. Ea trebuie cetită astfel: *„Hei ghidi cahbe-oglu"*. *Hei ghidi* este o interjecție de reproș, iar *cahbe-oglu* înseamnă: fiul unei prostituate, viclean, perfid. Înțelesul propoșițiunii deci este: „Ah tu, perfidule!".

Restul îdentificărilor lexice vor urma cu o altă ocasie.

Dr. Andrei Antalffi.

Un proiect comunal al lui Ion Ghica

S'a uitat cu totul propunerea lui Ion Ghica, printr'o broșură din 1861, cu privire la o nouă alcătuire a comunei *(Reorganisarea României, partea întiia, Comuna)*.

El pornește de la cercetările ce se fac de „un corp special, compus de oameni eminenți" cari „se ocupă cu organisarea țerii" și-și propune a presinta „un corp de noțiuni asupra reorganisării administrative și judiciare a țerii", „urmînd treptat prin toate asisele până la vîrful piramidei sociale, explicînd și codificînd atribuțiile, drepturile și datoriile fiecăruia în diferitele casuri ale mecanismului administrativ sau judiciar". Străin de tot ce e în legătură cu partidul, el va pune în legătură ce știe despre sistemele străine cu „oarecare experiență ce a putut dobîndi în administrare". O scurtă privire istorică arată ceva orientare și în acest domeniu. Toată lumea i se pare a dori să se treacă peste Regulamentul Organic și legea din 1851; cîțiva proprietari cu tîrguri create de dînșii nu pot constitui o piedecă.

Ca definiție, „comunele trebuie să constituie corpuri morale avînd fiecare viața sa proprie și individuală, prin urmare trebuințe și interese independente unele de ale celeilalte" *(sic)*.

Comuna cuprinde, într'un sat sau în mai multe, un grup de 500 de locuitori. Pot fi Romîni și naturalisați. Romînii își pierd calitatea înscriindu-se aiurea, primind acolo fără autorisare o funcție publică și „prin stabilire în țară străină, fără spirit de rein-.

www.dacoromanica.ro

turnare", cu această reservă: „stabilimentele de comerț nu pot fi privite ca fără spirit de reînturnare",

În fruntea comunei sînt numai Romîni, de naștere sau de naturalisare. Consiliul, compus din zece membri, cu adaus de încă unul la mie pentru cinci mii, cu excluderea prefectului, sub-prefectului, secretarilor, „consilierilor", și rudelor până „la a treia spiță", se adună în „Casa comunală", numită, după franțuzește, „Mărie", supt presidența „Marelui", membrii Consiliului fiind aleși pe trei ani de șefii de familie contribuabili, dar înlăturîndu-se de la candidaturi imbecilii, faliții frauduloși, condamnații, și cei în contumacie. La luarea socotelilor „Marele nu presidează și nu poate fi presînt la votare" (art. 35). Desbaterile nu sînt publice.

În ce privește budgetul, el poate varia: „fiecare comună, pentru ceia ce privește dările comunale, va întrebuința sistemul de imposare ce va socoti mai cuviincios, aceasta însă după aprobarea Guvernului". Din dări se plătește școala primară sau, dacă sînt peste 5.000 de locuitori, două școli, pe lîngă una „de agricultură practică"; „burgurile (tîrguri)" ținînd o „școală burghesă". Alte școli se pot întemeia după voie. De la 10.000 înainte se cer: patru școli primare, una de agricultură și „școala burghesă". De la 20.000 șase din prima categorie și, pe lîngă școala de agricultură, cea de comerț, colegiul de șase clase, cu două „școli burghese" supt el. De la 50.000 zece școli primare, patru burghese, cu aceleași școli speciale. Comuna se îngrijește ea de preot, dar sarcina acestuia cade asupra credincioșilor lui; cine a dat banii pentru biserică la comună nu mai e obligat la nicio cheltuială față de preot pentru nicio slujbă. Comuna de la 5.000 înainte întreține și „corpul de pompieri", toți locuitorii fiind datori să ajute la foc și să îndeplinească orice sarcină de poliție, la „ivirea de furi ori tîlhari", la „înecăciuni". Edilitatea: „pavagiu" (v. și art. 33), „luminare", „distribuția apei", „măsurile igienice", împreună cu ajutorarea „săracilor și nefericiților", a „spitalelor" se încredințează tot comunei, care se îngrijește și de „tăierea lemnelor din pădurile comunale, conformîndu-se legilor pădurăriei ce se vor înființa". Firește Consiliul se ocupă de toată averea Comunei (detalii la art. 28 și urm.). Sînt patru ședințe obișnuite pe an, de cîte zece zile. Dar la orice se cere raportul către prefect; numai în cas cînd acesta nu dă răspunsul în treizeci de zile, hotărîrea devine executorie.

Un capitol special e consacrat „Marelui", numit de guvern sau,

www.dacoromanica.ro

de la 3.000 înainte, de Domn, ca şi la „tacturi de sub-prefecturi", a cărui generală competenţă administrativă nu poate fi slăbită prin numirea de „comisii permanente", Consiliul neavînd dreptul, supt pedeapsă de „disoluţie", de a adresa „proclamaţii sau publicaţii". „Marele" e un funcţionar de Stat, cu dreptul de delegaţie. Numirile el le face, pănă la „pîndari", afară de „comisarii de poliţie, priimitori de acsize şi altele". Nu poate fi luat dintre „judecători, preoţii enoriilor în activitate sau disponibilitate, inginerii de poduri şi şosele, inginerii de mine şi funcţionarii administraţiilor, finanţelor şi pădurilor, funcţionarii, impiegaţii şcoalelor comunale de orice grad, comisarii, agenţii politici, arhitecţii şi impiegaţii telegrafului".

Dreptul de alegător e restrins: unul la zece, pănă la mia de locuitori, sporindu-se cu cinci la sută pănă la 5.000, cu patru de la 5 la 10.000, cu trei de la 15.000 inainte, dar sînt şi virilişti, cum se zicea în Ardeal: cei prevăzuţi de Convenţie, judecătorii de la grefier în sus, „comisiile administrative de la şcoli, spitale, şi alte instituţii publice", doctorii de la Facultăţile recunoscute, profesorii, avocaţii, pensionarii, şi ofiţeri, inginerii. Dacă nu sînt în număr de 50, se mai iea de la părinţii de familie.

Amănuntele cu privire la alegeri sînt şi ele interesante: „Înainte de vot", spune art. 89, „şi după ce se ceteşte *(sic)* ordinele şi instrucţiile pentru aceasta, preotul ceteşte o rugăciune şi chiamă pe fiecare a consulta numai conştiinţa sa". Preotul mai are o misiune: „aceia cari nu vor şti să scrie însărcinează pe preot, care, în loc retras, poate scrie în secret supt dictarea votantului" (art. 90). Jurămîntul aleşilor e conceput aşa: „Jur credinţă Domnitorului, supunere legilor ţerii *şi sprijin tuturor intereselor municipale*" (art. 96).

„Disoluţia" unui Consiliu se face numai prin „ordonanţa domnească", dar e în căderea ministrului de Interne („din Întru") să hotărască o suspendare de două luni, care se poate intinde şi la un an. Comisia interimară în casul suspendării o numeşte prefectul.

În ce priveşte veniturile, ele se compun din ce dau averile fără stăpîn, din „productul zecimii ordinarii încuviinţate comunelor prin legea finanţială", din „productul parţial al acsiselor municipale după legea financială", din ce se percepe la „bîlciuri şi zalhanale", din „productul voilor de a staţiona pe pieţe şi uliţe, în porturi, pe rîuri şi pe locuri publice", din „drepturile de măsurători şi cotit şi din alte drepturi legal aşezate", de la cimitire,

www.dacoromanica.ro

de la „concesii de ape", „din productul speduirii actelor administrative și actelor statului civil", din amenzi și taxe, plus „contribuirile extraordinare autorisate prin forme", „daniile și legaturile", „încăsuirea sumelor de bani ce se pot cere", „productul tăierilor extraordinare de păduri", împrumuturile și „celelalte venituri intîmplătoare". Budgetele trebuie aprobate. Împrumuturile pentru venituri de supt 30.000 de lei se aprobă prin „ordonanță domnească"; pentru celelalte, trebuie o lege, afară de casuri urgente la veniturile până la 100.000 de lei, și numai pentru un șfert din acele venituri. Se admite la veniturile supt 90.000 de lei consultarea contribuabililor mai impuși, pentru contribuții extraordinare și împrumuturi.

La contabilitate se prevede (art. 127) că, la comunele cu venit peste 30.000 de lei, Consiliul comunal poate cere un casier special, pe care-l numește Domnul pe o presintare de trei.

Se admit asocierile de comune pentru „averi și drepturi de devălmășie", fiecare Consiliu alegîndu-și pe trei ani o delegație. Președintele va fi numit de prefect.

Se specifică și condițiile în care se pot face „acțiile judiciare și transacțiile" (secția X [1]).

Un mare principiu, de origine medievală, în legătură și cu vechiul nostru drept, se introduce: acela al răspunderii colective. Art. 185 glăsuiește așa: „Tot Romînul locuind într'o comună este garant civil de atentatele făcute pe tărîmul comunei sau asupra persoanelor sau asupra proprietăților". În secția următoare, XVIII, se specifică, prin art. 186, astfel: „Fiecare comună este răspunzătoare pentru delictele făcute de față sau prin siluire, pe tărîm, de către haite sau gloate, adunături armate sau nearmate asupra persoanelor sau asupra proprietăților Statului sau particulare, precum și despăgubirile ce s'ar cuveni". Și art. 187: „În cas ca locuitorii comunei să fi luat parte la delictele făcute pe tărîmul comunei prin înhăitări și adunături, acea comună se îndatorează a plăti Statului o amendă (straf) de o potrivă cu prețul reparației de că-

[1] Se păstrează din Regulament vechiul termin rusesc de „respiscă" (art. 139). Ca termini desueți, și „administrări" (art. 155), „cuitanță" (art. 161), „receptor" (art. 165), „jurnal cu tulpină" (art. 165), „priimiri", „slobozirea cuitanțelor", „registru de amănunturi" *(ibid.)* „justificătorii" (art. 173), „înscrisul contabilului" (art. 176), „surveghere" (secția XVI), „secsie", „arenduiri" (art. 183), „adunător al impositului" (art. 184), „subrogat", „substituat" (art. 184), „forță maioră" *(ibid.)*.

www.dacoromanica.ro

petenie". Şi mai multe comune pot fi făcute responsabile. Răspunderea dispare cînd delictul e făcut de străini şi „comuna ar fi luat toate măsurile ce-i era prin putinţă ca să le preîntîmpine" (art. 189). In art. 190: „Cînd, în urma adunăturilor şi înhăităriior, un individ domiciliat sau nu pe o comună ar fi fost jăfuit, maltratat sau omorît, toţi locuitorii vor fi datori a-i plăti despăgubiri; iar, în cas de moarte, despăgubirile se vor da văduvei sau copiilor". Comuna e datoare a drege imediat „cînd punţile se vor rupe, căile tăiate sau astupate prin doborîre de arbori sau altfel", afară numai dacă a fost împotrivire (art. 181-2). Răspunderea se menţine şi „cînd cultivatorii dintr'o comună şi-ar ţine *(sic)* carele stricate în drum sau nu ar executa cererile ce li s'ar fi făcut după legi" (art. 193). Şi proprietarul de moşie e asigurat, şi extraordinar de drastic, de acest „liberal" şi revoluţionar: „Dacă într'o comună cultivatorii refusă de *(sic)* a da la termin partea de product cuvenită proprietarului, toţi locuitorii acestei comune sînt supuşi la despăgubire". Se prevede (art. 196) că despăgubirile se vor plăti de comună „cînd un adjudecător al domenurilor *(sic)* ar fi fost adus prin silnicie vădită a vre unei adunături sau înhăitări să plătească totul sau parte din preţul adjudecaţii *(sic)* altora, iar nu în casa domenurilor; cînd un arendaş sau chiriaş va fi fost siluit a plăti totul sau parte din arendă altora, iar nu proprietarului". Funcţionarii comunei vor trebui să anunţe în trei zile *„la comisarul puterii executive pe lîngă tribunalul civil al judeţului"* (art 198) [1].

Secţia XIX se ocupă de „poliţia rurală" sau „poliţia cîmpenească", care „este cu totul supt juridicţia judecătorilor de pace, a impiegaţilor municipali şi supt privigherea pîndarilor şi a jandarmilor" (art. 211). Amenzile-„strafuri" se socot în „valoarea unei zile de muncă, după preţurile în fiinţă" (art. 212). Familia e solidară. „Toţi taţii, mumele, epitropii întreprinzători de orice fel, stăpînii au o răspundere civilă pentru delictele săvîrşite de soţiile şi copiii lor, de cei supt epitropia lor şi de nevîrsnici pănă la douăzeci de ani şi neînsuraţi, de servitori, lucrători, căruceri şi alţi subalterni" (art. 214, şi, invers, art. 215). Se va face şi o cercetare a siguranţei locurilor şi caselor: „Împiegaţii (ofiţeri municipali) vor veghia în general la liniştea, salubritatea şi siguranţa ţărinilor *(sic)*; sînt datori

[1] E vorba şi de „poliţia de securitate" *(ibid.)*, de „tabela domiciliilor" (art. 205). *Dommages intérêts* se traduce prin „păgubi-foloase" (art. 199).

www.dacoromanica.ro

ca cel puţin odată pe an să visiteze cuptoarele şi căminele caselor şi clădirilor depărtate de alte locuinţe cu mai puţin de o sută de stînjeni"; ei pot decide „reparaţiile sau dărîmările cuptoarelor şi ale căminelor care se vor fi găsit într'o stare de dărăpănare şi care ar putea pricinui foc sau alte întîmplări nenorocite", şi cu impunere de amenzi (art. 216). Pedeapsa de douăsprezece zile de muncă atinge pe „oricine ar face foc pe cîmp la o depărtare de mai puţin de cinzeci de stînjeni de locuinţe, de păduri, livezi, ogrăzi, mori, clăi de paie şi de fin" (art. 217). Vitele se cumpără numai în bilciu sau tîrg: „Acela care va cumpăra vite afară din bilciuri şi tîrguri se supune a le da înapoi gratis (fără despăgubire) proprietarului, în starea în care se vor afla, de se va dovedi că sînt furate" (art. 218). Stricăciunile făcute de vite se plătesc, cu dreptul pentru cel păgubit de a le închide, „cu îndatorire a le aduce în douăzeci şi patru de ore la locul de deposit otărît *(sic)* de Municipalitate", putîndu-se vinde. Păsările pot fi omorîte, „dar numai pe locul şi în momentul în care se face stricăciunea" (art. 219). Se specifică îngroparea „mortăciunilor" „la o adîncime de patru palme", şi pe locul fixat de comună; altfel, amendă de o zi de muncă (art. 220). Măsuri speciale se ieau pentru capre, care trebuie „adunate la un loc şi conduse în turmă" (art. 221). Ca interesantă măsură socială, e interzicerea trusturilor cu privire la preţul zilei de muncă: „Art. 222. Proprietarii sau arendatorii dintr'acelaşi ocol nu pot să se coaliseze ca să scază sau să otărască *(sic)* un preţ prea mic pentru ziua muncitorilor sau salariul servitorilor: acei ce vor face se vor pedepsi cu o amendă de valoarea a a patra părţi *(sic)* a contribuţiei mobilieră *(sic)* a vinovatului. Art. 223. Secerătorii şi muncitorii de ţară nu vor putea să se unească între dînşii ca să înalţe sau otărască *(sic)* preţul salariului: acei ce vor face una ca aceasta se vor pedepsi cu o amendă de valoarea a douăsprezce zile de muncă şi *osebit de aceasta cu arest la poliţia municipală*" (art. 223). E oprit, supt pedeapsă de confiscaţie, ca „spicuitorii, grăblaşii, culegătorii de vii" să „între în cîmpuri, livezi şi vii culese şi neîngrădite" fără „o înţelegere cu stăpînii locului" (art. 224). La art. 225: „In locurile otărîte *(sic)* pentru păşune sau în islazuri, precum şi în acelea unde nu este din vechime un asemenea obiceiu, păstorii şi ciobanii nu vor putea duce niciun fel de vite în cîmpuri secerate şi deschise decît două zile după recolta totală". Oprire în orice timp de a duce vite în „livezi artificiale, duzi şi

www.dacoromanica.ro

alți arbori de felul acesta, orice răsaduri sau pepiniere cu arbori sau altele puse de mînă de om" (art. 226). Se fac responsabili „conducătorii vitelor care se întorc de la bîlciu sau care se duc de la un loc la altul" (art. 227). Oprire de „a intra călare în loc sămănat" sau și „cu piciorul", „dacă grînele sînt pe spicuri" (art. 229). Pedepse grele pentru „acela care fără îngăduirea proprietarului sau arendașului ar ridica băligarul, huma sau alte materii aduse pentru îngrășatul pămîntului" (art. 230). Se specifică amenda pentru „orice furtișag de recoltă, făcut cu coșniță sau desagi sau prin ajutorul vitelor" (art. 232) și pentru „furtișagul sau sarcina lemnelor, atît cît poate duce un om în spinare, din păduri, crînguri, stufișuri sau alte sădiri" (art. 233). Jandarmii au dreptul să aresteze fără mandat. Se pedepsesc cei cari „vor fi stricat în orice fel de chip căile publice sau vor fi luat din lărgimea lor" (art. 235), acei cari „ar desgrădi un cîmp ca să-și facă loc de trecere" (art. 236) acel care, „în iuțeala trecerii sale în carătă sau călare, ar ucide sau ar lovi vite ce s'ar afla în cale", acel care „ar tăia sau ar strica copaci, sădiri pe căi" („întreita valoare a copacilor și un arest ce nu va trece peste șase luni") (art. 238). „Ierburile, osoroaele *(sic)* sau pietrele dupe căile publice nu se vor putea arde în nici într'un *(sic)* chip fără autorisația celor însărcinați cu aceste lucrări" (art. 239).

„Titlul II" începe cu „actele civile" [1]. Dacă nașterea nu se anunță în trei zile, trebuie „o otărîre judecătorească" (art. 258). Nu se pot însura „acei supuși la osîndă care aduce după sine moarte civilă, afară de nu va avea cărți de iertare" (art. 279).

Considerații teoretice se află în „titlul III", despre „recrutație", Ghica nepronunțîndu-se cu privire la „ceia ce este bun și ceia ce este rău în armiile compuse de mercenari sau de oameni cari fac din arme cariera vieții lor" (p. 76). Dar soldatul „cetățean", cu „participarea oamenilor de la țară, cari, plecînd de la satul lor duc în inimă-li toate afecțiile copilăriei și ale tinereței, suvenire și speranțe, care îi întovărășesc și-i mîngîie la toate necazurile, la toate primejdiile, la toate suferințele, a făcut ca armata francesă să fie cea d'întăiu armată din lume și ca bra-

[1] Pentru „forță majoră": „silnică înprejurare" (art. 247). „Acții de naștere" (art. 250). *Concussio* se traduce prin „mită" *(ibid.)*. „Trupul mort (cadavrul")" (art. 257). „Să constateze" (art. 259). „Copii din flori (firești)" (art. 262). „Publicări" (art. 265), „interdicții" (art. 274).

www.dacoromanica.ro

vură și ca moralitate" (p. 77). Se răspinge ideia socialistă a „transformării soldatului într'un împiegat al unei companii comerciale de sicuritate împotriva invasiilor străine" (pp. 77-8). „Neamul romîn s'a menținut prin armată, el a căzut unde îl vedem prin slăbirea armatei, și numai prin armată se va putea rădica și arăta demn de a fi, apărînd pămîntul și naționalitatea" (p. 78) – altceva decît propunătorul retragerii la munți în 1877! Amintind că „a avut norocul a face parte din Guvern", cînd a luat măsuri în acest domeniu, el menține serviciul de doi ani și patru în reservă. E mîndru că a pus în vigoare după votul Parlamentului din 1859 principiul, prevăzut în Regulamentul Organic, al tragerii la sorți, că încercarea „a fost curonată *(sic)* de cel mai deplin succes" – „ca prin farmec au lipsit abusurile și jăluirile acelea ce făceau că recrutația era mai nainte considerată ca o calamitate care bîntuie țara în fiecare lună a lui Noembrie" –, dar regretă că, „anul acesta, oarecare dispositii ministeriale au vițiat puritatea modului adoptat" (p. 78). Vrea și „o îmbrăcăminte mai puțin luxoasă" *(ibid.)*.

La „titlul IV", „naturalisarea"; se prevede cererea prin Consiliul Comunal la prefect, care o înaintează ministrului de Justiție. Dar e și o cale mai ușoară, prevăzută prin art. 302: „Oricine născut și locuind în Țara Romînească care a ajuns în vrîsta de douăzeci și unu de ani, s'a înscris în registrele cetățenești ale ocolului său comunal și care a locuit pe pămîntul românesc" – nu „romînesc" – „un an cel puțin, este cetățean romîn". Iar la 303: „Un străin devine cetățean romîn dacă, după ce a îndeplinit vîrsta de douăzeci și unu de ani, a declarat intenția de a se statornici în Țara Romînească și a șezut zece ani d'a rîndul".

În celalt cas, se face o cercetare de Guvern și un raport al Consiliului de miniștri către Domn. Dar „străinul naturalisat nu se va bucura de drepturile politice decît dupe un vot al Camerei", care nu dă motivele sale pentru refus (art. 308).

Terminul de zece ani se reduce pentru acei „cari vor fi făcut țerii vre-o slujbă însemnată sau cari vor fi adus în țară o industrie, o invenție folositoare sau talente deosebite, sau carii vor fi format vre un stabiliment mare" (art. 306).

Cel născut în țară din tată străin poate cere la douăzeci și unu de ani recunoașterea, îndatorindu-se a se așeza în curs de un an, cei cari au tras sorții putînd zăbovi și după acea vrîstă (art. 314).

www.dacoromanica.ro

La art. 317 se spune chiar că poate și fără această formalitate „oricine născut din tată străin născut chiar el în țară".

Naturalisatul nu va fi decît după cinci ani „deputat sau ministru sau membru al Comisiei Centrale" (art. 309).

Expulsarea se prevede (art. 310).

Pentru „naturalisația cea mică", prin care se capătă „drepturi civile de posesie" se face cerere prin comună la Guvern, dar și aici trebuie votul Camerei, „întărit de Domn".

Naturalisatul jură „supunere la constituția țerii" (art. 315).

Pot moșteni și imobile străinii al căror Stat va renunța la jurisdicția consulară; altfel, trebuie să vîndă într'un an imobilul (art. 316).

La pierderea calității de Romîn se adauge primirea de pensii aiurea și „Întrarea cu arme în țară, chiar de ar avea autorisație de a sluji în țară străină" (art. 319). Se ingăduie servirea unui Stat străin, dar Romînul trebuie să se retragă în trei luni dacă i-o cere guvernul țerii sale (art. 320). **N. Iorga.**

O piesă a lui Costache Caragiale

I. L. Caragiale n'a fost fără înaintași. Unul din ei chiar unchiul său Costachi.

Din scrierile lui, o „originală comedie vodevilă într'un act", *Doi coțcari sau păziți-vă de răi ca de foc*[1], jucată la 1849 de dînsul însuși, de fratele Ioan, de Pascali, de un I. Lăscărescu și de un Mincu[2], precum și de d-nele C. „Mihăileanca" și „Irina" sau „Cecilia", poate ii privită ca o pregătire a teatrului realist la Romîni.

Eroii sînt niște Focșăneni — din Muntenia —: Andricu proprietarul: „arhon rachier", soția Măndica, fata Evgheniția, vara acesteia, Catinca, amantul Evgheniței, Grigore, în fața cărora apar „coțcarii", jucați de cei doi Caragiale, Costache, „sub nume Burdicescu", și Teodor, „sub nume Nicolae"; cel d'întăiu care „a vîndut cu șorțul d'înainte la prăvălie", celalt care „a vîndut malaiu cu copăița". Iar în jur o lume de vameși, stolnacealnici de dorobanți, cu tist și ceauș, și de slugi de casă.

[1] Tipărită de Bonifaciu Florescu, în *Portfoliul romîn*, II, p. 173 și urm.

[2] Lăscărescu e din neamul lui Duiliu Zamfirescu, iar Mincu o rudă a marelui arhitect.

www.dacoromanica.ro

Ochiul vioiu al omului de teatru a prins sigur și a redat viu obiceiurile „coțcarilor" jucători de cărți, al căror limbagiu are o valoare și de limbă. Lăudăroșiile lui Nicolae despre rosturile presupuse ale tovarășului destăinuiesc și ele colțuri din viața societății de pe la 1848. În ce privește genealogia sa proprie, el o arată așa: „Coconiță, eu de fel sînt Romîn-Sîrb, adecă corciu; m'a născut mumă-mea în călătorie, așa că nu pot să hotărăsc locul; dar sînt fecior de oameni; tată-mieu, d'intăiu, a fost pescar, pe urmă se făcu slujbaș, că era om deștept, Dumnezeu să-l ierte".

Acțiunea, din care o parte se pare că lipsește, e vioaie, de și extrem de naivă, și dialogul plin de spirit. Din cîteva trăsături se fixează nu numai tipurile vagabonzilor, dar și bătrîna provincială care și-a ochit un ibovnic, oferindu-i „să-și petreacă tinerețele mai în veselie și bătrînețele mai cu odihnă: vezi la mine o să le găsești p'amîndouă" — cînd aude cuvîntul de „bătrînă", răspunde: „Dar ce, logofete, așa de cotoroanță-ți par, încît ai vrea să umble în cîrji ăl de m'a văzut copilă" — și care-și înoiește vocabulariul de cîte ori e nevoie să-și batjocurească sluga.

Expresii ca „o mînjiși la ceafă" („ai greșit"), „a se complectui" (pentru petrecere), „îți prinse ochiul pe omul ăsta", „a-și lua un bărbat după tavă cu dulceață", „coloverențile" „crailor" merită culese.

Nici laturea socială nu lipsește. Nicolae observă lui Burdicescu că joacă prea cu sfială rolul de boier. El, la schimbul de servicii cu tovarășul, face altfel: „Cînd sînt sluga ta, ar jura cine mă vede că m'am hrănit toată viața cu mămăligă. Umblet neîngrijit, căutătura leneșă, mișcarea mînilor greoaie, glasul necioplit... Cînd, iar, sînt boier: capul țapăn, mijlocul mlădios, umblat înfipt sau legănat, mînile în necontenită mișcare, ochii micșorați, vorbă fără șir, fără temeiu, glasul pițigăiat; astea sînt adevăratele caracteristice ale unui fanfaron, ale unui cioclovinaș care joacă pe marele prin provincii".

De la același s'a păstrat o „epistolă către Gr. Alexandrescu", datată 1841, obositoare căinare în versuri lungi asupra soartei ce a avut de cînd era tînăr — și cu „buză de coral", ceia ce rimează cu „lecțiile de moral" [1]. Ea are prețul de a constata legătura dintre actor și poet [2].

N. Iorga.

---

[1] *Ibid.*, pp. 249-50.

www.dacoromanica.ro

Un act al lui Stoica Ludescu

Acum treizeci şi cinci de ani, ocupîndu-se de cronica anonimă cantacuzinească, d. N. Iorga arătase că autorul ei pare a fi, după toate probabilităţile, Stoica Ludescu, „slugă bătrînă" a acestei familii. Părerea aceasta a fost admisă de toţi cercetătorii ulteriori, şi paternitatea cronicii a rămas definitiv asupra lui Stoica Ludescu. Din păcate nu cunoaştem însă aproape nimic asupra personalităţii acestui cronicar, aşa încît găsirea numelui autorului n'a contribuit decît în parte la risipirea acestui anonimat. E nevoie deci de o atentă revisuire a materialului nostru documentar, pentru a reconstitui, cel puţin în liniile ei mari, viaţa scriitorului. Semnalăm astăzi actul următor, extras din *Condica Mănăstirii Gorgota*, din care un exemplar se păstrează între manuscriptele Academiei Romîne, supt No. 2071; actul în chestiune e la fol. 5-6.

El ni oferă în primul rînd o formă deosebită a numelui cronicarului, care e Liudescu; ea pare de altfel a fi cea justă, sau, în orice cas, cea mai veche, numele trebuind să derive de la *liude*. Actul nu e mai puţin interesant prin faptul că, alcătuit fără îndoială chiar de Stoica Logofătul, arată şi felul în care scria acesta, fel care nu e incompatibil cu stilul cronicii atribuite lui. De altă parte se vede din cuprinsul lui că Ludescu era întrat în viaţa publică încă din vremea Domniei lui Mihnea al III-lea înainte de uciderea lui Eustratie Logofătul, întîmplată în August 1658. În studiul nostru asupra lui Mihnea, studiu ce va apărea probabil în cursul anului viitor, am arătat, basat mai cu samă pe forma cronicii cantacuzineşti publicată de d. Stoica Nicolaescu [1], că autorul ei trebuie să fi fost un bun cunoscător al întîmplărilor acestei Domnii, şi mai ales al vicisitudinilor pe care le-a întîmpinat în vremea aceasta Constantin Postelnicul Cantacuzino. În felul acesta viaţa cronicarului anonim coincide odată mai mult cu a lui Stoica Ludescu, şi contopirea într'unul singur a acestor două personagii capătă o nouă verificare.

„Eu, Stoica Logofătu Liudescul, ispravnicul Scaunului Tîrgovişţii,

[1] *Letopiseţul Ţerii Romăneşti*, în *Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie*, XI, (1910), pp. 77-186 şi 347-55.

www.dacoromanica.ro

dăm scrisoarea noastră ca să fie de credință și de bună mărturie la mîna lui Goran Logofătu, ca să se știe pentru o moșie de la Țigănești, de pre Mostiște, ot sud Ilh[ov], însă stînjini 300 (trei sute), care a fost a lui Istratie Post[elnicul], cumpărată pre banii lui încă mai den nainte vreme, den zilele lui Matei-Vodă, de cînd au fost vist[iernic] al doilea, și o au ținut pre sama lui cu pace. Iar, cînd au fost în zilele Mihnei-Vodă, întîmplîndu-i-se lui Goran Logofătu de s'au căsătorit, de au luat pre o nepoată de sor a lui Istratie Post[elnicul], anume Stana, și crescută de Istratie Post[elnicul] în casa lui, deci atunci pre acea vreme fiind noi la acea vorbă și tocmeală, făcîndu-se prein mijlocul nostru, multe făgăduieli au făcut cum că va da nepoată-sa, adică zeastre, și lîngă acele multe făgăduiali au dat și au dăruit și această moșie den Țigănești lui Goran Logofătu și nepoată-sa Stanei, ca să o ție și să o stăpînească cu bună pace, iar alt nime den frații lui și den rudeniile lui treabă să n'aibă, căci iaste a lui moșie direaptă, cumpărată pre banii lui. Și de atunci de la Mihnea-Vodă pînă acum, ani 24, tot o au ținut Goran Logofătu cu bună pace; iar, cînd au fost acum, leat 7190, Iulie 15, s'au sculat călugării de la Gorgota, zicînd că o au dăruit Nedelco, fratele lui Istratie Post[elnicul], mănăstirei Gorgotei, și, avînd pre un Cacavela dascăl[1], umblînd la Domnu cu vorbe înlăuntru, au luat această moșie de la mîna lui Goran Logofătu, făr' de nicio direptate. Drept aceia precum știm că am făcut graiu și tocmeală singur eu cu Istratie Post[elnicul], așa dau scrisoarea mea și mărturisesc cu sufletul meu înaintea lui Dumnezeu și înaintea fiștecării judecăți cum că această moșie iaste dată lu Goran Logofătu de zestre, iar Nedelco, fratele lu Istratie Post[elnicul], n'au avut nicio treabă să o închine la mănăstire. Aceasta am scris.

Iulie 29, leat 7190.

Eu Stoica Logofătul mărturisesc de acest lucru, precum scrie mai sus adevărat.

Eu Isar Logofătu am scris și mărturisesc."

Al. Ciorănescu.

---

[1] Cunoscutul dascăl Ieremia al lui Dimitrie Cantemir și autor al unei povestiri istorice în grecește (N. I.).

www.dacoromanica.ro

Contribuţie la istoria catolicismului din Moldova în secolul al XVIII-lea

– Protecţia francesă pentru călugării franciscani –

de V. Mihordea.

Datorită împrejurărilor politice externe, sfîrşitul secolului al XVI-lea în Moldova marchează o puternică infiltraţie catolică [1]. Petru Şchiopul este acela eare, — mai ales în a doua lui Domnie (1582-1591), ajutat şi de sfaturile Albanesului catolic Bartolomeiu Brutti, — a favorisat ca nimeni până la dînsul această influenţă religioasă. Candidat la tronul Poloniei, dornic să-şi asigure prietenia vecinilor creştini de la Nord, el s'a văzut nevoit să se arunce în braţele Polonilor catolici spre a li cîştiga bunăvoinţa şi, din punct de vedere religios, să îngăduie Iesuiţilor, printr'o largă toleranţă, posibilitatea de a-şi recuceri terenul pierdut în lupta cu protestantismul [2].

Dar nu numai Iesuiţii s'au bucurat de această mare favoare acordată catolicismului de către Domnii moldoveni ai acelor timpuri, căci supt urmaşul lui Petru Şchiopul, Aron-Vodă, în 1592, pe vremea pontificatului lui Clement al VIII-lea, un alt Ordin călugăresc, al Sfîntului Francisc, Minoriţii, iau în stăpînire misiunea catolică din Moldova, supt conducerea unui superior cu titlul de prefect, trimeşi de Congregaţia de propagandă supt protecţia însăşi a regelui Poloniei, care în virtutea tratatelor ce le avea cu Poarta otomană a obţinut recunoaşterea acestei misiuni din partea Turcilor [3].

Veacul următor a fost o mişcare de înviorare a influenţei catolice în Principatele româneşti. Unirea Rutenilor zguduise întru cîtva Moldova, unde Mitropolitul Gheorghe Movilă ceruse şi el unirea cu Sf. Scaun [4]. O nouă mişcare născută cu lupta în contra

[1] Cf. Iorga (dare de samă a cărţii lui Veress), *Iesuiţi la Ieremia-Vodă Movilă*, în *Rev. Ist.*, VII (1921), pp. 212-15; Anton Mesrobeanu, *Contribuţie la Istoria catolicismului în Moldova (1596-1604)*, în *Cercetări Istorice*, IV [2] (1938), pp. 76-91.

[2] A se vedea studiul lui Lăbuşcă asupra catolicismului în Moldova în timpul lui Ieremia Movilă, în ziarul *Unirea* din Iaşi, 1915, n-rele 12-16.

[3] Hurmuzaki, *Doc.*, *Supl.* I [1], p. 481.

[4] Vladimir Ghica, *Citeva documente despre Costini*, în *Conv. Lit.*, XLI (1907), p. 479. Cf. P. P. Panaitescu, *L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila, archevêque de Kiev, dans les principautés roumaines*, Paris 1926, pp. 78-80.

www.dacoromanica.ro

Patriarhului Lukaris și calvinisării Bisericii răsăritene, mișcare datorită uneltirilor Papilor și ale Împăratului german și sprijinită de Matei Basarab mai mult decît de Vasile Lupu, se încheie cu sinodul de la Iași, ale cărui dedesupturi au fost în mare parte catolice [1]. Matei se adresează Propagandei, cerînd niște frați franciscani de limbă sîrbească pentru cercetarea cărților liturgice [2], și se spune că mai tărziu ar fi avut și gîndul formal de a se converti [3].

Această mișcare ajunge în culmea ei în timpul războiului turco-austriac de la sfîrșitul veacului, cînd, după ce Grigore Ghica trimete împreună cu Ștefan Petriceicu solie la Papă, Șerban Cantacuzino negociază cu Viena și prin Viena cu Roma [4].

Firește că Domnia lui Brîncoveanu înseamnă o reacțiune, care taie scurt aripile catolicismului în Principate. Pacea de la Carlovăț aducînd pe Austrieci cu hotarul pe crestele Carpaților, unirea cu Roma a putut ademeni numai Ardealul, pe cînd apariția colosului rusesc pe scena istoriei diplomatice europene și contactul lui Petru-cel-Mare cu Moldovenii vin să fixeze pentru totdeauna limita pănă la care misiunile Sfîntului Scaun pot să se întindă în această provincie.

Secolul al XVIII-lea va avea să vadă o reacțiune contra catolicismului nu numai în țerile noastre, ci în toată întinderea Imperiului otoman. Polonia fiind acum în decadență, cuvîntul hotărîtor pentru Principate în materie de religie îl va avea tot mai mult pravoslavnica Rusie, iar, la Constantinopol, influența franceză și austriacă, anihilîndu-se una pe alta, făceau pe Sultan tot mai intolerant și mai circumspect față de supușii săi creștini.

Atît trîmbițatele și infructuoasele încercări ale Francesilor de la sfîrșitul veacului al XVII-lea de a-și întinde protectoratul exclusiv asupra Sfîntului Mormînt [5], cît și progresele propagandei pentru unire, din Transilvania, au determinat pe Sultan, neliniștit de teama ca nu cumva „Muntenii și Moldovenii să urmeze acest exemplu", să dea în 1702 un firman prin care să oprească

---

[1] Ghica, *ibid.*

[2] Archivele Propagandei, vol. 213, fol. 291, 643, etc., 1637.

[3] *Ibid.*, vol. 291, fol 294; 1644.

[4] Ghica, *ibid.*, p, 480. Cf. Bianu, in Columna lui Traian, 1883, p. 285-287.

[5] V. *Ministère des Affaires Étrangères, corresp. politique, Turquie*, vol. 16, fol. 158-168; Guilleragues către Ludovic al XIV-lea, 2 Oct. 1680; *Journal de Girardin*, Biblioteca Națională din Paris, mss. français 7162, pp. 77-85.

www.dacoromanica.ro

orice schimbare de religie la supușii săi și orice propagandă catolică [1]. Un firman și mai drastic, din 1722, referitor la aceiași chestiune [2], determină pe regentul Franciei să scrie lui Bonnac, ambasadorul său la Constantinopol, să caute pe orice cale a obține înlăturarea acestei dispoziții [3], care de altfel va subsista până la data înoirii capitulațiilor, în 1740.

Dar nu se poate spune că, în Principate, față de aceste împrejurări, Domnii n'au mai avut legături cu catolicismul.

Doamna Păuna, soția lui Ștefan Cantacuzino cel zugrumat de Turci în 1716, salvîndu-se, împreună cu fiii Radu și Constantin, de urmărirea turcească pe o corabie creștină în Italia, avînd cu ei pe Evreul botezat Del Chiaro, merg la Roma și promit Papei trecerea la catolicism, dacă acesta va izbuti să determine pe Carol al VI-lea, Împăratul, să pună Domn pe Radu în Țara-Românească [4].

Nicolae Mavrocordat, în timpul petrecerii sale la Sibiiu (1716-1718), a avut legături cu Iesuiții din acest centru catolic. Scriind latinește unui Pater Bardia, vicar al Romînilor uniți, unui Pater Miel, el li trimetea, pe lîngă vinuri bune din Muntenia, și cărți tipărite de el, ca „Iudaicele" Exaporitului sau propria lui carte „De officiis" („despre datorii") [5].

Biserica catolică din Iași primise încă din anul 1700 un privilegiu pe basa căruia însuși preotul, personalul său bisericesc și două slugi erau scutiți de orice obligație către Vistierie [6].

Fiul lui Nicolae Mavrocordat, Constantin, se gîndia să deie Iesuitului Peterffy, recomandat pentru aceasta de colegii săi, sarcina de a scrie latinește, pe înțelesul Europei și în cît mai multe volume, istoria principatului muntean [7]. În 1745, un misionar episcop, Anton Becich, călăuzit de Nicolae Ruset, care se făcuse

---

[1] Hurmuzaki, *Doc., Supl.* I[1], pp. 355-6, no, DXXVII.

[2] *Ibid.*, VI, pp. 355-56, no. CCXIII.

[3] *Ibid.*, p. 377, no. CCXXX, Versailles, 30 Oct. 1723.

[4] V. doc. in Hurmuzaki, VI, *passim*; *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 325; Iorga, *Radu Cantacuzino*, București 1933, p. 2. — Scrisoarea arhiepiscopului din Cesareia trimisă Curiei papale la 27 Februar 1717 și publicată în *Cercetări istorice*, V-VII (1929-31), Iași, 1932, pp. 365-6.

[5] Iorga, *Istoria Bisericii românești* (1909), II, p. 56.

[6] Același, *Studii și documente*, I-II, p. 84, no. XI; *Ist. pop. rom.*, III, p. 204.

[7] Același, *Istoria Bisericii românești*, II, p. 57.

www.dacoromanica.ro

catolic şi ajunsese contele Rosetti, văzu Bucureştii şi află gîndul lui Constantin-Vodă de a dărui ţerii un Colegiu iesuit, cu învăţătură de o potrivă în latineşte şi româneşte [1]. În 1749, vărul lui Mavrocordat, Grigore Ghica, trimete la Roma pe fiul unui boier al său, de origine francesă, Gheorghe Mille, în Colegiul Propagandei [2].

Cu toate legăturile pe care le vedem între Domnii fanarioţi şi catolici în general, legături ce nu vor ajunge să pună catolicismul în favoarea de care se bucura în secolul precedent din motivele pe care le-am văzut, aceşti religioşi sînt represintaţi oficial în Principate prin Italienii minoriţi, ca unii ce sînt trimişi direct de Curia papală ; ideia de a restabili pe Iesuiţii din Polonia, dat fiind că această putere era pe punctul de a apune politiceşte şi nu-i mai putea susţinea direct, nu va lăsa pănă la sfirşit nicio urmă în ţerile romîne [3].

În acest al XVIII-lea secol, misionarii franciscani din Moldova, văzîndu-se ameninţaţi în rosturile lor atît de Iesuiţii poloni, cît şi de cei din Ungaria, cari ar fi vrut să pătrundă supt influenţa Curţii din Viena, au căutat un punct de sprijin mai puternic şi, datorită faptului că în fruntea misiunii moldoveneşti era, începînd din Mart 1729, prefectul Romualdo Cardi, om energic şi cunoscător al acestor locuri, căci venise la noi încă din 1716 [4], iar, pe de altă parte, că în calitate de represintant al Curţii din Versailles la Constantinopol se găsia influentul ambasador Villeneuve [5], au cerut să li se acorde protecţia regelui Franciei.

Conflictul dintre Franciscani şi Iesuiţi devenise public încă din 1731, cînd Grigore Ghica intervine cu o scrisoare către Propagandă [6], şi tot atunci, în mod indirect, Cardi se adresează lui Villeneuve pentru a-l ruga să acorde misiunii pe care o conduce protecţia francesă. Ambasadorul răspunde că nu poate

---

[1] *Arhiva* din Iaşi, V (1894), p. 549; Călinescu, *Alcuni missionarii catolici*, în *Diplomatarium*, I (1925), p. 71, nota 1.

[2] Iorga, *Ist. lit. rom. in sec. XVIII* (1901), I, p. 455 şi nota 6 ; Călinescu, loc. cit., p. 81.

[3] Iorga, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, Paris 1918, p. 82.

[4] Călinescu, *Alcuni missionarii catolici*, p. 54, notele 3 şi 4.

[5] V., asupra lui Villeneuve, Vandal, *Une ambassade française en Orient sous Louis XV*, Paris 1887.

[6] Călinescu, *l. c.*, p. 55, nota 1.

www.dacoromanica.ro

lua nicio hotărîre cu de la sine putere, fără a primi ordinul regelui, dar pentru aceasta are nevoie să știe:

1. Din ce vreme acești misionari s'au stabilit în Moldova.

2. Dacă reședința lor a fost autorisată de vre-un firman al Sultanului, și

3. Ce putere i-a protejat până în acel timp [1].

El raportează în acest sens la Curtea din Versailles, și Maurepas, ministrul de Marină, de resortul căruia țineau pe acea vreme chestiile religioase din Levant [2], răspunde lui Villeneuve prin două scrisori [3], din care reiese că, dacă reședința acestor misionari a fost autorisată prin firman și dacă ei se poartă bine, regele găsește potrivit să li acorde protecția [4].

Această cerere de protecție este înfățișată de unii ca o afacere politică aranjată la Viena pentru a-și garanta spionagiul nestingherit în cas de războiu cu Poarta. Documentele pe care le presintăm conțin aproape întreaga acțiune.

Misionarii nu s'au lăsat numai cu simpla rugăminte către ambasadorul din Constantinopol. Ei au intervenit și la Propagandă, iar această instituție, la 1731, remite cardinalului de Polignac [5],— ambasador frances la Roma —, un memoriu în care arată că, de teamă ca o eventuală invasie din partea Tatarilor să nu-i deranjeze în pioasele lor îndeletniciri și să nu aducă un notabil prejudiciu propriei lor persoane, acești călugări au recurs la Congregație spre a fi puși în favoarea protecției regelui. Cardinalul de Polignac, fiind pe punctul de a părăsi Roma, scrie lui Villeneuve, în Novembre același an, prin intermediul baronului de Vigouroux, atașat frances pe lîngă prințul Rákóczy la Rodosto, și-l roagă să dea curs acestei cereri [6].

Acesta achitîndu-se de comision, după ce insinuiază că el însuși a fost însărcinat de prințul Rákóczy să se intereseze și să-i raporteze despre afacerea Minoriților din Moldova, într'o

[1] V. anexa no. 1, Villeneuve către Maurepas, 11 Februar 1732, și Hurmuzaki, *Supl.* I[1], p. 480, 17 Iulie 1732.

[2] *Ibid.*, p. 582, no. DCCCXLVI.

[3] Anexele nl. II și III.

[4] „Supposé que leur résidence y soit authorisée par un commandement et qu'ils se conduisent bien, S. M. trouvera bon que vous leur accordiez la protection."

[5] V., pentru Polignac explicația în nota de la anexa no. IV.

[6] Hurmuzaki, *Supl.* I[1], p. 480.

www.dacoromanica.ro

scrisoare către ambasadorul din Constantinopol înfățișează chestiunea Franciscanilor ca pe o intrigă urzită în culisele politicei austriece, ceia ce reușește să determine pe ambasador a renunța la orice intenție de protecție. Avea și interesul să ajungă la aceasta, întru cît exilatul de la Rodosto, pensionar al Sultanului, era un dușman al Împăratului.

El presintă pe prefectul Cardi ca pe un om ce duce „une vie licencieuse"; e Napolitan și deci supus austriac, de mult timp pensionat de către Curtea din Viena supt ordinele unui oarecare doctor Ferrati. Despre doctorul Bartolomeiu Ferrati, conte, după nume, Italian, — d. Iorga îl presintă ca fiind de origine frances,[1] — știm că a ajuns în 1708 medic al lui Brîncoveanu[2], că s'a căsătorit în 1710 la Brașov cu Agnes, fata contelui Kalnoky[3] și că pe lîngă profesia medicală avea și anume aptitudini de arheologie și spionagiu. Ferrati se pare că a murit tărziu[4], căci într'o scrisoare a văduvei lui, datată din Șarfalău, 24 Aprilie 1749, se vorbește de patruzeci de ani petrecuți de soțul ei în serviciul Moldovei și Munteniei: deci către 1748[5].

---

[1] Iorga, *Ist. lit. rom. in secolul al XVIII-lea*, I, p. 40 și nota 9. Cf. *ibid.*, pp. 57 și 179.

[2] Iorga, *Medici și medicamente în trecutul românesc*, în *Ist. Rom. în chipuri și icoane*, Craiova 1921, p. 323; dr. Gomoiu, *Din istoria medicinii și a învățămîntului medical în România*, București 1923, p. 65.

[3] Iată cum presintă Șincai, după un contemporan, Mihail Cserei *(Cserei Mihály, az Erdély Historiában)* nunta lui Ferrati: „Aci în Brașeu, la casa cea de vamă, s'au ținut cu mare pompă nunta comitelui Vartolomeiu Ferrati, doftorului lui Constantin Brancovan, Domnului muntenesc, cu Agnes, fata răposatului comitului Samoil Calnochi, la care au fost de față generariul de aici Fabri cu mulți ofițeri și jupănese nemțești, Spătarul Toma Cantacuzenul, boeriul Galian cu feciorul boeriului Roset, Bendezilul de aici, Gheorghe Cantacuzenul cu muerea și cu socrul lui, domnii cei săsești de aici și, dintre Unguri, Nemeș Ianoș, Thoma și Gabor, Bernad Ianoș, Calnochi Iosif, Lanco Peter, eu și alții mai mulți; a doua seară după nuntă ne-au chemat ghenerariul dinaintea porții de către Bolgarseg, de ne-au ospătat și ne-au făcut frumoasă și meșteșugită jucărea de foc; iar comitele Ferrati și cu muerea sa și cu cei ce venise cu el s'au înturnat în Valahia" (Șincai, *Cronica Rominilor* (1886), III, pp. 353-4).

[4] D. Iorga credea că în serviciul muntean *(Ist. lit. în sec. al XVIII-lea*, I, p. 57). Însă cf., mai tărziu, Călinescu, în *Diplomatarium*, II, pp. 462-4, n-le. CXXXV și CXXXVI.

[5] „Siccome ò avuto l'onore da quaranta anni incirca, col mio consorte fù conte Bartolomeo Ferrati, di servir in Moldavia e Vallachia" (Călinescu, *Altre notizie sui missionarii*, în *Diplomatarium*, II (1930), p. 462, no. CXXXV).

www.dacoromanica.ro

Și baronul de Vigouroux continuă spunînd că toți emisarii împărătești cari veniau să primească ordine de la Ferrati erau găzduiți de Cardi. Acesta locuia în casa Iesuiților poloni din Iași, pe cari i-a alungat în țara lor, ca supuși ai regelui August, dușman al Împăratului. Ridicarea lui Topal-Osman-Pașa [1] la rangul de Mare Vizir a produs la Viena teama de un viitor conflict cu Imperiul Otoman. Cu această ocasie, Cardi ar fi fost încunoștiințat că, în caz de războiu, Ferrati n'ar mai putea rămînea în Moldova. El ar fi necesar, dar, pentru a nu se teme de nimic, să intervină spre a obține protecția francesă [2].

Baronul crede că scrisoarea cardinalului de Polignac este o urmare a acestui demers.

La rîndul său, el propune ambasadorului să intervină ca misiunea din Moldova să fie din nou împărțită între Iesuiții poloni și Franciscani și ca pe viitor să se introducă aici și Iesuiți francesi. Iar, cu timpul, s'ar ajunge la o excludere totală a Minoriților, insinuîndu-se la Roma că e mai bine din toate punctele de vedere ca această misiune să fie condusă de călugări ai unei țeri neutre sau prietene cu Poarta (recte: Franța) decît de supuși ai unei Puteri care este totdeauna gata să intre în războiu cu Turcii [3].

Față de aceste propuneri, Villeneuve raportează Afacerilor Străine, conduse pe atunci de contele de Chauvelin (1727-1737), arătîndu-și neîncrederea în spusele baronului [4] și tot odată înfățișînd greutățile la care se expune, din punct de vedere politic, el, ca ambasador, și Ministeriul, acordînd această protecțiune [5]. În raportul către Maurepas, ministrul Marinei, el expune argumentele presintate de Cardi în cererea sa [6]. Pentru o mai bună documentare cere informații, atît de la superiorul Iesuiților din Constantinopol, părintele Gresset [7], cît și de la Alexandru Amiras [8]

---

[1] Mare Vizir în 1731 (Hurmuzaki, XIII, traducere, p. 306).

[2] *Ibid.*, *Supl.* I [1], p. 480.

[3] *Ibid.*

[4] „Comme le caractère du Baron de Vigouroux lui rend suspecte la vérité des avis qu'il donne, je doute que l'on puisse ajouter une entière foi à ce que contient sa lettre, touchant l'intérêt que la Cour de Vienne prend à cette affaire."

[5] Villeneuve către Chauvelin, 17 Iulie 1732.

[6] V. anexa IV.

[7] V. asupra lui notița de la anexa IV.

[8] Asupra lui Amiras, v. notița de la anexa V.

www.dacoromanica.ro

dragomanul Domnului Moldovei, „ca unul care cunoaşte bine locurile şi oamenii din aceste părţi".

Deci, formîndu-şi convingerea că nu trebuie să se acorde această protecţie, ambasadorul va căuta să influenţeze în toate rapoartele pe miniştrii de Externe şi Marină în sensul părerilor sale. Între timp, răspunsul favorabil din partea lui Maurepas — la primul raport — sosind [1], Villeneuve arată că el nu va face niciun demers pănă cînd nu va primi noi ordine şi pănă ce nu-i vor fi sosit lămuririle pe care le-a cerut lui Amiras [2].

Probabil că, necunoscînd bine piesele din arhivele instituţiei sale de la Iaşi, Cardi, în intervenţia pe care o făcea pe lîngă ambasador, cerea ca acesta să-i obţină şi un berat din partea Sultanului, spre a-i autorisa funcţionarea misiunii, nestingherită de nimeni, în Moldova. La Roma, cardinalul de Polignac, ambasadorul influent care insista pentru acordarea acestei protecţii, sfîrşindu-şi misiunea, a fost înlocuit cu ducele de Saint-Aignan [3], mai puţin zelos faţă de această chestiune.

Nemai fiind insistenţa de la Roma şi faţă de opoziţia de la Constantinopol, cei de la Versailles au început a înclina în sensul vederilor lui Villeneuve. Maurepas îi şi răspunde, la 22 Octombre, că regele e de părere să nu se acorde protecţia cerută şi, dacă totuşi, cu timpul el ar găsi pe miniştrii Porţii mai dispuşi faţă de creştini, să profite pentru revocarea firmanului din 1725 [4]. Regele aprobă totuşi protejarea misionarilor din Damasc [5].

La 12 Decembre răspunde şi contele de Morville scrisorii lui Villeneuve din 17 Iulie, arătînd că e mai bine să se lase aceşti misionari a se menţinea cum vor putea, cu atît mai mult, cu cît ei nu sînt stînjeniţi din partea guvernului moldovean. Interesul politic ar dicta să fie favorisaţi mai curînd Iesuiţii poloni decît Minoriţii [6].

[1] V. anexa III, Maurepas către Villeneuve, 20 Iunie 1732.

[2] „Je ne feray aucune demarche à cet égard jusqu'à ce que j'aye receu de nouveaux ordres de votre part, et que j'aye eu reponse aux eclaircissemens que j'ay demandez à un drogman du prince de Moldavie, nommé Amirat, qui a une connoissance exacte de ce pays-là, où il demeure depuis longtemps, et qui est sous la protection de la France".

[3] V. asupra lui St. Aignan nota de la anexa No. IV.

[4] Nu-i o greşeală pentru 1722? V. Hurmuzaki, VI, p. 355.

[5] V. anexa No. IV.

[6] „Je crois qu'il faut laisser ces mêmes missionnaires en général se maintenir comme ils pourront; d'autant plus qu'il ne parait point qu'ils aient été

www.dacoromanica.ro

Prin rapoartele de la 20 Ianuar [1] şi 20 April 1733, Villeneuve, satisfăcut că afacerea a ieşit cum o doria el, răspunde la Versailles că se va conforma în această chestiune ordinelor primite [2] şi, cu toate că ambasada lui durează până în 1744, nu mai găsim nicio urmă documentară de asemenea preocupări.

Va trebui să se întîmple evenimentele războiului turco-austriac terminat cu pacea de la Belgrad, plecarea lui Cardi din fruntea misiunii, venirea unui succesor lui Villeneuve, pentru ca această chestie să fie reluată. De data aceasta, terenul politic va fi ceva mai neted, cu toate că resultatul nu va fi altul. Un ambasador mai puţin scrupulos şi abil decît Villeneuve, Castellane (1741-1747 [3]), un prefect al misiunilor cu mai multă energie, Manzi [4], moartea lui Ferrati, proiectul de pace perpetuă între Turcia şi Austria se păreau atîtea cause de succes pentru călugării franciscani, dacă chestiunea primordială, duşmănia dintre Franţa şi Austria, nu s'ar fi opus. Va trebui să se aştepte momentul cînd marea schimbare în politica europeană, — răsturnarea alianţelor —, în 1756 are loc pentru ca Minoriţii să treacă în mod aproape automat supt protecţia regelui Franciei.

Între timp, Franciscanii s'au împăcat cu Iesuiţii şi trăiau în bună înţelegere la Iaşi, poate datorită acţiunii prefectului Manzi, care n'a încetat o clipă să-şi întărească misiunea prin diverse firmane obţinute de la Sultan, cît şi să refacă biserica din ca-

---

inquiétés de la part du gouvernement du pays où ils sont, quoique jusqu'à présent ils n'aient point passé pour être sous la protection du Roi."

[1] Constantinopol, 11 Ianuar 1733 (P. S. din 20), Villeneuve către Maurepas (v. anexa No. VII).

[2] „Il ne m'a plus été fait aucune instance de la part des missionaires établis en Moldavie au sujet de la demande qu'ils m'avoient faite pour obtenir la protection du Roi. S'ils reviennent à la charge, je ne manquerai pas de prétexter, pour m'en débarasser, et je crois qu'il ne me sera pas difficile de laisser tomber cette affaire, sur laquelle je n'aurai même pas besoin de faire aucune reponse à Rome, Monsieur le cardinal de Polignac, qui m'avoit écrit en faveur de ces religieux, n'y étant plus" (Villeneuve către contele de Morville, 20 April 1733, în Hurmuzaki, *Supl.* I[1], p. 486, No. DCCVI).

[3] Asupra lui Castellane, v. François Rousseau, *L'ambassade du comte de Castellane à Constantinople*, în *La Revue des Questions historiques*, II (Octombre), 1901, pp. 410-37.

[4] Pentru Manzi, v. nota de la anexa no. VIII; Bianu, *l. c.*, pp. 275-6.

www.dacoromanica.ro

pitala Moldovei, căzută în ruină, unde au lucrat de o potrivă cele două Ordine călugărești [1].

La 1747, Castellane, succesorul lui Villeneuve, fiind aproape de sfîrșitul ambasadei sale, reia din nou chestiunea, la repetatele rugăminți ale prefectului Manzi [2].

În raportul din 3 Ianuar 1747, acesta semnalează lui Maurepas faptul că, de și Franciscanii trăiesc în bună înțelegere cu Iesuiții poloni, pericolul pentru această misiune pare a se ivi din nou, din altă parte, căci un al treilea Ordin călugăresc, Iesuiții din Ungaria, au obținut din partea Curiei papale voia să se stabilească în Moldova. Dar la această intenție Curtea din Roma a întîmpinat opoziția fermă a Domnului Moldovei, Ioan Mavrocordat [3], care a găsit-o „contraire aux lois et constitutions de son État", și n'ar fi fost mai bine văzuți nici la Constantinopol [4]. El se adresează lui Mavrocordat, cerîndu-i lămuriri privitor la intențiile pe care le are [5], și i se comunică refusul net al Domnului de a primi un al treilea Ordin călugăresc în Statul său [6]. Cum Franciscanii i-au cerut din nou patenta de protecție, pe basa tuturor dovezilor de autorisație ce au obținut din partea Turcilor, Castellane trimete lui Maurepas, în copie, toate aceste titluri, ca să le examineze și să decidă, titluri constînd dintr'un firman de la 1713 [7], o listă de privilegii acordate de Domnii moldoveni bisericii catolice [8], un firman al Porții adresat lui Grigore Ghica în 1741 [9] și o scrisoare a Marelui Vizir care însoția acest firman [10]. Amba-

[1] V. Anexa VIII, passim.

[2] Manzi n'a terminat în 1746; el era în Moldova la 1748, după cum reiese din scrisoarea lui către Desalleurs, publicată în Filitti, *Lettres et extraits*, pp. 259-60.

[3] Domnește în Moldova de la 1743 la 1747.

[4] „Des missionnaires de cette nation et sujets de la Cour de Vienne pouvant être vus de mauvais oeil par la Porte, qui pourroit même lui faire un crime de les avoir tolérés." Cf. Cândea, *Der Katholizismus in den Donaufürstentümern*, Leipzig 1917, p. 123.

[5] „Je scaurai encore plus positivement à quoi m'en tenir par les éclaircissemens que j'ay demandés au prince de Moldavie sur ses intentions à ce sujet."

[6] Cf. Anexa no. X. Scrisoarea de care vorbește n'am putut-o descoperi. V. însă, pentru „biserica ungurească din Iași", Iorga, *Studii și doc.*, I-II, pp. 107-8, no. LIII, și pp. 108-9, no. LVI.

[7] V. Anexa VI I A.

[8] Anexa VII B.

[9] Anexa VIII C.

[10] Anexa VIII D.

www.dacoromanica.ro

sadorul observă că toate aceste titluri au fost obţinute cu garanţia regelui Poloniei, pe care acum Franciscanii vor să o schimbe cu a regelui Franciei [1].

În acest timp Congregaţia romană, văzînd că toate încercările ei din Moldova, atît în ce priveşte plasarea Iesuiţilor din Ungaria, cît şi protecţia de obţinut pentru Minoriţi, rămîn neîncununate de succes,—de oare ce guvernul frances înţelegea să nu se amestece în titlurile obţinute pentru aceşti misionari de către regele Poloniei —, încearcă să-şi întărească poziţia cel puţin de partea misionarilor ce-i avea în Sudul Dunării, în Bulgaria. Ca urmare, Papa, prin intermediul arhiepiscopului de Bourges, se adresează lui Ludovic al XV-lea şi-i cere să intervină la Poartă ca să obţină un firman în favoarea episcopului catolic al Bulgariei, residînd la Filipopol, precum şi înfiinţarea unui consulat frances în acest oraş [2]. Maurepas cere informaţii lui Castellane, care se grăbeşte să le dea printr'un lung raport, la 6 Ianuar 1747 [3].

În acest raport el observă că din greşeală s'a crezut pănă atunci cum că misionarii din Moldova n'au fost autorisaţi de niciun firman, cînd ei, la cererea regelui Poloniei, aveau mai multe, la fel ca şi misionarii latini din Bulgaria, cari au fost protejaţi pănă atunci de republica Ragusei. Pentru o mai precisă documentare în ceia ce priveşte pe călugării din a doua categorie, ambasadorul trimete la o relaţie de călătorie a unui misionar, inserată la sfîrşitul volumului al II-lea din Antichităţile constantinopolitane ale lui Banduri [4]. Întrebarea care se pune pentru Curtea din Versailles este dacă regele, ca protector general al catolicilor din Imperiul otoman, poate cu de la sine putere valorifica în folosul catolicilor capitulaţiile pe care Poarta le-ar avea cu alte State referitor la religie [5].

Lui Castellane i se pare că această chestiune ar fi mai echivocă în ceia ce priveşte pe misionarii din Moldova, întru cît Polonia

---

[1] Castellane către Maurepas, 3 Ianuar 1747.

[2] Hurmuzaki, *Supl. I*[1], p. 582, no. DCCCXLVI.

[3] V. anexa IX, Castellane către Maurepas.

[4] V. titlul operei lui Banduri, ed. II, din 1729, în nota de la anexa IX.

[5] „La Cour aura à examiner si le roy comme protecteur général de la Religion dans les États du Grand Seigneur peut de son chef faire valoir au profit des catholiques les capitulations que la Porte peut avoir d'autres puissances concernant l'exercice de la Religion."

www.dacoromanica.ro

este încă în stare să-şi valorifice capitulaţiile cu Poarta, iar regele Franciei, din menajament faţă de această republică, nu va voi poate să se amestece în socotelile ei. Nu tot aşa stau lucrurile cu misionarii din Bulgaria : aici, Ragusa fiind decăzută, intervenţia regelui frances n'ar avea de întîmpinat nicio opoziţie, afară doar de aceia a Sultanului însuşi [1]. Însă, o lună şi jumătate mai tărziu [2], el informează pe Puysieulx despre această stare de lucruri, arătînd că Ministeriul otoman va fi puţin dispus să favorizeze extensiunea protecţiei regelui în Moldova şi Bulgaria, pe timpul cînd, în Constantinopol, el opreşte cu violenţă pe Armeni să visiteze bisericile catolice [3].

De teama de a nu se compromite, Curtea francesă, şi de data aceasta îşi declină orice veleitate de protectorat religios în Orient. Sîntem în ajunul păcii de la Aix-la-Chapelle (1748), — în timpul victoriilor navale englese ale amiralului Anson de la capul Finistère, care au adus ruina marinei francese - cînd guvernul din Versailles este absorbit mai mult ca oricînd de afacerile sale proprii şi ale Europei occidentale. La 18 Mart 1747, Maurepas scrie arhiepiscopului din Bourges, — prin intermediul căruia se adresase Roma Curţii francese - , spunîndu-i că propunerea pe care Congregaţia Propagandei a făcut-o ca regele să acorde protecţia sa specială misiunii din Bulgaria se găseşte în acelaşi cas cu cererea făcută de către misionarii din Moldova. Şi că nici ambasadorul, nici autoritatea regelui nu pot intra în compromis cu Statele de care depind aceşti călugări [4]. În aceiaşi zi, el comunică şi lui Castellane refusul net al regelui, arătînd totuşi că ambasadorul poate interveni ca mediator. Cît priveşte înfiinţarea unui consulat la Filipopol, aceasta nu-i practicabil [5]. Două luni mai tărziu [6], Maurepas mărturiseşte că nişte chestiuni aşa de delicate reclamă cel puţin împrejurări mai favorabile, mai puţin critice decît situaţia în care lumea se găsia la acea dată [7].

[1] Raportul citat al lui Castellane.

[2] La 20 Februar 1747, Castellane către marchisul de Puysieulx, noul ministru al Afacerilor Străine (1747-51).

[3] Hurmuzaki, *Supl.* I[1], p. 583, No. DCCCXLVI.

[4] V. anexa no. XI.

[5] V. anexa no. XII.

[6] La 14 Maiu 1747 : Anexa XIII.

[7] J'ajouterai seulement que des entreprises aussi délicates exigent au moins des circonstances moins critiques que celles où l'on se trouve actuellement."

www.dacoromanica.ro

Chestiunea protecției francese pentru misionarii din Moldova se oprește — ca informație documentară inedită — deocamdată aici. Între scrupulele pe care guvernul lui Ludovic al XV-lea le avea este și acela că, din punct de vedere politic, Minoriții fiind Italieni, erau de drept supuși ai Împăratului, pe atunci în dușmănie cu Franța. Internunțiul austriac din Constantinopol rivalisa cu ambasadorul frances, luînd asupră-și protecția Franciscanilor din Țara-Românească [1].

După plecarea lui Castellane și venirea contelui Desalleurs la ambasada din Constantinopol (1747-1754), acesta, — care va căuta să aibă o influență cît mai directă asupra politicei moldovenești, datorită circumstanțelor politice generale care-l obligau la așa ceva,— va interveni, la cererea lui Manzi, ca să se obțină firmanul pentru construirea unei noi biserici a Franciscanilor în Iași [2]. Vedem chiar, în acest timp, supt influența lui, valorificîndu-se protecția polonă asupra acestor misionari [3]. Un șef de misiune, succesorul lui Manzi, părintele Laydet, de și de origine francesă, dar „Allemand naturalisé et d'inclination, intriguant dévoué à la Saxe", va trebui să părăsească Moldova în 1753 numai pentru că în jocul politicei, în care ambasadorul era de acord cu Domnul,— Racoviță —, și cu agentul său la Curtea din Iași, — Linchou —, călugărul se părea mai mult o piedecă decît un avantaj, un spion al Curții din Viena [4].

[1] A se vedea firmanul obținut de Penkler la 15 August 1747, publicat în Hurmuzaki, IX[1], pp. 690-1, no, DCCCVII, și Hurmuzaki, VI. p. 596, no. CCCXXXI; raportul lui Penkler către Împărat, 17 August 1747, in Hurmuzaki, IX[1], p. 690; Împăratul către feldmareșalul von Placz, 13 Septembre 1747, *ibid.*, p. 691; scrisoarea lui Joseph Michaud către Penkler, 21 Octombre 1748, in Hurmuzaki, VI, pp. 602-3, no. CCCXXXVI, etc.

[2] Manzi către Desalleurs, Iași, 11 Iulie 1748, in Filitti, *Lettres et extraits*, pp. 259-60, no. CCXXXVI.

[3] La 11 Februar 1752, Hübsch, residentul polon la Constantinopol, scrie Marelui General Branicki, trimețindu-i firmanul din 1741, și-i cere să intervie pentru ca regele Poloniei să scrie Marelui Vizir în favoarea Franciscanilor ce voiau să-și refacă biserica ruinată din Iași, cu hramul Sf. Francisc. Domnul oprise lucrul, cerînd un nou firman. Pe lîngă Hübsch, interveniseră Franciscanii din Constantinopol. La 3 Iunie, Hübsch scrie lui Brühl că și *ambasadorul frances* stăruie pentru aceasta și că Marele General a promis intervenția sa lui Desalleurs. (Iorga, *Studii și doc.*, I-II, p. 437, nota 2).

[4] Cf. Iorga, *Studii și doc.*, I-II, p. 437, no. XXVIII; Hurmuzaki, *Supl.* I[1], p. 607; Călinescu, *Altre notizie sui missionarii*, in *Diplomatarium*, II (1930), pp. 318-19. Mai pe larg în studiul nostru asupra familiei Linche (în preparație).

www.dacoromanica.ro

Dar, alianța franco-austriacă din 1756 înlăturînd animositățile dintre cele două State, chestia protecției francese pentru Franciscanii din Moldova n'a mai presintat dificultățile care au necesitat corespondența de mai înainte. La Archivele Naționale din Paris ordinele ministrului de la Marină către ambasadori sînt păstrate și comunicabile numai până la 1755. Din această causă n'am putut urmări dacă au mai fost făcute noi intervenții în legătură cu acordarea acestei protecții. Fapt sigur este că, în 1767, cînd baronul de Tott, în drumul său pe la Iași spre Crimeia, a visitat pe Franciscanii din acest oraș, ei se găsiau atunci supt protecția regelui frances [1].

* * *

Documentele ce urmează, toate inedite, le dăm păstrînd, firește, ortografia.

I.

Constantinople, 11 fevrier 1732.

Villeneuve à Maurepas, ministre de la Marine.

...Il y a des Pères franciscains établis à Jassy en Moldavie qui m'ont fait proposer indirectement si le Roy voudroit leur accorder la grace de les recevoir sous sa protection. J'ay repondu aux personnes qui m'ont sondé la-dessus que je ne pouvois prendre aucune détermination de mon chef et sans les ordres de Sa Majesté et qu'il étoit necessaire avant de les demander que je fusse instruit depuis quel temps ces religieux, qui sont Italiens, avoient formé leur établissement en Moldavie, si leur résidence y avoit été autorisée par quelque commandement du Grand Seigneur et par quelle puissance ils avoient été protegés depuis qu'ils étoient en ce païs-la. Je vous prie de me faire scavoir quelles seront les intentions du Roy à cet égard, afin que je puisse m'y conformer, supposé que l'on vienne me demander une réponse decisive sur cette affaire...

(Bibl. Nat. ms. français 7185, fol. 41.)

II.

Compiegne, le 9 juin 1732.

Maurepas à Villeneuve.

....Je rendray compte à Sa Majesté de ce que vous me marqués touchant la proposition que les Pères Franciscains italiens qui sont

[1] „Un assez bon souper nous attendoit, et des Cordeliers italiens établis à Jassy *sous la protection du roi* (sublinierea noastră) et sous la direction de la Propaganda, nous avoient également préparé des gites assez commodes" (Baron de Tott, *Mémoires sur les Turcs et les Tartares*, ed. Paris 1785, in 8 °, t. I, p. 170).

www.dacoromanica.ro

établis en Moldavie vous ont fait faire indirectement pour être receus sous la protection de France et je vous feray scavoir incessament les intentions de Sa Majesté à cet égard, affin que vous vous y conformiés en cas que ces R. P. renouvellent leur demande à cette occasion...

(Archives nationales, B 7 Marine, vol. 143, fol. 279.)

III.

Compiegne, le 20 juin 1732.

Maurepas à Villeneuve.

....J'ay rendu compte au roy de la demande que vous ont fait faire les R. P. francisquains italiens établis en Moldavie d'être receus sous la protection de S. M.

Supposé que leur residence y soit authorisée par un commandement et qu'ils se conduisent bien, S. M. trouvera bon que vous leur accordiez la protection....

(Archives Nationales, B 7, Marine, vol. 143, fol. 308.)

IV.

Constantinople, le 17 juillet 1732.

Villeneuve à Maurepas.

Monsieur,

Par une lettre du 14 fevrier dernier j'ay eu l'honneur de vous informer de la proposition qui m'avoit été faite de la part des missionnaires de l'Ordre des frères mineurs conventuels établis en Moldavie, pour savoir si le roy voudroit bien leur accorder sa protection. Ils m'ont fait remettre depuis quelques jours une lettre de M. le cardinal de Polignac écrite de Rome dans le mois de novembre dernier et par laquelle cette Eminence, sur un mémoire qui lui avoit été remis par la congregation de Propaganda, me represente que ces religieux, dans la crainte que quelque rupture ou invasion de la part des Tartares ne les derange de leurs precieuses operations et ne porte même un prejudice notable à leur propre personne, ont eu recours à cette congregation pour être mis à la faveur de la protection du roi à l'abry des insultes qu'ils courroient risque d'essuyer. M. le cardinal de Polignac joint sa priere à celle de la Propaganda et me parle comme d'une affaire qui l'interesse [1].

La personne par le canal de qui le père Cardy, superieur des missionnaires de Moldavie, m'a fait remetttre cette lettre de recommandation m'a communiqué aussi celle que luy écrit en même

[1] Cardi (Romualdo Damiani da Napoli) a venit in Moldova la 1716 şi a stat până in 1736. Primeşte patenta de prefect al misiunilor in Mart 1729 (Călinescu, *in Diplomatarium*, I, p. 54, notele 3 şi 4).

www.dacoromanica.ro

temps ce religieux et par laquelle, en luy donnant des instructions pour me demander des pattentes de protection et un barat du G. S., s'il est necessaire pour autoriser l'établissement des missionnaires franciscains en Moldavie, il luy fait une énumeration des divers hospices que ces religieux possedent dans plusieurs villes de ce Royaume *(sic)*, il luy marque que jusques à present ces missionnaires n'ont été sous la domination d'aucun prince, qu'environ l'armée 1592, sous le pontificat de Clement VIII, les missions de ce pays-là furent accordées aux religieux de l'Ordre de St. Francois, sous la conduite d'un superieur avec le titre de Prefet auquel la congregation de Propaganda expedie des pattentes de même qu'aux autres missionnaires destinés pour cette mission. Il ajoute que veritablement les Jesuites de Pologne ont une maison à Jassy, capitale de Moldavie, dans laquelle ils viennent quelquefois, mais qu'ils n'ont aucun titre pour y faire les fonctions de missionnaires, cette mission ayant été accordée aux seuls religieux franciscains, qu'en effet, lorsqu'il y a eu des rebellions et des invasions de Tartares, les Jesuites se sont retirez en Pologne et qu'ainsy on peut dire qu'il y a en Moldavie d'autres religieux en possession des missions que les Pères Mineurs conventuels de l'ordre de St. François.

J'appris au sujet de ces Jesuites quelques informations du Père Gresset [1], superieur de la Maison à Constantinople: il m'a dit qu'à la verité les deux Jesuites polonais qui avoient une maison à Jassy capitale de la Moldavie avoient été obligés depuis quelque tems d'en sortir, mais qu'il croyoit qu'ils avoient trouvé le moyen d'y revenir et qu'ils y étoient actuellement. Ces eclaircissemens ne m'ayant pas paru suffisants, j'ay écrit en Moldavie à une personne de confiance pour savoir la verité de ce qui concerne ces missions, sous quelle protection elles ont paru être jusqu'a present, ou s'il est vray qu'elles n'en ayent eu aucune; en quel tems les Jesuites en sont sortis, et pour quelles causes; si leur retraite n'a point été precedée de quelque discussion avec les Franciscains; si ceux ci y travaillent utilement pour la Religion, et enfin toutes circonstances qui peuvent ayder à determiner sur le party qu'on doit prendre dans cette occasion. J'auray l'honneur de vous faire scavoir la reponse que l'on m'a faite à ma lettre.

Je dois cependant vous faire observer, monsieur, que je ne sçai pas s'il est avantageux pour la gloire du roy et de la nation de multiplier le nombre des missionnaires protegés dans les États du Grand Seigneur. Il est certain, comme j'ay eu l'honneur

[1] Gresset, Jean Baptiste, născut la Reims la 4 Octombre 1678, a intrat in noviciat la 6 Novembre 1695. A predat opt ani ştiinţile umaniste, pe urmă a plecat in misiune in Orient. A murit la Nancy, la 27 Decembre 1760. Scrisorile lui Gresset se găsesc in hirtiile părintelui Bertier (Catalogue Langlès, no. 4356). A se vedea „Bibliothèque de la compagnie de Jésus", III, Paris 1892, col. 1739. (Această notiţă o datoresc amabilităţii d-lui profesor D. Ionescu.)

www.dacoromanica.ro

de vous le marquer dans plusieurs de mes dépêches que la Cour de Rome se regarde come seule en droit de disposer de ce qui concerne les missionnaires dans le Levant. Elle regle leurs démarches d'une manière independante et presque toujours sans la participation des ministres de Sa Majesté, ce n'est que dans les occasions où ils ont besoin de credit et de protection pour se dégager des embarras que souvent ils se sont attirés par leur imprudence qu'ils ont recours aux ambassadeurs, et c'est alors seulement que la Cour de Rome semble reconnoitre la dependance dans laquelle la protection du roi devrait mettre les missionnaires. Il est vray aussi que la piété de Sa Majesté et son zèle pour la Religion l'a toujours fait passer par dessus ces considerations toutes les fois que les missionnaires luy ont demandé sa protection, et qu'elle ne la leur à jamais refusée.

Je ne prendray, monsieur, aucune détermination sur la reponse que je dois rendre à ceux qui m'ont parlé de la part de ces religieux et sur celle que je dois faire à M. le duc de Saint Aignan [1] au sujet de la recommandation de la congregation de Propaganda et de M. le cardinal de Polignac [2], jusques à ce que vous m'ayez fait savoir quelles sont sur cette affaire les intentions de Sa Majesté.

Je suis, etc.

(Bibl. Nat., ms. français 7185, fol. 173-177, şi Aff. Étr., corresp. consulaire, Constantinople, vol. 31.)

(Va urmà).

Înfiinţarea grănicerilor vechii Case de Austria (1762).

Se cunoaşte marele rol pe care l-au avut în viaţa Romînilor din Ardeal regimentele grănicereşti înfiinţate de Maria Teresa în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în Banat şi la Năsăud. Privitor la causele care au determinat pe Împărăteasa austriacă să înfiinţeze aceste regimente, părerea istoricilor cari s'au ocupat de trecutul celui de la Năsăud, nu poate resista în faţa criticii. Pasagiile din *Arhiva Someşană*, 1925, No. 2, p 1: „Spre a pune stavilă puterii turceşti care tot creştea şi ameninţa ţerile învecinate, domnitorii austrieci şi ungari încă de mult începuseră să creeze la hotarele lor sudice un întreg sistem de graniţă militară care către mijlocul secolului al XVIII-lea se întindea ca un cordon de

[1] Beauvilliers, duc de St. Aignan, ambasador frances pe lîngă Vatican de la 1732, a descoperit la Capitoliu actul de cesiune prin care Andrei Paleologul abandona lui Carol al VIII-lea drepturile sale asupra Imperiului bizantin.

[2] Polignac, cardinal, trimes la Roma la 1724, după moartea lui Inocenţiu al XIII-lea, unde a stat opt ani in calitate de însărcinat de Afaceri al Franciei (*Mémoires du Marquis d'Argens*, Paris 1807, in 8°, p. 267, nota).

www.dacoromanica.ro

la Marea Adriatică până la Porțile de Fer", și din „Icoana unei școli normale" 1930, p. 28: „Ca să apere mai bine hotarele Împărăției de atacurile Turcilor, Maria Teresa a înființat așa-numitele granițe militare" dau a înțelege fără nicio îndoială că principala causă a înființării regimentului năsăudean — și celui de la Caransebeș — a fost teama de atacurile Turcilor.

Analisînd aceste citate, observăm că „domnitorii ungari" nu mai existau de la 1526, de cînd Ludovic al II-lea cade în mlaștinele de la Mohács. Mai înainte de această dată nu se poate admite existența „regimentelor de graniță", de oare ce organisația feudală din evul mediu nu cunoștea regimentele. După Mohács, pe castelul regelui din Buda fîlfîia drapelul semilunii, iar hotarele Turcilor se întindeau până aproape de Leitha. Dintre „domnitorii austriaci" cari să creeze regimente de graniță până la Porțile de Fier, ar fi putut fi urmașii lui Leopold I-iu după pacea de la Carlovăț din 1699, cînd Austria intră în posesiunea Transilvaniei. Dar de la această dată înainte puterea Turciei nu mai creștea, și nu mai „amenința țerile învecinate". Cu pacea din Carlovăț, Turcii intră în stare de defensivă și în tot cursul veacului următor ei nu vor ieși învingători decît numai în mod întîmplător, ca la 1739. Din contra, acum cei cari amenințau ei pe Turci și a căror putere „creștea nestavilită", sînt Austriacii. Dovadă avem și războiul terminat prin pacea de la Pojarevaț, în 1718.

Totuși, după 1739, cînd Banatul intră împreună cu Oltenia din nou în mîna Turcilor, avem o încercare de înființare de regimente de graniță în această regiune dintre Sîrbi și Croați, încercare care n'a dat resultate. Căci, după moartea lui Carol al VI-lea, Maria Teresa nefiind recunoscută la Imperiu, rămîne numai regina Ungariei. Cînd, la 25 Iunie 1741 cu copilul în brațe, intră în Camera Magnaților de la Presburg, dar fără faimosul „Moriamur pro rege nostro Maria Theresa", de la această dată Ungurii capătă o mare influență și, după 1745, cînd soțul ei se încoronează Împărat, ei impun și obțin de la Împărătească desființarea regimentelor de graniță din Banat, ai căror locuitori, în urmă, supt conducerea colonelului sîrb Horváth, pleacă în Rusia și înființează la Bug colonia „Noua Serbie". Dar la 1747 avem semnarea unui tratat de pace perpetuă între Turci și Austrieci. De la această dată granița austriacă din spre Turcia devine o graniță moartă. Experiența de cinsprezece ani a făcut să se vadă

www.dacoromanica.ro

la Viena că-i prea costisitor întreţinerea unor trupe regulate pentru paza acestei frontiere. Înfiinţarea regimentelor de graniţă dintre Romîni şi Săcui în Ardeal se datoreşte sistemului de economii budgetare practicat în Imperiu, căci încredinţarea frontierei unei populaţii ca s'o păzească prin concesia unor teritorii care nu costau nimic pe Stat era mult mai convenabil decît întreţinerea de trupe permanente. De Turci nu se temeau Austriecii, nu numai în basa tratatului din 1747, dar şi pentru că aceia erau în veşnică decadenţă. Să nu se uite că la 1771, în timpul războiului ruso-turc, ministrul Mariei Teresei, Kaunitz, a încheiat cu Poarta Otomană aşa-zisul „tratat de subsidii", prin care Turcia plătia Curţii din Viena o sumă de bani ca să fie lăsată în pace de Austria.

V. Mihordea.

Documente inedite de la Ştefan-cel-Mare la Ieremia Movilă

I.

Suceava, 2 Novembre 1491. Ştefan Voevod confirmă lui Stanciul satul Drăguşani pe Jiravăţ, cumpărat cu 200 zloţi tătăreşti de la Avăr, fiul lui Ivan Vistiernicul.

† Милостїю божїю мы Стефан воевода господарь земли молдавскои [знаме]нито чинним не сим листом нашим вѣсѫ кто или оуздрит или чтѣчи его ѕ[слыщит], ѡже прiиде прѫд нами и прѫд ѕсими нашими молдавскыми боiаре слѣга наш Яѣхро сынъ Ивана вистѣрник[а], по своеи доброи воли, никим непонѫжен ани присилован и продал свою правѣю [ѡтн]инѫ ѡт своего праваго ѕрика, ѡт ѕрика ѡтъца его Ивана вистѣрника едно село на Жиравец на имѣ Дрѣгиш[ани]. Та продал слѣзѣ нашемѫ Станчюлѫ за с злат татарскыѫ. И ѕстав[iше] слѣга наш Станчюл та заплатил ѕси тоти вишеписан[ніи] пинѣзи с злат татарскиѫ ѕ рѕки слѣзѣ наше[мѫ] Яѣхрѫ сынѫ Ивана вистѣрника прѫд нами и прѫд нашими боiаре. Ино ми, ви[дѣ]вше иѫ добрѫю волю и токмеж и полнѫю заплатѫ, а мы такождере и ѡт нас есмо дали и потврѫдили слѣз[ѣ] [н]ашемѫ Станчюлѫ тое прѫдреченное сел[о] на имѣ Дрѣгишанiи на Жира[вец] [да] ест емѫ ѡт нас ѕрик сѫ вѣсем доходом, емѫ и дѣтем его и ѕнѫчатом его кто сѣ емѫ изберет наближнiи, непорѫшено николиже на вѣки. А хотар томѫ селѫ да ест ѡт ѕсиѫ сторон по

www.dacoromanica.ro

старомѕ хотарѕ, кѣда из вѣка wжывали. Ѧ на то ест вѣр[а наше]го господства вишеписаннаго ми Стефана воеводи, и вѣра прѣкѫзлюбенихъ снов господства ми, Ѧлеѫандра и Богдана Влада и вѣра бояр нашихъ, вѣра пана Дѣми, вѣра пана Гангѵра, вѣра па[на Болдѵра дворника], вѣр[а пана Хрѫмана, вѣра пана Хѵдич, вѣра пана Дажбога, вѣра [пана М]ѵшата прѫкалаба хотинского, вѣра пана Микотѫ и Рѣцеша прѫкалаби wт Немца, вѣра пана Ч[орторовского, вѣра пана] Секарѫ прѫкалаба новоградског[о], вѣра пана Динга, вѣра [пана] Клѫнѫѕ спѫтарѣ, вѣра пана Исака вистѣрника, в[ѣра п]ана С[ремі]ѫ [постѣ]л[ника, вѣра пана Моѫила чашника, вѣра пана Ф]рѕнтеша столника, вѣра пана Шандра к[омиса, и вѣра] ѕсиѫ бояр нашихъ молдавскиѫ великиѫ и малиѫ. Ѧ по нашем животѣ, кого богѫ изберет господарѫ бит[и нашеи земли молдавскои, wт дѣтеи нашихъ, или wт нашего ро]дѕ, [или пак кѣд кого богѫ избере]т господарѫ [бити наш]еи зе[мли мо]л[давскои, тот би] емѕ непорѕшил нашего даанѫ и потврѫж-[денїа, али би ѕтв]рѫдил и ѕкрѣпил, [з]анѕже есмо емѕ дали и потврѫдили [за его пра]вѕю слѫжбѕ и за що wн соби кѕпил за свои правіи и истини пинѣзи. Ѧ на болшѕ крѣпост и потврѫ-[ждєнїє] томѕ вѫсемѕ вишеписанномѕ велѣли есми нашемѕ вѣр-[номѕ] панѕ Тѫѕтѕлѕ логофетѕ писати и нашѕ печат привѣсити к семѕ листѕ нашемѕ. Писа[1] Мѫтїаш дїак ѕ Сwчавѣ в лѣто ѧѕцчѳ ноєв. к [дени].

(Traducere.) Din mila lui Dumnezeu noi Ştefan Voevod, Domnul Ţerii Moldovei, facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor ce o vor vedea sau o vor auzi cetindu-se că a venit înaintea noastră şi înaintea tuturor boierilor noştri moldoveneşti sluga noastră Avăr, fiul Vistierniculuí Ivan, de a lui bună voie, de nimenea silit, nici asuprit, şi a vîndut a sa dreaptă moşie din al său drept uric, din uricul tatălui său, [al lui] Ivan Vistiernicul, un sat pe Jiravăţ, cu numele Drăghişani. Pe aceia a vîndut-o slugii noastre Stanciul drept 200 de zloţi tătăreşti. Şi, sculîndu-se sluga noastră Stanciul, a plătit toţi aceşti bani mai sus scrişi, 200 de zloţi tătăreşti, în mînile slugii noastre Avăr, fiul lui Ivan Vistiernicul, înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri. Iar noi, văzînd a lor tocmeală de bună voie şi plată deplină şi noi aşijderea am dat şi am întărit şi de la noi slugii noastre Stanciul acel sat mai sus zis, cu numele Drăghişani, pe Jiravăţ, ca să-i fie de la

[1] În original сиѕ.

www.dacoromanica.ro

noi uric cu tot venitul, lui şi copiilor lui şi nepoţilor lui şi strănepoţilor lui şi răstrănepoţilor şi la tot neamul lui, cine se va alege mai de aproape, nestricat niciodată în veci. Iar hotarul acestui sat să fie din toate părţile după hotarul cel vechiu, pe unde din veac au apucat. Şi la aceasta este credinţa Domniei Mele, a mai sus scrisului noi Ştefan Voevod, şi credinţa prea-iubiţilor fii ai Domniei Mele, Alexandru şi Bogdan-Vlad, şi credinţa lui pan Duma, credinţa lui pan Gangur, credinţa lui pan Boldur Vornic, credinţa lui pan Gherman, credinţa lui pan Hudici, credinţa lui pan Dajbog, credinţa lui pan Muşat, pîrcălab de Hotin, credinţa lui pan Micotă şi Reaţeş, pîrcălabi de Neamţ, credinţa lui pan Ciortorovschi, credinţa lui pan Secară, pîrcălab de Roman, credinţa lui pan Dinga, credinţa lui pan Clănău Spătar, credinţa lui pan Isac Vistiernic, credinţa lui pan Ieremia Postelnic, credinţa lui pan Mohilă Ceaşnic, credinţa lui pan Fruntеş Stolnic, credinţa lui pan Şandru Comis, şi credinţa tuturor boierilor noştri moldoveneşti mari şi mici. Iar după viaţa noastră pe cine va alege Dumnezeu să fie Domn ţerii noastre moldoveneşti, din copiii noştri sau din neamul nostru, sau pe cine va alege Dumnezeu să fie Domn ţerii noastre moldoveneşti, acela să nu strice dania şi întăritura noastră, ci să o întărească şi să o împuternicească, pentru că i-am dat şi i-am întărit pentru a lui dreaptă slujbă, şi pentru că şi-a cumpărat cu banii săi drepţi şi adevăraţi. Iar, spre mai mare tărie şi întăritură a tuturor celor mai sus scrise, am poruncit credinciosului nostru boier Logofătului Tăutul să scrie şi pecetea noastră s'o atîrne la această carte a noastră. A scris Mătiaş diac la Suceava, în anul 6999, Novembre 2 zile.

Originalul, deteriorat şi cu pecetea pierdută, se află la biblioteca V. A. Urechiă din Galaţi. Relaţii asupra acestui document, în I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan-cel-Mare,* I, 493.

II.

Suceava, 26 Octombrie 1493. Ştefan Voevod confirmă lui Stan Grama şi fraţilor lui, Sima, Bodea şi Bogdan, seliştea Sîrbii la obîrşia Slivnei, cumpărată de aceştia cu 64 de zloţi tătăreşti de la Giurgea, fiul lui Banciu Prodănescul, şi de la nepoată-sa, Mica, ambii nepoţi ai lui Miclea Prodănescul.

† Милостїю божїю мы Стефан воевода господарь земли молдавскои знаменито чинимъ не сим листом нашим всѣмъ кто

www.dacoromanica.ro

нан ѕзрыт или чтѕчи его ѕслышит, wже пріндоша прѣд нами и прѣд нашими молдавскыми болиаре слѕга наш Жѕржа сынъ Банчи Продънескѕла и ѕнѕка его Мика дочка Криндина, ѕникове Микли Продънескѕла, по ихъ доброи воли, никим непонѕжени ани присиловани, и продали свою правѕю wтнинѕ wт своего праваго ѕрика, wт ѕрика деда ихъ Микли Продънескѕла, едно село на имѣ Срѣбїи на врѣхъ Сливнои. Та продали тое село слѕзѣ нашемѕ Стань Грама и братюм его Сима и Бодѣ и Богданѕ за ѣд злат татарскихъ. И ѕставше наши слѕги Стан Грама и братїѧ его Сима и Бодѣ и Богдан та заплатили ѕси тоти вишеписаннїи пинѣзи, ѣд злат татарскихъ, ѕ рѕки слѕзѣ нашемѕ Жѕржи сынѕ[1] Банчинѕ Продънескѕла и ѕнѕкы его Мика дочка Крѣндина, ѕнѕком Микли Продънескѕла, прѧд нами и прѧд нашими болиаре. Ино ми, видѣвше ихъ добрѕю волю и токмеж и полнѕю заплатѕ, а мы такождере и wт нас есмо дали и потврѣдили слѕгам нашим Станѕ Грама и братїѧм его, Сими и Боди и Богданѕ, тое прѧдреченое село на имѣ Срѣбїи на врѣхъ Сливнои, да ест им wт нас ѕрик сѣ вѣсем доходом, им и дѣтем ихъ и ѕнѕчатом ихъ и прѣѕнѕчатом ихъ и праџѕрѣтом ихъ и вѣсемѕ родѕ ихъ, кто сѣ им изберет наиближнїи, непорѕшено николиже на вѣки. Я хотарь томѕ селѕ на имѣ Срѣбїи на врѣхъ Сливнои да ест wт ѕсихъ сторон по старомѕ хотарѕ, кѕда изъ вѣка wживали. Я на то ест вѣра нашего господства вишеписаннаго мы Стефан воеводї и вѣра прѣвѣзлюбленихъ сынов господства мы, Ѧлеѣандра и Богдана Блада, и вѣра болиар нашихъ, вѣра пана Дѕма прѣкалаба, вѣра пана Гангѕра прѣкалаба, вѣра пана Болдѕра дворника, вѣра пана Храмана, вѣра пана Щефѕла, вѣра пана Мѕшата, вѣра пана Микотѣ и пана Рѣцеша прѣкалаби wт Немца, вѣра пана Пѕрече и пана Тоадера прѣкалаби хотинскїи, вѣра пана Шандра прѣкалаба новоградского, вѣра пана Динга, вѣра пана Клѣнѕ спатарѣ, вѣра пана Єремїа постелника, вѣра пана Исака вистїарника, вѣра пана Моѕила чашника, вѣра пана Фрѕн[теш]а столника, вѣра пана Петрика комиса и вѣ[ра] ѕсихъ болиар нашихъ молдавс[кы]х великихъ и малихъ. [Я по] нашем животѣ кто бѣд[е]т господарь нашем земли молдавскои, wт дѣтеи нашихъ или wт нашемѕ родѕ или пак бѣд кого Богъ изберет господарь бити нашеи земли молдавскои, тот би им непорѕшил нашего даанїѧ и потврѣжденїѧ, али би им ѕтврѣдил и ѕкрѣпил, занѕже есмо

[1] Original снѕ.

www.dacoromanica.ro

им дали и потврьдили, за ихъ правью слъжбъ и за що они собѣ кѹпили за свои правїи пинѧзи. Я на болшюю крѣпост и потврьжденїе томъ всемъ вишеписанномъ велѣли есмы нашемъ вѣрномъ панъ Тѫтѹла логофетъ писати и нашъ печат привѣсити к семъ листъ нашемъ. Писа. Матіаш дїак в Сучавѣ в лѣто ѧзѧ, мкт кѕ.

(Traducere.) Din mila lui Dumnezeu noi Ştefan Voevod Domn ţerii Moldovei, facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor ce o vor vedea sau o vor auzi cetindu-se că au venit înaintea noastră şi înnaintea tuturor boierilor noştri moldoveneşti sluga noastră Giurgea, fiul lui Banciul Prodănescul, şi nepoata lui, Mica, fata lui Brăndină, nepoţii lui Miclea Prodănescul, de a lor bună voie, de nimenea siliţi, nici asupriţi, şi au vîndut dreapta lor ocină din al lor uric drept, din uricul moşului lor Miclea Prodănescul, un sat cu numele Sîrbii în vîrful Slivnei, şi au vîndut acel sat slugii noastre Stan Grama şi fraţilor lui, Simei şi lui Bodea şi lui Bogdan, drept 64 de zloţi tătăreşti. Şi, sculîndu-se slugile noastre Stan Grama şi fraţii lui, Sima şi Bodea şi Bogdan, au plătit toţi aceşti mai sus scrişi bani, 64 de zloţi tătăreşti, în mînile slugii noastre Giurgea, fiul lui Banciul Prodănescul, şi nepoatei lui Mica, fata lui Brăndină, nepoţii lui Miclea Prodănescul, înaintea mea şi înaintea boierilor noştri. Iar noi, văzînd a lor tocmeală de bună voie şi plată deplină, şi noi de asemenea am dat şi am întărît şi de la noi slugilor noastre lui Stan Grama şi fraţilor lui, Simei şi lui Bodea şi lui Bogdan, acest mai sus zis sat cu numele Sîrbii în vîrful Slivnei, ca să fie lor şi de la noi uric cu tot venitul, lor şi feciorilor lor şi nepoţilor lor şi strănepoţilor lor şi răstrănepoţilor lor şi la tot neamul lor cine se va alege mai de aproape, nestricat niciodată în veci. Iar hotarul acestui sat cu numele Sîrbii în vîrful Slivnei să fie din toate părţile după hotarul cel vechiu, pe unde din veac au apucat. Şi la aceasta este credinţa Domniei Mele, mai sus scrisului noi Ştefan Voevod, şi credinţa prea-iubiţilor fii ai Domniei Mele, a lui Alexandru şi a lui Bogdan Vlad, şi credinţa boierilor noştri: credinţa lui pan Duma, credinţa lui pan Gangur pîrcălab, credinţa lui pan Boldur Vornic, credinţa lui pan Gherman, credinţa lui pan Şteful, credinţa lui pan Muşat, credinţa lui pan Micotă şi a lui pan Reţeş, pîrcălabi de Neamţ, credinţa lui pan Purece şi a lui pan Toader, pîrcălabi de Hotin, credinţa

www.dacoromanica.ro

panului Ciortorovschi, credința lui pan Șandru, pîrcălab al Romanului, credința lui pan Dinga, credința lui pan Clănău spătar, credința lui pan Ieremia postelnic, credința lui pan Isac vistiernic, credința lui pan Moghilă ceașnic, credința lui pan Fruntеș ștolnic, credința lui pan Petrică Comis, și credința tuturor boierilor noștri moldovenești mari și mici. Iar, după viața noastră, cine ar fi Domn țerii Moldovei, din copiii noștri sau din neamul nostru, sau pe cine va alege Dumnezeu să fie Domn țerii noastre moldovenești, acela să nu strice dania și întăritura noastră, ci s'o întărească și s'o împuternicească, fiindcă li-am dat-o și li-am întărit-o pentru a lor dreaptă slujbă și pentru că ei au cumpărat-o cu ai lor bani drepți. Iar, spre mai mare tărie și întărітură a tuturor celor mai sus scrise, am poruncit credinciosului nostru boier Logofătului Tăutul să scrie și pecetea noastră s'o atirne la această carte a noastră.

A scris Mătiaș diac la Suceava, în anul 7001, Octombre 26.

Original, pergament bine păstrat; pecetea atîrnată s'a pierdut. Documentul este proprietatea d-lui N. Velichi, Galați.

Pe verso o notiță: Стан Грама и брат его Сима (Stan Grama și fratele său Sima).

Documentul nu a fost văzut de I. Bogdan, care reproduce un suret în vol. II, p. 28, din *Doc. lui Ștefan-cel-Mare.*

III.

Iași, 24 April 1520. Ștefan Voevod confirmă lui Lucan și fratelui său Ion Dălban satul „unde a fost Radul și Rădici", amîndouă judeciile, cumpărat de ei de la Ion Cernat și surorile lui, Salomia și Neaga, cu 80 de zloți tătărăști.

† Милостїю божїею мы Стефан воевода господарь земли молдавскои знаменито чинимъ нс сим листом нашем вѣсѣм кто на нем вѣзрит или чтѣчи его ѣслышит wже прїинде прѫд нами и прѫд нашими молдавскими боѥре слѹга нашь Iwн Чернат и сестри[1] его Саломїѧ и Нѣга, дѣти Шефѣла, по ихъ доброи волю, никым непонѣжени ани присиловани, и продали свои правѣю wтнинѣ wт ихъ праваго ѣрика нс привилие що wни имали wт предков нашихъ wт Илїаша и wт Стефана воеводов, едно

[1] Original greșit сестра.

www.dacoromanica.ro

село где быль Радѹль и Рѧдичи, wба жѕдечіеве, слѹгам нашим Лѕканѕ и братѕ его Iwнѕ Дѧлбанѕ, за й злат татарскыχ и наши слѹгы Лѕкан и брат его Дѧлбан wни заплатили ѕси исполна тоти ви[шеп]исанніи пинѧзи й злат татарскыχ ѕ рѕкы слѹзѣ нашемѕ Iwнѕ Чернатѕ и сестри его Саломіѧ и Нѣги. Я пак привнліе, цо имал Лоукан и брат его Дѧлбанѧ wт дѣда [господства мы] Стефана воеводи на вышереченное село где быль Радѹл и Рѧдичѕ, wни марторисали нам аж изгорала ѕ дом Петри wт долгою потокѕ. Ино мы, видѣвше иχ доброи воли и такмеж и полнѹю заплатѕ, а мы такождере и wт нас дали и потврѧдили есмы слѹгам нашим Лѕканѕ и братѕ его Iwнѕ Дѧлбанѕ тот вышеписанное село где был Радоѹл и Рѧдичѕ, wба жѕдечіеве, како да ест им wт нас ѕрик и сѫ вѫсем доходом, им и дѣтем иχ и ѕнѹчатом иχ и прѣѕнѹчатом иχ и прѣцѕрѣтом иχ и вѫсемѕ родѕ иχ, кто сѫ им изберет наближнии, непорѹшенно николиже на вѣкы. Я хотар томѕ выше прѫдреченномѕ селѕ, где был Радѹл и Рѧдич, wба жѕдечіеве, да ест wт ѕсиχ сторон по старомѕ хотарѕ, по кѕда из вѣка wживовали. Я на то ест вѣра нашего господства вышеписаннаго мы Стефана воеводи и вѣра прѣвѧзлюбленнаго брата господства мы Петра и вѣра бояр нашиχ, вѣра пана Исака, вѣра пана Петра дворника, вѣра пана Шандра, вѣра пана Негрила, вѣра пана Гринковича и пана Талабѫ прѧкалабове хотинскыχ, вѣра пана Косте и пана Кондри паркалабове немецкыχь, вѣра пана Петрика и пана Тодера прѧкалабове новоградскыχ, вѣра пана Лѕка Арбѕре портарѣ сѧчавскаго, вѣра пана Храна спатарѣ, вѣра пана Єреміи вистѣрника, вѣра пана Шарпе постелникѕ, вѣра пана Сакѕіана чашника, вѣра пана Стрѧча столника, вѣра пана Кацелѣна комиса и вѣра вѫсѣχ бояр нашиχ молдавскыχ великыχ и малиχ. Я по нашеи животѣ к[то] б[ѕде]т господарь нашеи земли, wт дѣтеи нашиχ, или wт нашегѕ родѕ, или пак коги богъ изберет бити господарем нашем молдавскои земли, тот бы им непорѹшил [нашего даанїа и потврѧ]жд[ен̃ї]а, али би им ѕтврѧдил и ѕкрѣпил, занѕж[е] [есмо им] д[али] и потврѧдили, за иχ слѹжбѕ и за цо wни кѕпили за свои правіи пинѧзи. Я на болш[еі] крѣпw[ст] и потврѧжденіе томѕ вѫсемѕ вышеписанномѕ, велѣли есмы нашемѕ вѣрномѕ панѕ Тотрѕшаноу логофетѕ писати и нашоу печат привѣсити к семѕ листѕ нашемоу.

Писа[1] Ѳанца ѕ Іасоχ, в лѣто ,ѕвки, мѣсѧца априлїа вд день.

[1] Original пис.

www.dacoromanica.ro

(Traducere.) Din mila lui Dumnezeu noi Ştefan Voevod, Domn ţerii Moldovei, facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor ce o vor vedea sau o vor auzi cetindu-se că a venit înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri moldoveneşti sluga noastră Ion Cernat şi surorile lui, Salomia şi Neaga, copiii lui Ştefu1, de a lor bună voie, de nimenea siliţi nici asupriţi, şi au vîndut a lor dreaptă ocină din al lor drept uric din ispisocul ce au avut ei de la strămoşii noştri, de la Iliaş şi de la Ştefan Voevozii, un sat unde a fost Radul şi Rădici, amîndouă judeciile, slugilor noastre Lucan şi fratelui său Ion Dălban drept 80 de zloţi tătăreşti, şi slugile noastre Lucan şi fratele său Ion Dălban au plătit deplin toţi aceşti mai sus scrişi bani 80 de zloţi tătăreşti în mînile slugii noastre lui Ion Cernat şi surorilor lui, Salomia şi Neaga. Iar ispisocul ce l-au avut Lucan şi fratele său Dălban de la moşul Domniei Mele, de la Ştefan Voevod, pentru mai sus zisul sat unde a fost Radul şi Rădici, ei ni-au mărturisit că a ars la casa lui Petru de la pârâul din vale. Iar noi, văzînd tocmeala şi plata lor de bună voie, aşijderea şi noi am dat şi am întărit şi de la noi slugilor noastre lui Lucan şi fratelui său Ion Dălban acest mai sus scris sat unde a fost Radul şi Rădici, amîndouă judeciile, ca să fie şi de la noi uric şi cu tot venitul, lor şi copiilor lor şi nepoţilor lor şi la tot neamul lor cine se va alege mai de aproape, nestricat niciodată în veci. Iar hotarul acestui mai sus zis sat, unde a fost Radu şi Rădici, amîndouă judeciile, să fie din toate părţile după hotarul cel vechiu pe unde din veci au apucat. Şi la aceasta este credinţa Domniei Noastre, a mai sus zisului noi Ştefan Voevod şi credinţa prea-iubitului frate al Domniei Mele Petru şi credinţa boierilor noştri moldoveneşti mari şi mici, credinţa lui pan Isac, credinţa lui pan Petru vornic, credinţa lui pan Şandru, credinţa lui pan Negrilă, credinţa lui pan Grincovici şi a lui pan Talabă, pîrcălabi de Hotin, credinţa lui pan Costea şi a lui pan Condrea, pîrcălabi de Neamţ, credinţa lui pan Petrică şi a lui pan Toader, pîrcălabi de Roman, credinţa iui pan Luca Arbure portarul Sucevei, credinţa lui pan Hrean Spătar, credinţa lui pan Ieremia Vistiernic, credinţa lui pan Şarpe Postelnic, credinţa lui pan Săcuianu Ceaşnic, credinţa lui pan Stîrcea Stolnic, credinţa lui pan Căţeleanu Comis şi credinţa tuturor boierilor noştri moldoveneşti mari şi mici. Iar, după viaţa noastră, cine va fi Domn ţerii noastre, din copiii noştri sau din neamul nostru sau pe cine va

www.dacoromanica.ro

alege Dumnezeu să fie Domn ţerii noastre moldoveneşti, acela să nu strice dania şi întăritura noastră, ci s'o întărească şi s'o împuternicească, fiindcă li-am dat-o şi li-am întărit-o pentru a lor slujbă şi pentru că ei au cumpărat-o cu banii lor drepţi. Iar spre mai mare tărie şi întărătură a tuturor celor mai sus scrise am poruncit credinciosului nostru boier Logofătului Totruşan să scrie şi pecetea noastra s'o atîrne la această carte a noastră.

A scris Oanţă în Iaşi, în anul 7028 (1520), luna lui Aprîl 24 zile.

Originalul, pergament puţin deteriorat, a fost păstrat până în 1912 la d. Şt. Donosă şi s'a fotografiat de parohul comunei Firţăneşti-Covurluiu, sachelarie I. C. Beldie, la Cernăuţi, în ziua de 15 Iunie 1912. O fotografie a păstrat d. N. Velichi. Documentul e transcris după această fotografie. Pecetea domnească mare, bine păstrată, cu legenda: † печать iw Ст]ефана Воеводы господар земли молдавскои.

Pe marginea de jos, o notiţă [ми]лстїю бжіею.

IV.

Hîrlău, 20 Aprilie 1521. Ştefan Voevod confirmă lui Barbul satele Sîrbii la gura Oancei, unde a fost jude Jula, jumătate din Iezercani şi jumătate din Grăpeni pe Horincea, sate care au căzut în partea sa din împărţeala ce a făcut cu fratele său Şerban.

† Милостїю божіею мы Стефан воевода господарь земли [молдав]скои [знаме]нито чини[м не сим лис]том нл[шим] вс[ѣкм к]то на не взърит или чтѣчи его ѕслышит wже пріндоша прѣд нами и прѣд нашими молдавскими боіаре н[аш]и слѣгы [Б]арбѣ и брат его Шерван, сѣнове Ионаш[ко] Илопа, по иχ доброи воли никим непонѣжени ани присиловани и раздѣлили промеже собою свои правїи wтнини и достало сѧ вх част слѣзѣ нашемѣ Барвѣлови, ѕ его част, село на имѣ Грѣбїи, на ѕстїе Ѡанчи, где был жоѕде Жѣла, и по выше Шкѣи и сх половина Ѳзеркана, половина село Грѣпѣни на Хоринчи, апак вх част братѣ его, слѣзѣ нашемѣ Шербанови, достало сѧ ѕ его част, село на имѧ Дѣнеци и на Прѣтѧ Шофрѣкани и половина село Грѣпѣни на Хоринчи и половина Ѳзерикана. Ино мы, видѣвше иχ доброи воли и доброе раздѣленїе, а мы такождере и wт нас дали и потврѣдили есмы слѣзѣ нашемѣ Барбѣ тоти више прѣдреченнїи селаχ на имѣ Грѣбы на ѕстїе Ѡанчи где был жоѕде Жѣла и по выше Шкѣи

www.dacoromanica.ro

и сѫ половина Єзерикана и половина село Грѫпѣни на Хоринчи како да ест емѹ wт нас ѕрик и сѫ вѫсем доходом емѹ и дѣтем его и ѕнѣчатом его и прѣѕнѣчатом его и прѣцѣрѫтом его и вѫсемѹ родѹ его, кто сѫ емѹ изберет наиближиїн, непорѣшено николиже на вѣкы. Я хотар тѫм выше прѫдреченніи сел[ах на и]мѣ Єрѣбы н[а ѕс]т[їе Ѿанчи гдѣ] был жѣде [Жѣл]а и по више Шкѣки и тои половини Єзеркана и половини село Грѫпѫни на Хоринчи да ест wт ѕсиχ с[торон по старомѹ хотарѹ по] кѣ[да] из вѣка w[живо]вали. Я на то ест вѣра нашего господства вишеписаннаго мы Єтефана [воево]ди [и] вѣра прѣвѫзлюбленнаго брат[а] господства[мы Петра и в]ѣра ковар н[ашиχ, в]ѣра п]ана Иса]ка, вѣ[ра па]на Петра дворника, вѣра пана Негрила, вѣра пана [Шандра, вѣра] пана Грин[ко]в[нча] и пана Талабѫ прѫкалабове хотнискыχ, вѣра пана Косте и пана Кондри прѫкалабове н[ѣ]мецкыχ, вѣр[а п]ана [Ш]етрика и пана Тоа[дера но]вградск[ыχ, вѣра пана Лѧка Ярѣѕре портарѣ сѧчавскаго, вѣра пана Храна спѫтарѣ, вѣра пана Іереміи вистѣрника, вѣра п]ана Ш[арпе пос]тѣлн[ика] [вѣ]ра пана Єакѧша чаш[ника, вѣра пана Єтрѫча сполника, вѣра пана Кацелѣна комиса и вѣра вѫсѣχ ковар] на-[шиχ] молдавскыχ [великыχ] и мал[иχ]. Я по нашем животѫ кто бѧ[дет] господарѫ на[шеи земли, wт дѣтем нашиχ, или wт нашего родѧ, или пак ког]о Богъ изб[ѣ]рет быти господарем наш[еи молд]авскои зем[ли], тот би [им] непорѣшил наш[ѣ]го даанїа [и потврѫжденїа, али би им ѧтврѫдил и ѕк]рѣпил занѧже есмо емѹ дали и потврѫдили за его правѣи слѧжбѧ и за цо ест емѹ пра[вии w]тнини. Я на болшее крѣпост и потврѫж[денїе] томѹ вѫсемѹ вишеписанномѹ велѣли есмы нашемѹ вѣрномѹ жѧпанѹ Тотрѣшанѹ лого[ѳе]тѧ писати и нашѧ печат привѣсити к семоу листѹ нашемѹ.

Писа Ѿанца оу Хрѫловѣ в лѣто ,ѕкѳ, мѣсѫца Ѧприлїа к денѫ.

(Traducere.) Din mila lui Dumnezeu noi Ştefan Voevod, Domn ţerii Moldovei, facem cunoscut cu această carte a noastră, tuturor cui o vor vedea sau o vor auzi cetindu-se, că au venit înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri moldoveneşti slugile noastre Barbul şi fratele lui Şerban, feciorii lui Ionaşco Plop, de a lor bună voie, de nimeni siliţi nici asupriţi, şi şi-au împărţit între dînşii ale lor drepte moşii, şi s'a căzut în partea slugii noastre Barbul, în partea lui, satul cu numele Sîrbii, la gura Oancei, unde

www.dacoromanica.ro

a fost jude Jula şi pe din sus de Şcheia şi cu jumătate din Ezercani şi cu jumătate din satul Grăpeni pe Horincea. Şi în partea fratelui său, a slugii noastre Şerban, s'a căzut în partea din satul cu numele Dăneşti şi la Prut Şovărcani şi jumătate din satul Grăpeni pe Horincea şi jumătate din Ezercani. Iar noi, văzînd a lor bună voie şi bună împărţeală, şi noi aşijderea am dat şi am întărit şi de la noi slugii noastre Barbul aceste sate mai înainte scrise, cu numele Sîrbii la gura Oancei, unde a fost jude Jula, şi pe din sus de Şcheia şi cu jumătate din Ezercani şi jumătatea satului Grăpeni la Horincea, ca să-i fie lui de la noi uric şi cu tot venitul, lui şi copiilor lui şi nepoţilor lui şi strănepoţilor lui şi răstrănepoţilor lui şi la tot neamul lui cît i se va alege mai de aproape, nestricat niciodată în veci. Iar hotarul acestor mai înainte zise sate cu numele Sîrbii la gura Oancei unde a fost jude Jula şi pe din sus de Şcheia şi acestor jumătăţi din Ezercani şi jumătate din satul Grăpeni pe Horincea să fie din toate părţile după hotarul cel vechiu, pe unde din veci au apucat. Şi la aceasta este credinţa Domniei Mele, a mai sus scrisului noi Ştefan Voevod, şi credinţa prea-iubitului frate al Domniei Mele Petru şi credinţa boierilor noştri, credinţa lui pan Isac, credinţa lui pan Petru vornic, credinţa lui pan Negrilă, credinţa lui pan Şandru, credinţa lui pan Grincovici şi a panului Talabă, pîrcălabi de Hotin, credinţa panului Costea şi a panului Condrea, pîrcălabi de Neamţ, credinţa lui pan Petrică şi a lui pan Toader de la Roman, credinţa lui pan Luca Arbure, portarul Sucevii, credinţa lui pan Hrean Spătar, credinţa lui pan Ieremia Vistiernic, credinţa lui pan Şarpe Postelnic, credinţa lui pan Săcuianu Ceaşnic, credinţa lui pan Stîrcea Stolnic, credinţa lui pan Căţeleanu Comis şi credinţa tuturor boierilor noştri moldoveneşti mari şi mici. Iar, după viaţa noastră, cine va fi Domn ţerii noastre, din copiii noştri, sau din neamul nostru, sau pe cine va alege Dumnezeu să fie Domn ţerii noastre moldoveneşti, acela să nu strice dania şi întăritura noastră, ci s'o întărească şi s'o împuternicească, fiindcă i-am dat şi i-am întărit pentru a lui dreaptă slujbă şi pentru că sînt ale lui drepte moşii. Iar spre mai mare tărie şi întăritură a tuturor celor mai sus scrise am poruncit credinciosului nostru boier Logofătului Totruşanu să scrie şi să atîrne pecetea noastră la această carte a noastră. A scris Oanţă la Hîrlău, în anul 7029, luna lui Aprilie 20 zile.

**

www.dacoromanica.ro

Originalul, pergament rupt la îndoituri şi stricat de umezeală, este proprietatea răzeşilor din Oancea (Covurluiu). Pecetea domnească, mare, e stricată în partea dreaptă. Se poate ceti [воє]вода земли молдавско[и]. Jos, în colţul din dreapta al documentului, se vede o notiţă indescifrabilă.

Documentul a fost fotografiat de d. N. Velichi. O fotografie a fost donată Academiei Romîne, iar alta este în posesia d-lui N. Velichi. După aceasta din urmă am transmis actul.

Un suret scos de pe acest document a publicat Gh. Ghibănescu, în *Surete şi Izvoade*, XVIII, Iaşi 1927, pp. 174–5. Suretul cuprinde greşeli, mai ales în transcrierea numelor proprii.

V.

Iaşi, 29 Mart 1590. Petru Şchiopul confirmă lui Samson diac şi lui Dumitru Cujbulei din Iaşi a treia parte din satul Siliştea, numită Siliştioara, la Prut, cumpărată de aceştia de la Pătraşco Huru cu 300 de zloţi tătărăşti, bani gata.

† Петрꙋ воєвода, божіею милостїю господарꙋ земли молдавскои. Ѡже прїнде прѣд нами и прѣд ѕсими нашими молдавскими болѣри слꙋга наш Ѱтрашко Хрѕ, по доброє своєїо воле, никим непонꙋжен ани присилован, и продал правою ихъ wтнинꙋ и дѣдинꙋ, третаа част села Єлеще ѓже ест именꙋет Єлищоара на Прꙋтѣ, и сице рекл вишереченнїи Ѱтрашко Хрѕ еже ест и съ знанїю дрꙋгим его братїам вселѣм та продал слꙋгам нашим Самсонꙋ дїак и Дмитрꙋ Кѫжꙋлеи wт Іасоу за трии сот златꙋ пинѣзи готови. И вставше сѧ слꙋги нашиу Самсон дїак и Дмитрꙋ Кѫжꙋлеи wт Іасоу и заплатили свеи исполно вишписаннїи пинѣзи, ѳ злат пинѣзи готови, ѕ рꙋки вишреченомꙋ Ѱтрашко Хрѕ. Ино ми, видѣвше иу добро волною токмеж и полное заплатꙋ, а мн такождере дадохом и ѕтвръдили есми им тал прѣдреченнаа третаа часть село Єлище что с зовет Єлищоара на Прꙋтѣ, како да ест им и wт нас и вселѣ доходом и ин да се не ѕмишлает.

† Господинꙋ рєчі. Пис ѕ Іасоу, лѣт ҂зчи, мар. кд.

† Єтрончи л[о]г[офет].

(Traducere.) Io Petru Voevod, din mila lui Dumnezeu Domn

www.dacoromanica.ro

ţerii Moldovei. Precum a venit înaintea noastră şi înaintea tuturor boierilor noştri moldoveneşti sluga noastră Pătraşco Huru, de bună voia lui, de nimenea silit nici asuprit, şi a vîndut a lor dreaptă ocină şi moşie, a treia parte din satul Siliştea, care este numită Siliştioara, la Prut, şi aşa a vorbit mai sus zisul Pătraşco Huru că este şi cu ştirea tuturor celorlalţi fraţi ai lui. Pe aceia a vîndut-o slugilor noastre lui Samson diiac şi lui Dumitru Cujbulei din Iaşi pentru 300 de zloţi bani gata. Şi, sculîndu-se slugile noastre Samson diac şi Dumitru Cujbulei din Iaşi, au plătit pe deplin toţi aceşti mai sus scrişi bani 300 de zloţi, bani gata, în mînile mai sus zisului Pătraşco Huru. Iar noi, văzînd a lor tocmeală de bună voie şi plata deplină, şi noi aşijderea li-am dat şi li-am întărit lor acele mai înainte spuse a treia parte din satul Siliştea, care se numeşte Siliştioara, la Prut, ca să li fie lor şi de la noi, şi cu tot venitul, şi altul să nu se amestece.

Scris în Iaşi, anul 7098, Mart 29.

Domnul a zis. Stroici Logofăt.

Original hîrtie, colecţia N. Velichi. Pecetea de ceară roşie, aplicată pe hîrtie, este distrusă aproape de tot. Se poate ceti doar воєвод.

Pe verso o notiţă scrisă de altă mînă: *Silişte.*

VI.

Iaşi, 18 Maiu 1593. Aron-Vodă confirmă lui Ion vătaf de aprozi şi lui Misail aprod satul Untenii, peste Prut, în Ţinutul Iaşilor, pe care aceştia l-au cumpărat cu 1000 de zloţi tătăraşti de la Safta, fata jupănesei Dingoaia.

† Ѡ Ꙗ[р]он воєвода, божїю милостїю господарь земли молдавскои. Ѡже прїидошѣ прѣд нами и прѣд нашими болѣри Сафта дочка кнѣгини Дингоае, внѣка Тодер Ферїе логофета, по ен доброи волѣ, никим непонѹждена и ани присилована, и продала свою правою wтчинѹ и дѣдинѹ wт нс привилїе за кѹпежно что имал дѣдь ен Тодер Ферїе логофетъ wт родителѣ господство мн, Ꙗлекѣандра воєводи, село на имѣ Ѹнтѣнїи за Прѹтѣ ѹ волост іаскомѹ. Та продала слѹгам нашим Ѡн вѣтаѫ за апрози и Мисаил апрод за єдна тисѣщ злат татарскиѫ.

www.dacoromanica.ro

Тѣм ради како да ест им и wт нас [wтнин]а и вникѕпленїе сѫ вѫсем доходом [и] ин да се не ѕмишает.

Гоѕподинь реч. Пис ѕ Іас, лѣт ,ѕрз, ман ні.

вел логофет ѕчител и искал. Wпреа логофет.

† Бѫсѣнѕл.

(Traducere.) Io Aron Voevod, din mila lui Dumnezeu Domn ţerii Moldovei. Precum au venit înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri Safta, fata jupânesei Dingoaia, nepoata lui Toader Terie logofăt, de a ei bună voie, de nimenea silită şi de nimeni asuprită, şi a vîndut a ei dreaptă ocină şi moşie din ispisocul de cumpărare ce l-a avut moşul ei, Toader Terie Logofăt, de la părintele Domniei Mele, de la Alexandru Voevod, satul cu numele Untenii peste Prut, în Ţinutul Iaşilor. Aceia a vîndut-o slugilor noastre Ion vătaf de aprozi şi Misail aprod pentru o mie de zloţi tătărăşti. Pentru aceasta să li fie lor şi de la noi moşie şi cumpărătură cu tot venitul. Şi altul să nu se amestece.

Domnul a zis. Scris în Iaşi, anul 7101, Maiu 18. Marele Logofăt a învăţat şi a iscălit. Oprea logofăt. † Băseanul.

Original, hîrtie; colecţia N. Velichi. Pecete de ceară roşie aplicată pe hîrtie, distrusă parţial. Se poate ceti в[о]жіею м[и]л[ос]тїю. Pe verso două notiţe tîrzii: 1) † ѕнтѣни 2) Onteni.

VII.

Iaşi, 22 Februar 1634. Ieremia Movilă confirmă lui Dumitru Cujbă, fost pircălab, satul Unteni, cumpărat, jumătate de la Misail aprod, cu 100 de taleri de argint, şi jumătate, de la Ion aprod, cu 100 de taleri de argint, şi o parte din satul Floceni, cumpărat cu 40 taleri de argint de la Chirilă din Floceni.

† Иw Єремїа Могила воєвода божіею мнлостїю господарѣ земли молдавскои wж прінде прѣд нами и прѣд нашими болѣри слѫга наш Дѕмитрѕ Кѫжѣх бив пржкалаб сѫ єдин запис wт Мисаил Япрод и wт люди добрїи, по его доброю волю, никим непонѫжден ани присилован, и продал свою правою wтнинѕ и вникѕпленїе половина село wт Wнтѣи за Прѣтом ѕ волост ласкомѕ. Та продал Мисаил Япрод слѫзи нашемѕ Дѕмитрѕ Кѫжѣх бив пржкалаб за єдина сто талери сребрьниѫ, и заплатил

www.dacoromanica.ro

емѫ испльна. И тиж пріидош прѣд нами и прѣд нашими болѣри слѫга нашь Дѫмитрѫ Кѫжѣх бив пркалаб и внѫк его Симион сѫ един запис wт Iwн Япрод и wт люде добрїи, пакиж wт его доброю волю никим непонѫжден ани присилован и продал свою правою wтчинѫ и викѫпленіе, пакиж и дрѫгаа половина села wт Wнтѣни за Прѫтом ѫ волост маскомѫ, та продал Iwн Япрод паки слѫзи нашемѫ Дѫмитрѫ Кѫжѣх и внѫкѫ своемѫ Симион, за една сто талер сребрѫниҳ и два д....нх и заплатили емѫ испльна; что того села на имѣ Wнтѣни за Прѫ[том ѫ волост] маскомѫ било прѣжде wт Сафта дѫца Динголе, внѫка Тоадер Фіерѫе бив логофет, при дни Ярон воеводи. И испривилие за кѫпеж, что имал дѣд ен Тоадер Фіерѫе логофет от Ялеѯандрх воеводи и тог исписок кѫпежніи wт Ярон воеводи, ешеж дали им вх рѫки. И тиж пріинде прѣд нами Дѫмитрѫ Кѫжѣх бив пркалаб сѫ един запис за свѣдѣтелство wт Кирила wт Флочѣни и wт люде добрїи, како продал емѫ една част за wтчинѫ wт половина села wт Флочѣни, wт третаа част половина вишнаа част, за четири десѣт талери сребрѫниҳ, и заплатил емѫ испльна. Тѣм ради, како да ест им и wт нас wтчинѫ сѫ вѫсем доходом. И ин да се не ѕмишает прѣд сим листом нашим. Пис ѫ Iас.

Господинь реч. Лѣт ,ѕрві, Фев. кв.

(Traducere.) Eu Ieremia Moghilă Voevod, din mila lui Dumnezeu, Domn ţerii Moldovei. Precum a venit înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri sluga noastră Dumitru Cujbă fost pîrcălab, cu un zapis de la Mihail aprod şi de la oameni buni, de a lui bună voie, de nimeni silit nici asuprit, şi a vîndut a sa dreaptă moşie şi cumpărătură jumătate satul Unteni, peste Prut, în ţinutul Iaşilor. Pe aceia a vîndut-o Misail aprod slugii noastre lui Dumitru Cujbă, fost pîrcălab, drept o sută de taleri de argint, şi i-a plătit lui deplin. Şi iarăşi au venit înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri, sluga noastră Dumitru Cujbă, fost pîrcălab, şi nepotul său Simion cu un zapis de la Ion aprod şi de la oameni buni, iarăşi de a lui bună voie, de nimeni siliţi nici asupriţi, şi a vîndut a sa dreaptă moşie şi cumpărătură, încă şi altă jumătate de sat din Unteni peste Prut în ţinutul Iaşilor. Pe aceia a vîndut-o Ion aprod iarăşi slugii noastre lui Dumitru Cujbă şi nepotului său Simion drept o sută de taleri de argint şi două —,

***

www.dacoromanica.ro

şi au plătit lui deplin acel sat cu numele Unteni, peste Prut, în ţinutul Iaşilor, fost [cumpărat] mai înainte de la Safta, fata Dingoaei, nepoata lui Toader Ferie logofăt, de la Alexandru Voevod, şi acel ispisoc de cumpărare pe care l-a avut moşul ei Toader Ferie Logofăt de la Aron Voevod încă i l-a dat lui în mînă. Şi iar a venit înaintea noastră Dumitru Cujbă, fost pîrcălab, cu un zapis de mărturie de la Chirilă din Floceni şi de la oameni buni că i-a vîndut lui o parte de moşie din jumătate de sat din Floceni, din a treia parte jumătate, partea din sus, drept 40 de taleri de argint, şi i-a plătit lui deplin. Pentru aceia să-i fie lui şi de la noi moşie cu tot venitul. Şi altul să nu se amestece înaintea acestei cărţi a noastre. Scris în Iaşi, anul 7112 (1604), Februar 22.

Original hîrtie; proprietatea V. Cujbă. Pecetea mică de ceară, roşie, care a fost aplicată pe hîrtie, s'a stricat.

VIII.

1-iu Mart 1604. Ieremia Movilă confirmă lui Dumitru Cujbă satele: Unteni, Seliştoara şi jumătate din satul Floceni, sate pe cari acesta le-a cumpărat în felul următor:

1. Satul *Unteni* cumpărat: o jumătate de la Isaia aprod cu 150 de taleri de aur, iar cealaltă jumătate tot cu 150 taleri de aur de la Ion aprod.

2. Satul *Seliştoara*, cumpărat de la Pătraşco Huru cu 100 de taleri de aur.

3. Jumătate din satul *Floceni*, jumătate împărţită în trei bucăţi, şi cumpărată astfel:

a) Partea din sus cu 60 de taleri de argint de la Dumitru Popovici.

b) Partea din sus de la Prut cu 30 de taleri de argint de la Chirilă Popovici.

c) Partea de mijloc cu 60 de taleri de argint de la Dumitru Popovici, de la fiul său Gavril şi de la nepotu-său Prodan.

Vleato 7112, ispisoc pe sărbie de la Ieremia-Vodă, Martie 1.

Facem ştire cu această carte a noastră: Iată că au venit înaintea noastră şi a boiarilor nostri sluga noastră Isaiia aprod şi de bună voie a sa au vîndut diriaptă ocină şi moşie şi cumpărătură a sa, din ispisoc de cumpărătură ce-au avut de la Aron-Vodă, giumătate de sat anume Onteanii peste Prut în ţinutul Iaşilor, slugii

www.dacoromanica.ro

noastre lui Dumitru Cujbă, ce-au fost prăcălab, dreptu 150 galbeni de aur. Şi iar au venit înnaintea noastră şi a boiarilor noştri sluga noastră Ion aprod din Iaşi, de bună voe a lui au vîndut diriaptă ocină şi cumpărătură a sa, dintr'acestaş ce s'au zis mai sus ispisoc de cumpărătură ce-au avut de la Aron-Vodă, şi ciailaltă giumătate de sat de Onteani peste Prut slugii noastre lui Dumitru Cujbă bîv prăcălab şi nepotu-său lui Simion, ce l-au priimit Dumitru de bună voe pre giumătate dintr'aceia giumătate de sat, carea o au văndut lor iarăş dreptu 150 galbeni de aur. Că acel sat anume Onteanii subt Conovii în ţinutul Iaşilor l-au fostu cumpărat ei de la Safta, fata Dingoaei, nepoata lui Toader Fieräe logofăt, de la Alexandru-Vodă, şi au [pl]ătit deplin aceşti bani de mai sus scrişi, 300 ughi, in mănule slugilor noastre [1] Isailă şi Ion aprozi din Iaşi. Şi iar au venit înaintea noastră şi a boiarilor noştri Dumitru Popovici şi au văndut a sa diriaptă ocină şi moşie din giumătate de sat de Flociani, a treia parte, partea den sus şi cu partea sa de pomeţi şi de pădure şi din bălţi cu peaşte slugii noastre lui Dimitru Cujbă bîv prăcălab, dreptu 60 taleri de argintu. Şi iar au venit înnaintea noastră şi a boiarilor noştri Gheorghie Popovici şi cu feciorul său Gavril şi cu nepotu-său Prodan şi au văndut a lor diriaptă moşie den giumătate de sat de acelaş sat Floceanii a treia parte, partea din mijloc, slugii noastre lui Dimitru Cujbă, bîv prăcălab, dreptu 60 taleri de argint. Şi iar au venit înnaintea noastră şi a boiarilor Chirilă Popovici şi au văndut dreaptă moşie a sa dintr'acelaş sat den Flocenii, dintr'aciaiaş giumătate de sat, din a treia parte giumătate, partea din sus ce iaste pre Prut în Ţinutul Iaşilor, slugii noastre lui Dimitru Cujbă prăcălab şi giupăneasei sale Sofiţii drept 30 taleri de argintu şi au plătit deplin tuturor. Aşijderea am dat şi am întărit slugii noastre lui Dimitru prăcălab cu a lui diriaptă ocină şi cumpărătură din ispisoc de cumpărătură ce-au avut de la Pătru-Vodă, a treia parte din sat de Săliştoară pe Prut, tij în Ţinutul Iaşilor, cu partea lui de pădure şi din bălţi cu peaşte, ce-au cumpărat acia parte de la Pătraşco Hurru dreptu 100 galbeni de aur, iar direase vechi ce-au avut pen sat pe Flociani şi pre Săliştoara ei au mărturisit că le'u pierdut de oşti. Drept aceaia toate aciastea ce s'au scris mai sus să fie lor şi de la noi uric şi

[1] Orig. *noştri.*

www.dacoromanica.ro

moşii cu tot venitul, şi feciorilor lor şi nepoţilor şi strănepoţilor lor şi a tot rodul lor ce să va aleage mai de aproape, neclintite în veci. Iar hotarul acestor mai sus scrişi, satul Onteanii şi aceale părţi de Floceni şi din Săliştoara, ca să fie despre toate părţile pre hotarul cel vechi, pre unde au trăit din veaci.

Pisah Pavel diiac, vlto 7231, Maiu 41 (18).

Original, hîrtie, din colecţia N. Velichi.
Jos, în colţul din dreapta, o notiţă ştearsă din 1723.
Pe Verso o altă notiţă.

IX.

Suceava, 14 Iunie 1605. Ieremia Movilă confirmă lui Dumitraşco Cujbă seliştea Bogdăneştii din ţinutul Iaşilor, pe care o cumpărase Dimitraşcu de la Chireana, fiica Postărescului, şi de la fiul ei, cu 800 de taleri de argint.

† Ѡ Єремїа Могила воєвода, божїю милостїю господарь земли молдавскои. Ѿже прїиндошѣ прѣд нами и прѣд всими нашими молдавскими болѣри, великими и малими, слоуга нашь Дмитрашко Кожбѫ и принесл҃ъ єдин запис за свѣдѣтелство ѿт Тома Яливан вятаг и Марко ватаг ѿт Ерхнещи и Николаи вятаѫ ѿт Блхтѣни и Симиѡн апрод, шкож ѡн себе кѹпил ѿт прѣдними половина ѿт селищѣ Болдхнещии на Соховеи что є волост шскои, ради всми десѧт талери сребрхниѫ ѿт Кирѣна дѫца Пострескола и ѿт син ем҃. Ино ми видѣхом [сѣи за]пис за свѣдѣтелств[о ѿт] [ви]шписаниѫ люди добриѫ, а ми вѣровахом ем҃ и такождере и ѿт насъ дадоѫ и п[от]врѣдиѫ вишписанном слоузи нашемѹ Дмитрашко Кожбѫ на тоа полов[и]на селищѣ ѿт Богдхнещи на Сѹховец, како да ест҃ емѹ и ѿт нас ѵрик и ѿтнинѹ сѫ вхсем доходом и ин да се не змишлет.

† Господарь реч. Пис є Сѹчавѣ, влѣто ,ѕрѳ, ѳн, дї.

† вел логофет Ѵчител и искал. Стро[ичи] логофет.

† Небожатко.

(Traducere.) Io Ieremia Moghilă Voevod, din mila lui Dumnezeu Domn ţării Moldovei. Precum au venit înaintea tuturor boierilor noştri moldoveneşti mici şi mari sluga noastră Dumitraşco Cujbă şi a adus un zapis de mărturie de la Toma Alivan vătaf

www.dacoromanica.ro

şi Marco vătaf din Vrăneşti şi Nicoară vătaf din Bălteni şi Simion aprod cum că el şi-a cumpărat dinaintea lor o jumătate din seliştea Bogdăneşti la Sohovei, în Ţinutul Iaşilor, drept opt sute de taleri de argint de la Chireana fiica Postărescului şi de la fiul ei. Iar noi am văzut acest zapis de mărturie de la oamenii buni mai sus scrişi, l-am adeverit ei, şi aşijderea şi de la noi am dat şi am întărit celei mai mai sus scrise slugii noastre lui Dumitraşco Cujbă acea jumătate din siliştea de la Bogdăneşti la Suhoveţ, ca să-i fie şi de la noi uric şi ocină cu tot venitul. Şi altul să nu se amestece.

† Domnul a zis. Scris în Suceava, anul 7113 Iunie 14.

† Marele Logofăt a învăţat şi a iscălit. Stroici logofăt.

† Nebojatco.

Original, hîrtie, colecţia N. Velichi. Pecetea de ceară roşie aplicată pe hîrtie e distrusă parţial.

Se vede doar capul de bour.

Pe Verso o notiţă: „Bogdăneşti", apoi o însemnare, ştearsă, din 1822, Iunie 22.

X.

Iaşi, 21 Iulie 1647. Scrisoarea episcopului de Roman pentru vînzarea unor părţi din satul Unteni.

Сѣ оубѡ мы Анастасїѣ епископъ рѡмански и Костантин Чѡгѡлѣ вел кличар и Іѡнашко Рѕсѣл вел сѣлѫмр и Єримїа Бжикѣлеси бел шетрар и Георгїѣ Рѡшка бистиѫрник и Матеіаш Стѣрзѣ жикничар и Андреіаш Рѣковиси комис и Григѡрїѣ комис и нихъ болѣре wт двор господинь ест милост, scriem şi mărturisim cu ciastă scrisoare a noastră cum au venit înnaintea noastră Ursu şi cu surorile lui Nastasiia şi Ileana şi Antimiia, ficiorii Frăsinei, şi Gavrilaş şi Andrei şi sora lor Stefanna, ficiorii Nastasiei, toţi nepoţii lui Simion Horceag, de a lor bună voe, de nime siliţi nici asupriţi, şi au vîndut a lor direaptî ocină şi moşie din tot satul din Onteani a patra partia, din tot locul, cu tot venitul. Aciasta parte o au vîndut dumisale lui Cujbă Vornicul dereptu cinzeci de galbeni bani gata, şi i-au plătit dumnialui tot deplin acei bani ce mai sus scriem 50 ughi în măna cestor vînzători ce mai sus scriem. Pentru aceaia şi noi, deca am văzut a lor de bună voe tocmală şi deplin plată, am făcut dumisali aciasta scrisoare,

www.dacoromanica.ro

să-i fie dumisale de credință, și mai spre mare credința ne-am pus pecețile și am iscălit. Și eu Dumitrașco am scris.

знати. ѕ Іас, в лѣто ѧзрнє, юл. ка.

Irimia Vănculeț Vel Șetrar. Ionașco Rusul Vel Sulgear.
Constantin Ciogolea Vel Clucer. P. Andrei Racoviță Comis.
Gheorghie Roșca Vistiarnic. Mateiaș Sturza Jicniciar.
Anastasie, episcop romanschii.

Original hîrtie, proprietatea V. Cújbă. Pecetea episcopiei de Roman cu negru de lumînare. La mijloc, un sfînt cu crucea în mîna dreaptă și un înger de-asupra la stînga. De jur împrejur: печат Я[настасіє] епископ романскоє.

Publicate și traduse de Const. Velichi.

Acte politice slavone din epoca luptelor pentru tronul Moldovei după Alexandru-cel-Bun

publicate de Th. Holban.

I.

1434, Februarie 16. Ștefan-Vodă face cunoscut regelui polon că, Iliaș, fratele său, a năvălit cu oaste în Moldova, dar a fost bătut și alungat[1].

† Владиславови бжьею мл[с]тью королеви полскомѵ, литовскомѵ, рускомѵ и инѣ[х] многѣ[х] землѣ, г[с]древи нашемѵ миломѵ, служба вѣрнаѧ ѡ[т] Стефана воеводы г[с]дрѧ земли молдавскои. Дае[м] вѣданье вашеи велебности ꙗко есмы и первѣе сего писали вашеи мл[с]ти и послали есми тотѣ листъ до пана Влостовского старости каме[н]цко[г], ино не вѣдае[м] бѵде[т] ли принесень к вашеи мл[с]ти, ка[к] бра[т] наш Илыашь бы[л] оѵ вашеи мл[т]и, та[к] спрѣтавсѧ оѵ тѧглѣ оѵ нашѵ землю без вѣсти, и мы с[т]рѣтили есмы его за милю ѡ[т] Сочавы, и тѵ[т] есмы с нимѣ бои имѣли. И бѣ намѣ помоглѣ и побили есмы его и бояры его и всѣ люди што с нимѣ были поимали есмы на то[м] побои то[л]ко ѡньса[м] третьи оѵ тѣклѣ ѡпѧ[т] до вашеи

[1] Originalul se găsește la Varșovia, in Archivum Glowne, dzial dok. mold., No. XXXIII.

www.dacoromanica.ro

мл[с]ти земли до коломыи. Тамь па[к] панъ Кола староста снѧтинскы а коломыскы взѧлъ его на свои рѫкы и писалъ к намъ ажъ поидетъ с нимъ до вашеи мл[с]ти. Ино мы просимъ вашеи мл[с]ти ꙗко нашего г[с]дрѧ абы есте ваша мл[с]ть посадили его где ваша мл[с]ть вѣдае[т], абы пото[м] та[к] не оучинилъ занѵже слышии[м] и вѣримъ томѵ аже то было без вашеи мл[с]ти рады. Ино проси[м] вашеи мл[с]ти, бы ваша мл[с]ть держала его ка[к] бы пото[м] того не оучинилъ без вашеи мл[с]ти рады, и не были бы ѡзли него лиҳыи лю[дї], быхо[м] могли й мы оу ча[с] вашеи милости служити где коли бѵде[т] вашеи мл[с]ти надобе; а его быхом сѧ не ѡстерегали, доколе е[с] оу вашеи мл[с]ти, а поставили бы есте ваша мл[с]ть ѡзли него нѣкоторы[х] свои[х] вѣрны[х], абы не оушо[л] до некоторы[х] вашеи мл[с]ти, непрїѧтелеи и нашн.

Я пса[н] оу Балачев (rupt).

Фе[в]. si.

(Traducere.) Lui Vladislav din mila lui Dumnezeu rege al Poloniei, Lituaniei, Rusiei şi al altor multe ţări, domnului nostru milostiv slujbă credincioasă de la Ştefan Voevod Domnul ţării moldoveneşti. Dăm de ştire Măriei Voastre, precum şi mai înainte am scris Milostivirii Voastre despre aceasta şi am trimis această scrisoare către domnul Wlostowski, staroste de Cameniţa, însă nu ştim de o va fi adus Milostivirii Voastre, cum fratele nostru Iliaş a fost la Milostivirea Voastră: aşa ascunzându-se, a tăbărît în pământul nostru fără ştire, şi noi l-am întîlnit la o milă de Suceava, şi aici am avut războiu cu el. Şi Dumnezeu ne-a ajutat şi l-am bătut pe el, şi pe boierii lui, şi pe toţi oamenii cari au fost cu el la acel războiu i-am prins, numai el singur al treilea a fugit din nou în ţara Milostivirii Voastre, la Colomeia. Acolo iarăşi domnul Kola, staroste de Sniatin şi de Colomeia, l-a luat pe socoteala lui, şi ni-a scris că se va duce cu el la Milostivirea Voastră. Dar noi rugăm pe Milostivirea Voastră, ca pe un domn al nostru, ca Milostivirea Voastră să-l puie unde ştie Milostivirea Voastră, pentru ca să nu mai facă aşa. Tot odată auzim şi credem acestei [ştiri] că aceasta a fost fără sfatul Milostivirii Voastre. De aceia rugăm pe Milostivirea Voastră ca Milostivirea Voastră să-l ţie aşa ca pe urmă să nu mai facă aceasta fără sfatul Milostivirii Voastre şi să nu fie în jurul lui oameni răi, pentru ca şi noi să putem la timp servi pe Milostivirea Voastră, unde Milos-

www.dacoromanica.ro

tivirea Voastră va avea nevoie; iar de el să vă păziţi cât este în ţara Milostivirii Voastre, şi să puneţi Milostivirea Voastră în jurul lui pe careva dintre credincioşii săi, ca să nu fugă la careva dintre duşmanii Milostivirii Voastre sau ai noştri.

Şi s'a scris la Balaciu, Februar 16.

II.

Fără dată[1].

Мы Илѧшъ воєвода с б[г]а милости господарь земли молѯдавьскои записуіемѯ сѧ тѣмѯ п[а]ношѧмѯ што к намѯ с Литвѣ пріехали на нашю слоужбу, преже ре[ч]ному п[а]ну Станиславу Зброновѣ п[а]ну Пашьку Бѣлому, п[а]ну Миколаю, п[а]ну Михаилови иншимѯ єжь суть с ними и будуть, єжь имаемѯ и слюбуемѯ имѯ, колѯда платити на каждыи мць по іє гривенѯ луцьскихѯ на копье и злотые по три турецки и за гриву, а за цкодѯі стоимѯі и слюбуемѯ заѧть своего слюбуемѯ взправитѯ его бѯ недай, ачь бѯі сѧ кому пригодило, а такѯже коли бѯіхомѯ имѯ жолѯдү не поплатили и цькодѯ, тогдѯі имѯ поволеваемѯ итѯімѯ што суть с ними насѯ оупоминати, намѯ лаѧти нашихѯ купчехѯ брати нашихѯ людехѯ доколи свои запись w[т] нихѯ взіправимѯі, а коли бѯіхомѯ противѯ тому молѯви[л]то, бѯіхомѯ молѯвили противѯ нашеи чти, а на то дали есмѯі нашь листѯ с нашею печатью. И ст[р]авѯі и мѯ слюбуемѯ дати нѯѯ конѓмѯ а ү полѯінѯі є цкодѯ готовѣіми пѣнѧзми заплатити. И мамѯі да[т] оү Сачавѣ, оү недѣлю посѧ[ти]мѯ (şters).

Pecete de ceară.

Noi Iliaş Voevod, din mila lui Dumnezeu Domn al ţerii Moldovei, ne obligăm în faţa acestor domni cari au venit din Lituania în slujba noastră, şi anume domnul Stanislav Zbronov, Paşcu Belâi (cel Alb), domnul Nicolae, domnul Mihail şi alţii cari sânt cu ei şi vor fi, că avem şi ne obligăm să li plătim colinda (leafa) în fiecare lună câte 15 grivne de Luţc şi de fiecare suliţă câte 3 zloţi turceşti şi pentru coama (de cal); iar pentru pierderile făcute, dacă cuiva i s'ar întâmpla, de n'ar da Dumnezeu, ne obligăm să îndreptăm. Iar, de se va întâmpla să nu plătim cuiva solda şi pierderile, atunci

[1] Originalul se găseşte în Archiwum Gloawne, dzial dok. mold., No. 33 din Varşovia.

www.dacoromanica.ro

li dăm voie şi acelora cari sînt cu ei să ni atragă atenţia, să oprească pe negustorii noştri, să ni iea oamenii, până ce nu vom trimete scrisoarea noastră prin ei (de la ei); iar, dacă aş spune ceva împotriva acestui fapt, atunci ei ar putea să vorbească împotriva cinstei mele, iar pentru aceasta am dat scrisoarea noastră cu pecetea noastră. Şi ne obligăm să dăm hrană lor şi cailor lor, iar pierderile să le plătim cu bani gata. Şi am dat (această scrisoare) la Suceava, Duminecă după Sfântul....

III.

1440, Iulie 26[1].

Господинv моимv милостивомv господарю великомv королю польскомv и литовьскомv иныхъ многихъ зѣмль господарю чолобитьи[є] и вѣрнаа служба по всѣ часы гне[с][2] даіемъ твои м[и]л[ос]ти до подольа. Такъ іесмъ послалъ слугv твоіего сестрѣнца до волоского воіеводы о соимѣ и окривдахъ што сѧ дѣіе оу твои земли. Тогды воіевода волоскии w[т]казалъ, аже не хочю ничого починати о великихъ сvдѣхъ, wдно и слюбилъ при чти при вѣрѣ w порѧкѣ, а w неволныи холотхъ w тои справv врinнити на с[вѧ]т[о]го Петра под Котѣнемъ... Ято іесмо и слюбили и сѧ обою сторонv боть іесть то намъ вѣлми надобнаіа рѣчь а цікодная о порvкv. Я оно волнiю челядь, оуже мало остало неволнои челяди оу подольскои земли. Я вѣдаито гне[с] оже волоськии воіевода не хочетъ ни одноирѣчи вѣликои починати о великихъ сvдѣхъ, нижь хочетъ са[мъ] до твоіеи м[и]л[ос]ти иxати коли твоа м[и]л[ос]ть приближитсѧ дерvси. Я взібираіетсѧ гне[сь] вѣ[л]ми богато до твоіеи м[и]л[ос]ти и са[м]и волоховє іего. Я такожъ милъіи гне[сь] жалvюсѧ твои м[и]л[ос]ти на моіе великоіе вещастьіе, аже ми жена вѣлми немоцна іестъ, а на каждыи д[є]нь...[3] д[v]шѣ іеи, до колесѧ б[ог]ъ исмилvіетъ надъіеи д[v]шею того дѣла прошю господине твоіеи м[и]л[о]сти. Ябы твоіа м[и]л[ос]ть неподивила на мене, аже іесмъ тѣмъ часомъ непр[и]иха[лъ] до твоіе[и] м[и]л[ос]ти, боть не могv пади однои w[т]иxати оноbы сѧ б[ог]ъ надомною исмилова[лъ]

[1] Archiw Głowny (Varşovia), dział dok. mold., No. LXXXII.

[2] În loc de: днесь = azi (în present).

[3] Neceteţ. Poate: сть=свѧтъ.

www.dacoromanica.ro

обѣі мнѣотѫ мало отолькложенѣ. Я да[нѫ] листѫ оу Камѫнцѣ и во второкѫ назавѣтріе по с[вѫ]т[о]мѫ шкубѣ.

Пѣтрѫ Бакотѫскии старостѫ подолѣскии, слѹга твои вѣрнѫіи.

(Traducere.) Stăpânului mieu, milostivului domn, marelui rege al Poloniei şi Lituaniei şi al altor ţeri domn, închinăciune şi slujbă credincioasă în tot timpul, în present dăm Milostivirii tale în Podolia. Astfel am trimes o slugă a nepotului tău (după soră) la voevodul Moldovei în legătură cu seimul şi cu nedreptăţile ce se fac în ţara ta. Atunci voevodul Moldovei a refusat, (spunând) că nu vrea să întreprindă nimica în legătură cu marii judecători, ci numai s'a obligat prin cinste şi credinţă despre cauţiune; iar, despre servi, asupra acestei chestiuni se va întoarce la Sf. Petru lângă Hotin... Şi despre asta am făcut obligaţiuni de ambele părţi; căci această treabă ni este foarte necesară şi păgubitoare ca amanet (despre cauţiune). Iar acei slujbaşi liberi de curte, de-acum puţini au rămas, slujbaşi neliberi în ţara Podoliei. Şi să ştiţi că în present Voevodul Moldovei nu vrea să înceapă niciun lucru mare despre marii judecători, ci vrea ca singur să vie la Milostivirea Ta, când Milostivirea Ta se va apropia... şi în present se pregăteşte foarte bogat la Milostivirea Ta, şi însişi Moldovenii lui. Şi aşa, milostive, în present mă plâng Milostivirii Tale de marea mea nenorocire, că soţia mea este foarte bolnavă, şi în fiecare zi... sufletul ei, şi până ce Dumnezeu se va milostivi asupra sufletului ei, rog pe Milostivirea Ta, stăpâne, despre acel lucru. Dar Milostivirea Ta să nu se mire că n'am venit acuma la Milostivirea Ta, căci nu pot să plec, dar poate că Dumnezeu sé va milostivi asupra mea, ca măcar câtuşi de puţin să uşureze (durerea) soţiei.

Scrisoarea s'a scris la Cameniţa, Marţi, Luni, după Sfântul Iacob.

Petru Bakotski, staroste de Podolia, sluga Ta credincioasă.

Două noi publicaţiuni asupra ultimului războiu

Un resultat al ultimului războiu a fost şi este darea la iveală a unei foarte bogate literaturi, atît în înţelesul general al acestui cuvînt, cît şi în acel, mai restrîns, de producţii literare inspirate de războiu.

Mulţi dintre acei cari au avut un rol hotărîtor — militar sau

www.dacoromanica.ro

politic — în făptuirea acestui război și-au spus cuvîntul, dar acest cuvînt a fost — firește — influențat, la unii dintre ei, de sentimentul firesc al apărării acțiunii proprii. Dintre foarte multele scrieri de acest soiu, fiecare folositoare în felul ei, chiar cînd învățămîntul ce-l dă este negativ, mi se pare că se deosebesc mai cu samă amintirile mareșalului Joffre, acelea ale d-lui Winston Churchill, publicate acum cîțiva ani, și primul volum al amintirilor de război ale d-lui Lloyd George, apărut acuma, care este una din cele două publicații despre care-mi propun a vorbi în aceste rînduri. Și, pentru că, în ordinea cronologică a faptelor, cartea fostului prim-ministru engles este aceia care vorbește de evenimente anterioare, voiu începe cu dînsa.

Lloyd George, Mémoires de guerre, I, *traduction de Charles Bonnefon.*

În prefață, autorul spune că nu este scriitor și că a stat mult timp la îndoială dacă să urmeze pilda acelora dintre actorii principali ai războiului cari și-au povestit faptele, sau nu. Două fapte îl hotărîră să pună pe hîrtie amintirile sale: o boală care-l sili să părăsească conducerea partidului său și insistențele unui camarad din timpul războiului.

Așa cum se presintă amintirile, acestea sînt un puternic — și de cele mai adesea ori documentat — rechisitoriu contra chipului cum a fost condus războiul, mai ales de către guvernul și comandamentul engles, pînă în toamna lui 1915 (căci de la acea dată se încheie acest prim volum).

D. Lloyd George arată că, în ce privește Imperiul Britanic, faptul care l-a îndepărtat mai mult de Germania a fost încercarea acesteia de a-și crea o marină destul de puternică spre a amenința stăpânirea de pînă atunci a mărilor de către flotele englezești. Guvernul engles nu s'a interesat în de ajuns, în anii d'inainte de război, de problemele externe, membrii săi nefiind ținuți la curent, decît foarte sumar, de chestiunile la ordinea zilei.

D. Lloyd George exprimă convingerea că, afară de Berchtold, niciunul dintre suveranii și oamenii de Stat atunci la putere nu au dorit războiul sau cel puțin un război general.

Urmează un portret al lordului Grey, om de bine, neindicat însă pentru postul de ministru al Afacerilor Străine, mai ales din causa insularității sale.

Fiind ministru de Finanțe, d. Lloyd George arată cum s'a făcut

www.dacoromanica.ro

față crisei financiare, care a izbucnit odată cu războiul, crisă în vederea întîmpinării căreia nu se prevăzuse nimic.

Dar, de și numai titular al Finanțelor, autorul a fost preocupat din primele luni ale războiului de chestiunea înzestrării cu muniții a armatei. În această chestiune face o lungă, documentată și interesantă expunere, care este un grozav rechisitoriu contra Ministeriului de Război în general și a lordului Kitchener în particular. Cele arătate învederează, nu numai lipsă de prevedere, dar o neînțeleasă și vătămătoare opoziție din partea War Office-ului pentru mărirea producției de muniții și de echipament. Această opoziție a lipsit multe luni trupele englese de cele necesare și le-a făcut să sufere pierderi mari și zădarnice, pentru că nu li îngăduia a contrabate artileria germană și făcea ca infanteria englesă să fie silită a ataca fără susținere eficace de artilerie. Dirzenia d-lui Lloyd George a învins încăpățînarea șefilor militari și a făcut să se creeze un Ministeriu al Munițiilor, al cărui titular a fost numit el. Detaliile ce le dă asupra organisării și asupra problemelor de aprovisionare, de ajustare la nevoile războiului, de resolvire a problemelor de muncă sînt numeroase și cît se poate de interesante.

Stabilisarea la care s'a ajuns pe frontul occidental, imposibilitatea în care se găsiau Aliații, cu toată superioritatea lor numerică, de a răspinge pe Germani din Franța și din Belgia, precum și situația generală, au convins curînd pe d. Lloyd George de neputința obținerii decisiunii în Occident și de nevoia găsirii unui alt punct, mult mai sensibil pentru adversari. Acest punct, precum se vede din documentele intercalate în acest volum, a fost pentru d. Lloyd George, de la începutul anului 1915, Peninsula Balcanică. În această chestie însă a întîlnit, nu numai opoziția generalilor englesi, pentru ale căror vederi strîmte întrebuințează expresii pejorative (de altfel și criticul militar engles Liddell Hart, în ultima sa lucrare, apărută acum cîteva zile, *A history of the war*, arată că generalii englesi îndrăgostiau idei învechite și, dese ori, nu pricepeau situațiile), dar opoziția dîrză și inflexibilă a lui Joffre. Resultatele luptelor ce s'au dat pe această temă au fost: neizbutita expediție de la Dardanele, înfrîngerea Rusiei (neajutată la timp cu armament și muniții) din 1915, zdrobirea Serbiei și debarcarea tardivă a trupelor anglo-francese la Salonic, cu care se încheie volumul.

www.dacoromanica.ro

În cursul narațiunii sale, autorul arată continuu că România nu putea intra în acțiune atîta timp cît Aliații nu erau în Balcani și nu asigurau legătura Sîrbilor și a noastră cu dînșii.

D-sa critică faptul că Sir Edward Grey s'a opus, la început, intrării Greciei în războiu.

Scrierea d-lui Lloyd George este o contribuție foarte folositoare pentru cunoștința realităților marelui războiu.

Ministeriul Apărării Naționale, Marele Stat Major, serviciul Istoric. *România în războiul mondial, 1916-1919*, volumul I, capitolele I-VIII. Volumul I, documente anexe; volumul I, hărți, schițe.

Supt titlul de mai sus a apărut prima parte (arătînd pregătirea războiului și operațiile pînă la 10—23 Septembre 1916) a istoricului oficial, anunțat de cîtva timp de presa zilnică.

Lucrarea, tipărită cu îngrijire, se presintă bine. La text (672 pagini) se adaugă 42 anexe, 510 documente, 39 hărți, 53 oleate.

Nu este, cred, trebuincios a insista asupra nevoii unui istoric oficial al oricărui războiu (ca și al oricărui act social-politic în genere), deci și al marelui războiu din care a ieșit întregirea neamului, în special. Numai pe basa lui se pot trage învățămintele de care are nevoie un popor și o armată pentru îndrumarea lor viitoare. În calea alcătuirii unui atare istoric sînt însă multe greutăți, și una este aceia a lipsei mărturisirilor (supt formă de memorii, jurnale, note zilnice, etc.), celor cari au luat parte la războiu, mărturisiri care apar, de obiceiu, mulți ani în urma făptuirii războiului. O altă greutate constă în aceia că este greu a cere celor cari au luat parte la războiu să elimine complect factorul personal, să nu fie influențați de curente, de idei adese ori neîntemeiate, dar nu mai puțin puternice, etc. De aceia s'a propovăduit de mulți ideia ca istoricul unui războiu să se scrie, nu de făptuitori, ci după trecerea acestora dintre cei vii. Această soluție, justă în teorie, are un mare neajuns: acela de a întîrzia mult cunoașterea documentelor războiului și deci a învățămintelor ce se pot deduce dintr'însul. De aici a resultat o sumedenie de alte chipuri de resolvare a problemei istoricului unui războiu. Așa unele state-majoare au preconisat și au publicat d'întăiu monografii (asupra diferitelor bătălii, asupra funcționării serviciilor, etc.), lăsînd editarea unui istoric general pentru mai tărziu; altele au început prin publicarea documentelor.

www.dacoromanica.ro

Marele nostru Stat-Major pare, după cum reiese din conținutul primului volum, a fi vrut să deie o schiță generală documentată, care să îngăduiască pe de o parte cunoașterea evenimentelor în trăsăturile lor generale, iar, pe de alta, încadrarea studiilor ulterioare de detalii, oficiale sau particulare. Și ceia ce confirmă această părere este faptul că textul însuși nu este decît o expunere succinctă a cuprinsului unor documente, fără nicio analisă sau apreciere, lucru care ar fi fost, de altfel, greu, dat fiind că cei mai mulți dintre actorii responsabili sînt încă în viață. Documentele oficiale citate sau publicate integral nu sînt decît o foarte mică parte a documentelor oficiale emise (cel mai superficial control al numerelor lor de înregistrare ne va convinge de aceasta), dar, atât pe cît memoria mă ajută a controla, mi se pare că nu lipsesc documente oficiale esențiale. Apoi documentele publicate (printre care sînt și unele documente străine, ale aliaților sau adversarilor noștri) nu cuprind niciun document particular care ar îngădui să se recunoască și să se poată aprecia, de pildă, starea sufletească a comandamentelor și a trupelor. Cetitorul nu va găsi deci în acest volum o istorie, ci numai o expunere succinctă a dispozițiilor luate de comandamente (și în special de Ministeriul de Războiu pănă la declararea războiului și de Marele Cartier General după aceia), precum și un resumat destul de larg al faptelor.

Punctul de vedere al Marelui Stat Major se poate justifica și cred că, deocamdată cel puțin, nu se putea face, pentru temeiurile ce s'au arătat mai sus, un istoric detaliat. Prin publicarea făcută, avem acum cadrul în care se poate lucra și se pune basa viitorului istoric pe care o altă generație îl va scrie, îndreptînd eventualele erori, inerente oricării lucrări omenești.

Acestea fiind zise, să cercetăm lucrarea însăși.

* * *

Întrarea în scenă este bruscă. Primul capitol este intitulat: *Întrarea României în războiu* și începe prin a arăta că în dimineața de 14/27 August 1916 s'a ținut, la palatul de la Cotroceni, un Consiliu de Coroană, care a hotărît întrarea României în războiu alături de Puterile Înțelegerii. Încă de pe această primă pagină se vădește grija ce urmărește constant pe redactori de a se feri de orice ar putea să-i facă să apară ca lipsiți de imparțialitate.

www.dacoromanica.ro

Cuvîntarea regelui Ferdinand este resumată în trei rînduri și un șfert, aceia a lui Ion I. C. Brătianu în patru rînduri și un șfert, după care se adaugă: „aproape unanimitatea Consiliului s'a pronunțat în același sens". Dacă prin aceasta se redau resultatele, nu se redă însă atmosfera Consiliului. Aceasta este o pildă a spiritului în care este redactată lucrarea, și, dacă am insistat, este pentru a lămuri mai bine de ce folos ni poate fi ea.

În capitolul II se studiază pregătirea militară a războiului și se începe prin a se arăta, cu drept cuvînt, că organisarea puterii militare — s'ar fi putut adăuga: *contemporane* — a României își are originea în Regulamentul Organic. Se arată apoi desvoltarea organisării (o mică eroare la pagina 23: regimentele de linie erau pe două, nu pe trei batalioane în 1877). Dar, dacă se arată schimbările introduse prin diferitele legi de organisare, nu se vorbește nimic despre evoluțiunea regulamentelor tactice, chestiune tot așa de importantă ca și aceia a organisării.

Din anexa No. 1 se vede că în anii 1890-1913 budgetul armatei a dispus de sume prea mici și, de unde în 1890 budgetul armatei era de 22% din budgetul total al Statului, el s'a coborît la 13% în 1910, pentru a se urca la 15% în 1913. Experiența campaniei din 1913 a venit să arăte țerii în general starea de nepregătire în care ne găsim, stare pe care o resumă redactorii foarte clar în paginile 30-32.

Urmează, iarăși în chip succinct, arătarea măsurilor de tot soiul luate din Ianuarie 1914 pănă'n August 1916, nu numai pentru complectarea înzestrării armatei, dar și pentru îmbunătățirea încadrării, instrucțiunea reservelor și fortificarea granițelor. Documentele și cifrele date (pp. 37-56) arată cît de netemeinice au fost acusațiile ce s'au adus Ministeriului de Războiu pentru activitatea sa în acel interval de timp și cît de intens s'a lucrat în realitate. Se arată apoi organisarea și starea armatei, din punctul de vedere material, în momentul declarării de războiu, dar nu se arată nici ideile tactice ce predominau în armată, nici starea ei de suflet.

În capitolul III se studiază planul nostru de campanie, care de la început a fost defensiv spre Sud și ofensiv spre Nord. Se arată multele modificări de detaliu ce a trebuit să le sufere acest plan din causa situației mereu schimbătoare a trupelor beligerante din preajma granițelor noastre.

www.dacoromanica.ro

Acestui capitol îi urmează alte două, în care se expune planul de campanie al Puterilor Centrale contra noastră (încă din primăvara anului 1915 acestea se gîndiau să ne atace), precum și situația pe diferitele fronturi europene în momentul intrării României în războiu.

Acoperirea, mobilisarea și concentrarea armatei, care s'au executat în cele mai bune condițiuni și așa cum fuseseră prevăzute, sînt arătate într'același capitol.

În ultimele două capitole se arată ofensiva în Transilvania și operațiunile de pe frontul de Sud. Descrierile, hărțile și oleatele îngăduiesc a urmări bine intențiunile comandamentelor și realisările, atît la noi, cît și la adversar. *Atît documentele, cît și faptele învederează că inamicul ni-a impus, de la început, voința sa. Aceleași documente ni învederează însă că aliații noștrii nu au acționat, nici la Salonic și nici la dreapta noastră, în Bucovina, așa cum se angajaseră.* Acestea sînt fapte care arată încă odată cît de greu este a duce un războiu de coalițiune, cînd nu există unitatea de comandament.

Ofensiva în Transilvania a fost încetinită, de la început, prin nevoia de a lua trupe de pe acest front și a le trimete pe cel de Sud, precum și prin faptul că Rușii nu au luat ofensiva în Bucovina.

Pe frontul de Sud, ofensiva bulgaro-germană a silit, din primele zile, comandamentul nostru de căpetenie să trimită în acea parte nu numai reservele de care dispunea (reserve care au fost întrebuințate bucățică cu bucățică, fără folos, de comandamentul capului de pod Turtucaia), dar să ieie divisii de la armatele I și II, care operau spre Nord, și să le trimită în Dobrogea, unde trupele ruso-romîne au acționat în chip descusut.

La pagina 549 (și, în volumul de documente, la pagina 606, documentul 359) este o eroare. Ordinul transmis generalului Teodorescu, la 24 August 1916, către oara 11,30, nu a fost ca statul major al capului de pod Turtucaia să nu cadă prisonier, ci ca să nu se predeie capul de pod.

Resumînd: publicația Serviciului Istoric este folositoare pentru că ni dă cadrul general al faptelor militare, pentru că cele cuprinse sînt sprijinite pe documente și pentru că redacțiunea este clară. În cuprinsul cadrului astfel alcătuit, folosindu-se de toate documentele de orice soiu ce există sau vor mai ieși la iveală și

www.dacoromanica.ro

arătînd şi celelalte laturi ale pregătirii şi făptuirii războiului (pregătirea şi ideile tactice, starea psihologică a armatei şi a populaţiei, acţiunea diplomatică, laturea financiară, etc.), o generaţie viitoare de muncitori va scrie istoria oficială a războiului de întregire.

Generalului Constandache, ca şi predecesorilor săi, cari au strîns documente şi au pus primele jaloane ale lucrărei, precum şi tuturor colaboratorilor, se cuvine să li adresăm felicitări pentru sîrguinţa cu care au dus la bun sfîrşit redactarea şi tipărirea acestui prim volum. Din parte-ni nu li precupeţim lauda ce merită, şi exprimăm dorinţa de a vedea cît mai curînd şi volumele următoare.

General Radu R. Rosetti.

DĂRI DE SAMĂ

E. Dvoicenco, *Viaţa şi opera lui C. Stamati, contribuţiuni după izvoare inedite,* Bucureşti (1933).

D-na Eufrosina Dvoicenco înoieşte, pe basa bibliografiei ruseşti şi a scrisorilor în chip fericit descoperite, cunoştinţa poetului basarabean Constantin Stamati, în multe privinţi rămas încă neînţeles. Se stabileşte cu siguranţă genealogia familiei. Biografia lui Toma († 1817), tatăl scriitorului, e perfect reconstituită. Costachi a petrecut toată copilăria sa şi adolescenţa, pănă la douăzeci de ani, în Moldova naşterii sale. Avem şi cariera de funcţionar rusesc al acestuia. E şi o refacere perfectă a mediului, cu rolul scriitorilor ruşi aflători în Basarabia. Apoi căsătoria, la 1826, cu Catinca, fata lui Tudorachi Ciurea (portretul frumoasei femei, răpede pierdută în 1835, p. 33). Scrisori către dînsa, în vremea cînd el era, pentru o judecată, la Iaşi şi „giuca cărţi la bunul său prieten cuconul Costachi Conachi", mîncînd la Costachi Sturdza, la Alecu sau Grigore Ghica („Albinor" de la pagina 32 trebuie să fie: Albineţ). A doua căsătorie, cu Susana Gafencu din Bucovina (p. 34), fratele lui luînd pe sora lui Petrachi Petrino (p. 35). Relaţii cu Alexandru Hasdeu, pe care nu ştie cum l-ar lăuda mai mult (p. 36). Se cunoştea pentru motive literare şi cu Kogălniceanu (pp. 36-7). Stamate pomeneşte şi pe „strănepoata lui [Dimitrie] Cantemir" de la Harcov, „măritată nu ştiu cu ce cniaz, la care au

www.dacoromanica.ro

rămas clironomie toate hîrtiile şi vechi documenturi a lui Cantemir, moldoveneşti, ce nu le ştie ceti" (p. 37). De la 1842 începe a scrie, dar tocmai cînd e înfăţişat ca mai amărît (pp. 40-1). O face după „stilul şi idiotismul vechi a' limbii părinţilor şi strămoşilor miei" şi mai dădea să se îndrepte prin Bucovina (p. 43). Are însă păreri juste despre limbă (contra lui „ţiune" ; p. 44). Ţine ca principiu că „tot ce este scris şi zis simplu necomplicat este mai firesc, mai pe înţeles în comun şi mai cu armonie" *(ibid.)*, dar pe „iubit" îl scoate din „lubet" şi „izvod" de la „ex et vado", „slavă" de la „salvo", „slobod" de la „solvo" (p. 45). Pe cărţile lui, însemnări tinzînd a afirma independenţa primordială a Domniilor româneşti (pp. 45-6): Ioniţă apare ca „neuitatul Cesar al tuturor Romînilor" (p. 470). Despre urmaşii lui, un întreg capitol (p. 51 şi urm.) [1].

Foarte întinsă, firește, e partea care privește legăturile operei lui C. Stamati cu literatura rusească. Sînt şi inedite, semnalate pentru prima dată, ca traducerea *Galateii* lui Florian.

Şi ca formă lucrarea e cu totul deosebită (astfel cînd, vorbind de mormîntul profanat al lui Stamati, spune că „acuma numai vîntul îl cîntă (parastasul) de-asupra mormîntului părăsit" (p. 50). Remarcabilă şi traducerea Odei către Dumnezeu a lui Derjavin (p. 69 şi urm.).

Lucrul e cu atît mai lăudabil, cu cît autoarea e din Rusia, din părinţi ruşi [2] şi, emigrată în timpul Revoluţiei, căsătorită cu un ofiţer rus, a ajuns învăţătoare în Basarabia pentru ca în cîţiva ani să iea doctoratul în litere la Bucureşti, trecînd şi la Şcoala Romînă din Franţa, unde se află acuma.

Între documente, din Archivele de la Chişinău şi din descoperirile în colecţii private ale autoarei, unul dă toată cariera poetului (p. 118 şi urm.).

* * *

Ovid Stănciulescu, *Cercetări asupra regimului penitenciar romîn din veacul al XIX-lea*, Cluj 1933.

Punctul de plecare al acestei cercetări e descoperirea memoriului lui Costachi Moroiu (1827) despre „îndreptarea puşcării

[1] Îmi pare că e o greşeală la pagina 54, unde se vorbeşte de îngroparea mamei lui B. P. Hasdeu la Cameniţa. Răposatul Petruţ, funcţionar la Archivele Statului, îmi spunea că el însuşi a condus la o mănăstire din Bucureşti, contra voinţii ei, pe mama lui Hasdeu.

[2] De aceia la p. 106 „sufletul slavo-latin al poporului românesc".

www.dacoromanica.ro

din Bucureşti" după principiile englese, care se amintesc. Se dă o biografie nouă a lui Moroiu, „Constantin popa Dumitru Moroiu" (p. 21 şi urm.). Descrierea şi propunerile lui arată cele mai nobile sentimente (cerşirea pe la fereastă a deţinuţilor am mai văzut-o în Portugalia; ea exista în Turcia).

Presintarea istorică a situaţiei în ţerile româneşti e justă; măsurile propuse de Moroiu trecură îndată în „Regulamentul temniţelor" (1831-2). Se presintă şi starea de lucruri în Moldova (posed un dicţionar istoric care a aparţinut lui Dodun des Perrières; văduva lui a condus mult timp un pensionat de fete la Iaşi). El era ajutat de D. Xenopol, tatăl istoricului.

În cercetarea generală a chestiunii se uită acel Frances de pe vremea lui Ludovic-Filip pe care studiul penitenciarelor l-a adus şi la noi, Appert (v. Iorga, *Istoria Romînilor prin călători,* III, ed. a 2-a, p. 267 şi urm.; d. C. Argetoianu are la Breasta o schiţă care presintă o închisoare ieşană din acest timp).

Cu privire la memoriu, se greşeşte originea cuvîntului „puşcărie"; el înseamnă atîta: depositul de tunuri. E regretabil că s'au pierdut „condicile" pe care le-a văzut Moroiu (v. p. XIV). Se mai făcea pe la 1830 paza cu „armăşeii" scutiţi de bir, avînd ca arme „cîte un bastonaş de lemn de alun sau de corn", dar deţinuţii erau puşi în „butuci". Se mai întrebuinţa tortura.

Se dă şi o bogată bibliografie.

* * *

Gheorghe Kristóf (tr. Arpad Bitay), *Istoria limbii şi literaturii maghiare,* Cluj 1934.

Această Istorie a literaturii maghiare, din însărcinarea d-lui Al. Lăpedatu), e excelentă supt toate raporturile. Se arată originile limbii şi poporului (terminul de „hun" pentru unul din elemente e preferabil celui de „bulgar"; se relevă predominarea numelor „turce", impuse de aceşti „Normanzi" de la Volga; numele de Maghiar nu poate fi de persoană, ci mai curînd, ca la Bulgari, la Germani, la Slavi un *nom de guerre,* un calificativ de laudă). Pentru împrumuturile din limba Slavilor Panoniei, pp. 15-6 (şi stolnic-asztalnok). Cuvintele germane şi italiene (cf. influenţa Sf. Gerard) trebuiau împărţite pe epoci, ca şi, de altfel, aceia a latinei (de biserică, de şcoală). Cuvinte româneşti, afară de Ardeal, ar fi numai „vre o douăzeci" (v. p. 18). Primul monument de limbă

www.dacoromanica.ro

(secolul al XIII-lea) trebuie să fie în legătură cu activitatea Franciscanilor (dovadă şi mai tărzia Viaţă a St. Francisc). Se insistă asupra caracterului unitar şi popular al limbii. Se admite sprijinirea pe legende a vechilor cronicari (pp. 33-5). Cu dreptate se atribuie „Anonimul“ secolului al XIII-lea (p. 43). Cîntece istorice în legătură cu Romînii, p. 65; cf. şi p. 77, nota. La p. 69: „Fetişlani“ e Fetislam, Cladova. Se reproduce o frumoasă descriere a Moldovei de cunoscutul Coloman Mikes, pp. 69-70. Ziare şi reviste, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, p. 74. Influenţa francesă, pp. 77-8, şi celelalte urmează. Legăturile lui Barac cu scriitorii unguri, p. 79, nota 1 (Fazekas cîntă pe Moldoveanca Ruxanda; *ibid.*). Raporturile cu noi ale lui Széchenyi, p. 96, nota. Idei ale lui Iulian Grozescu despre înfluenţe româneşti populare, p. 124, nota. La Madách se uită traducerea d-lui Goga (v. darea mea de samă în ziarul *Timpul*, 1892 sau 1893). La traducerile din ungureşte era de adaus aceia a romanului pentru 1848 în *Războiul* lui Grandea, unde l-am cetit în copilărie.

Relevăm din prefaţă: „În rîndurile maghiarimii din Romănia nu se mai găseşte nicio minte serioasă, bine chibzuită, care să nu afle de neapărată nevoie cunoaşterea limbii şi literaturii romîne şi astfel şi a psihei naţionale“ (p. 2).

* * *

Liga Culturală, secţia Braşov, *Ştiinţă şi filosofie, Contribuţie românească, Trei conferinţe ale d-lor profesori universitari: S. Mehedinţi: Contribuţia românească la geografia contemporană; 2. N. Drăganu: vechimea şi răspîndirea Romînilor pe basa toponimiei şi onomasticei; 3. P. Sergescu: Matematica la Romîni;* Vălenii-de-Munte, 1923.

Studiul d-lui N. Drăganu popularisează şi întregeşte lucrările-i anterioare în acest domeniu. Între amănunte, derivarea Mehadiei, de fapt Mehedia din Mihálđ şi acesta din numele unguresc de Mihai ni pare cu greu admisibilă, derivările de nume nefiind chestie numai de sunete, ci şi de sens (v. pp. 32-3). Tot „Anonimul“ e fără reală valoare istorică, iar „păstorii Romanilor“ n'au sensul ce li s'a atribuit: „Romanii“ sînt aceia ai Imperiului roman creat de Carol-cel-Mare, iar *gésta* înseamnă cîntec epic (cf. pp. 33-4). Anonimul frances din 1308, cu „Blazii“ lui (v. Blacs) face combinaţii personale de o identitate pe care nu o putea înţelege (v.

www.dacoromanica.ro

p. 34). „Reges pastorum“ nu se pot traduce prin cnezi“, iar Mesia nu se poate socoti că represintă „Mosony“ *(ibid.)*. Astfel de ştiri nu pot sta alături de cele din izvoarele ruseşti şi bizantine (v. pp. 34-5). Iarăşi părerea filologilor că „Moesia pare să fi fost centrul de formare al poporului românesc“ p. 55). Ştirile din Niebelungenlied corespund perfect cu ale lui Anonymus (v. p. 57).

Conferinţa d-lui P. Sergescu adună tot ce se poate şti asupra subiectului tratat.

* * *

G. G. Rafiroiu, *Maramureşul, Mănăstirea din Peri*, Oradea 1934.

Autorul acestei monografii se foloseşte de toată bibliografia. Analisa actului fundaţional al stavropighiei de la Peri e făcută cu îngrijire. De sigur că era vorba de „o unitate religioasă a Romînilor din Nordul Transilvaniei“, cu sau fără legătură cu „pierderea Moldovei, moştenire părintească“ de Baliţă şi Drag (Dragu). Se poate să fi fost şi un gînd de împiedecarea acelei catolicisări care în ultima instanţă însemna desnaţionalisare (v. p. 22). Se insistă asupra faptului că punerea la punct în 1484 a actului fundaţional înseamnă şi o contemporaneisare (p. 29 şi urm.). Trebuie relevat şi faptul că la 1494 nu putea să fie vorba de o influenţă a Patriarhiei constantinopolitane, pe cînd la sfîrşitul secolului al XIV-lea aceasta era în plină expansiune. „Meşter“ din reeditare e „magister“, titlu obişnuit în Ungaria medievală. Se apasă, după studiul d-lui Gr. Nandriş (în *Graiul Românesc*, II, p. 26), asupra falsului făcut de Ioan episcopul de la Muncaciu ca să iea veniturile foastei stavropighii (pp. 28-9). Dar e sigur, cu toată tăgada autorului, că „arhiepiscopul de Transilvania“ nu poate fi unul ortodox (v. p. 32). Cît despre Ioanichie, căruia i se dă acest titlu, el poate fi doar un pribeag. Se dau şi vederi ale ruinelor.

* * *

Preotul Vasile Cosma, *Cinci sate din Ardeal*, Cluj 1933.

Acest excelent studiu la faţa locului e procedat de consideraţii generale, exacte. Satele de care e vorba sînt Cosmeştii, Topa Mică, Sîncraiu, Almaşul, Berindul şi Mihăileştii în N. V. Ardealului. Descripţia e migăloasă şi cuprinde multe lucruri utile.

www.dacoromanica.ro

Nu lipseşte nici presintarea materialului istoric. Datoria de a da, în Chioar, pe an „domnului“ „un ţol, o şea şi un şoim“ (p. 47). Şi material folkloric.

* * *

Francesco Anelli, *La „rivolta ideale“ di Alfredo Oriani, Introduzione al pensiero dell' Italia odierna,* Cluj 1934.

Se presintă evoluţia de cugetare, interesantă, a unui spirit original, Oriani, mort la 1910 încă. Opera lui de căpetenie, *La rivolta ideale,* e din 1906. E înuntru şi multă profeţie, realisată astăzi. Glorificatorul familiei, al aristocraţiei, al patriei şi proprietăţii, al războiului („sîngele uleiu pentru vehiculul civilisaţiei“) e revoluţionar în alt sens decît cel obişnuit. N. Iorga.

* * *

B. Kryjanowsky, *Ukrainskie i rumynskie kilimy. Russky muzej. Etnograficeskij otdêl* („Chilimurile ucrainiene şi româneşti. Museul rus. Secţia etnografică), Leningrad 1925.

Într'o mică broşură ni se dau, însoţite de fotografii, chilimurile ucrainiene şi cele româneşti de la exposiţia din anul 1925 a subsecţiei II-a a secţiei de Etnografie. La această exposiţie găsim o serie numai din aceste covoare (p. 13). Autorul, într'o expunere detaliată, ni arată naşterea covoarelor ucrainiene (p. 3) şi felul cum se făceau înainte. În Ucraina apuseană, până pe la jumătatea veacului al XIX-lea, ele se lucrau pe anumite stative, care purtau numele de „războaie“. După această dată se fac chilimuri înguste, lăicere, care, mai multe la un loc, se coase pentru a avea formă de chilim (p. 4). Autorul greşeşte în parte zicînd că în felul acesta acuma chilimurile se fac numai în guberniile Chersonului şi Podoliei. În ce priveşte pe Ucrainieni, poate are dreptate. Cît despre Moldoveni, aceştia şi-au păstrat vechea tradiţie a „războaielor“.

Nu mai puţin şi în ceia ce priveşte colorile, o bună parte din Moldoveni îşi prepară singuri colorile din diferitele plante; o coloare reuşită e amestecată cu alta, se combină cu mai multe, până ce dă coloarea dorită: negru, galben, stacojiu, etc.

Autorul nu cunoaşte perioada cînd au început a se face chilimuri în Ucraina (p. 5). Primele ştiri le avem din veacul al XVII-lea. Dar ceia ce s'a păstrat, datînd din veacul al XVIII-lea, ne face să presupunem că începutul lor este vechiu. Mai numeroase

www.dacoromanica.ro

ni s'au conservat din jumătatea a doua a veacului al XVIII-lea. Nu mai puțin e greu a demonstra răspîndirea geografică a chilimurilor, a afla patria lor. De aceia autorul le privește mai mult supt aspectul tipic. În Ucraina centrală găsim chilimuri „în colori". Ele sînt ornate cu figuri mai mult sau mai puțin stilisate, sau cu crengi în colori, țesute ritmic și așezate împreună, acoperind astfel mijlocul chilimului. Unele au, tot la mijloc, o compoziție în colori. De jur împrejurul acestora o „caimă" lată, ornată cu plante. În cele mai multe casuri fondul este negru și galben; mai rar albastru, alb, etc. (p. 6).

Aceste chilimuri autorul le socoate a fi supt influența persană, cu care au mult comun. Acestea din urmă se exportau în Ucraina foarte de timpuriu.

Desvoltarea chilimului în colori își are rostul după starea socială a proprietarilor. Așa, la curțile boierești, supt influența covoarelor apusene, s'a format tipul „boieresc", cu desemn străin, dar cu grafice ucrainiene; în mediul orășenesc, care imită pe cel boieresc, a luat un caracter brutal, de decadență, iar în popor —tipul cel în colori— a suferit geometrisarea treptată a desemnului.

Alături de aceste chilimuri, în popor, din vechime, a existat chilimul cu stea. Azi îl găsim puțin schimbat. Autorul îl crede împrumutat de la nomazii din Asia Centrală.

În părțile de Sud și Apus ale Ucrainei găsim răspîndit chilimul ornat cu plante, dar de un alt caracter. Colorile aice au un motiv pur ornamental, cu o descriere pur geometrică.

Datorită acestor schimbări, autorul presupune o influență a artei din Asia Mică. Această influență a pătruns prin Balcani și Romănia, împreună cu coloniștii romîni, în părțile Ucrainei, pe unde s'au așezat. În partea apuseană a Ucrainei: în Galiția de Sud și Bucovina, în Podolia și Basarabia, la Ucrainieni și Romîni găsim chilimuri cu ornament geometrisat, în formă de figuri mascate, isolate sau unite (p. 8). Covoare asămănătoare găsim în partea răsăriteană a Asiei Mici și în Transcaucasia; autorul crede a fi pătruns în Ucraina, sau prin Balcani, sau prin Armeni, colonisați în acele părți.

În chilimurile din Ucraina apuseană, în cele bulgare și românești adesea fondul nu-i unic; acestea sînt de diferite feluri, și este greu a le reduce la un grup oarecare.

În general, autorul le socoate pe toate ca împrumutate din arta

www.dacoromanica.ro

orientală de covoare, care abia în urmă şi-a căpătat o formă independentă.

Între cele două forme de chilimuri, găsim încă o formă intermediară, cu figuri geometrice, mai cu samă în Basarabia (p. 9).

Autorul împarte Ucraina din acest punct de vedere în două părţi: orientală, unde se găsesc tradiţii iraniene, şi din Asia Centrală şi Ucraina apuseană, unde se resimte influenţa din Asia Mică. Aceste împărţiri corespund desvoltării culturale în general. Gubernia Volinia însă stă deosebită de aceste două influenţe. Aici autorul găseşte trei feluri de chilimuri (p. 40). Dar el nu ţine samă că în cele mai vechi vremuri gubernia Volinia constituia centrul moldovenismului transnistrian. Chiar se presupune că acolo ar fi avut loc primele colonisări, pe cînd ea încă era pustie. Şi azi se mai găsesc icoane vechi româneşti. Iar în populaţie se întîlnesc frase pe jumătate româneşti, pe jumătate ucrainiene; aşa în unele părţi ţeranii întrebarea *unde mergi* o spun: *unde idioşi*. Încît este explicabil să găsim şi acuma încă urme de-ale Romînilor nu numai în Volinia, dar şi în gubernia Harcovului de mai tărziu, unde s'a mutat Dimitrie Cantemir cu fugarii moldoveni după bătălia de la Prut din 1711. Faptul că acolo, în Căzăcime, erau şi atunci Moldoveni a fost unul din motivele Ţarului pentru a-i colonisa pe Moldovenii fugari în acel ţinut.

În Ucraina Centrală, chilimurile dispar foarte iute.

În schimb sînt foarte răspîndite în guberniile Cherson şi Podolia, Republica de azi moldovenească, unde stau la părete, se atîrnă lîngă părete, pe laviţe, sau se acopăr toţi pereţii cu ele (p. 12). Dar pe alocurea se vede influenţa oraşului.

Dintre cele expuse, găsim înregistrate următoarele chilimuri româneşti:

53-55 cu figuri maşcate geometric. Basarabia şi Podolia.

56 — cu cruci compuse, Romănia şi Galiţia.

57 — cu multe elemente geometrice.

58-59. Lăicere. Podolia şi Basarabia.

79. — Chilim din Volinia, unde se vede influenţa românească.

E de notat că Transnistriana merge împreună cu Basarabia.

În total au fost expuse 95 de chilimuri (p. 16), care au atras atenţia specialiştilor din întreaga unire a Sovietelor.

În text, ni se dau şase fotografii, printre care cele româneşti nu lipsesc.

N. Smochină.

* * *

www.dacoromanica.ro

Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţerii-Romîneşti, volumul VII, Acte şi scrisori (1602-1606),* Bucureşti 1934.

Volumul nou ald-lui Veress e publicat mai cu atenţie.

Iscălitura lui Nicolae-Vodă, ca „Nicolaus Petrasco Waiuoda", pare a fi de mîna lui. Pecetea poartă în jurul stemei cu vulturul, sprijinită de doi lei, inscripţia: „Nicolavs Petrascvs Waivoda".

Cuprinde multe lucruri noi. Socoteala cheltuielilor la Viena cu Mihai Viteazul (no. 1), pensia lui Dionisie Rali (n-le 24, 61, 63, 92, 93, 103, 108), planul de năvălire în Moldova a lui Marcu-Vodă (1602) (p. 11), scrisoarea lui „Teofil Grecul" (n-le 10, 13, 16), plata lui Petru Armeanul (n-rele 11, 15, 18, 56, 113-4), scrisoarea lui Stroe Buzescu, „sol al lui Radu Voevod Moldoveanul" *(sic)* (n-le 20, 36), Arbanaşii *(Orbanienses)* lui Mihai (dar n'au a face cu Bulgării strămutaţi în şesul muntean) (no. 21), nobilitarea lui Dumitru „Nicati" (Nicachi) Grecul (no. 22; v. mai departe), privilegiul pentru Lugojanul Ioan Brancovici (cu pomenirea familiilor Bobora, Puica, Maciova (no. 23), scrisoarea din 26 April 1602, pentru Marcu, a lui Radu Şerban (no. 25) (de remarcat: „si Transalpinae Moldaviae que regnum fuerit coniunctum, in expeditionibus adversus hostes multo promptiores et alacriores esse poterimus"), petiţia boierilor moldoveni, Andonie Vornic, Teodor pîrcălab, Avram căpitan, Dobrin, armaş, „Praesina" staroste, Pavel Păharnic (no. 26; cf. no. 43), un act pentru Doamna Zamfira, măritată cu Balintitt (no. 27) *(fiica ei cu acesta, Eva;* se cuvenia o trimetere la ce priveşte pe această interesantă femeie, de care ne-am ocupat de curînd), plată către Carlo Magno (no. 32), recomandarea de arhiducele Matthias a lui Marcu (no. 34; nici actul nu vorbeşte de Petru Şchiopul; e o confusie de ţară), cererea, dar după un zvon, a lui Nicolae-Vodă în Moldova (no. 37), ajutoare pentru Radu Şerban (no. 41), o scrisoare a lui Ioan Potocki (no. 44; cf. no. 46: Ieremia e „încăpăţînat, zgîrcit, care judecă toate lucrurile după capul lui"), o scrisoare a lui Csáky către Ieremia (no. 49), scrisoarea lui Damian Vistierul (no. 58), despre atitudinea lui Basta faţă de familia lui Mihai (no. 59), scrisoarea lui Marcu, 16 Novembre 1602 (no. 74. Nu poate fi scrisă de el ungureşte), o pîră a lui Paul Niary contra lui Radu (no. 75; ar promite Turcilor 70.000 de galbeni pe an; se laudă că trimesese şi scrisorile lui Mihai către Andrei Báthory), scrisoarea lui Ieremia către Leon

www.dacoromanica.ro

Sapieha (no. 76), ştiri moldovene (no. 80), daruri lui Aga Leca (n-le 81, 97, 109-10), o scrisoare a lui Nicolae Petraşcu (no. 82), ştiri despre expediţia peste Dunăre a lui Radu Şerban (mai ales n-le 104-5), scrisoarea lui Ieremia către Bistriţeni (li mulţămeşte pentru felicitări cu prilejul nunţii, la 1603, a uneia din fiicile sale, p. 132). Noi ştiri despre Leca „Arbănaşul" (no. 120; cf. şi n-le 138, 142, 156-8, 161, 168, 175-6, 178). Foarte interesantă intenţia, la 1603, a Paleologului Dionisie Rali de a merge la Moscova (no. 131; cf. no. 174: se întoarce în Octombre cu oferta lui Boris Gudunov de a ajuta contra Turcilor şi de a da un milion în aur, dacă Împăratul îi acordă titlul de rege; Dionisie refusă o nouă misiune; no. 208. Arestarea lui, care negociase şi o căsătorie a arhiducelui Maximilian cu fata lui Boris; no. 214). Pensia atribuită la 1603 lui Nicolae-Vodă Petraşcu (no. 135; v. şi no. 137). Un „Gheorghe Duca, Armean", fost în serviciul lui Mihai (p. 159, no. 138). Solii lui Radu Şerban pentru biruinţă şi cererile lui (n-le 139-40): sînt Nica şi Aloisie Radobrati (înainte, Radu Buzescu, Leca şi Petru Armeanul; patru boieri i-au fost tăiaţi de mercenarii neplătiţi; a trebuit să se împrumute de la boierime şi negustori; a lăsat ţara lui Preda Buzescu; Simion-Vodă şi Turcii întră în ţară; garnisone la Brăila, Hîrşova, Silistra, Turtucaia — *scris româneşte:* „Turtukayam", Sişţov— „Fistolon" —, Nicopol, Rahova, Vidin, Florentin, Radovan; cerere de adăpost la Făgăraş, în Chioar, în Silesia sau Boemia, ca Mihai; să i se supuie Secuii, cari ţin cu el; să fie ajutat a ridica o cetate; să se oprească, prin regele Poloniei, Ieremia; adunarea Tatarilor fratelui Hanului în Dobrogea — româneşte: „Dobrochian"); o scrisoare a lui Radu Buzescu pentru negustorul Gheorghe Nicachi, no. 141; un Dimitrie Nicachi, no. 167). O scrisoare a lui Radibrati (no. 147: tot aşa se vorbeşte de potolirea soldaţilor, şi cu haine ce li se dau; importanţa pentru atac a îngheţului Dunării; cf. alta, no. 152; pentru Radibrati şi no. 209). Boala lui Radu-Vodă, despre care se crede că e otrăvit (no. 148; cf. no. 151). Scrisoare a lui Petru Armeanul (no. 149; cf. n-le 150, 169-70). Solia din Novembre a lui Preda cu alţi treisprezece la Împăratul (n-le 154, 162). Diploma de nobil a lui Nica Vistierul (no. 160). Un fiu al lui Radu-Vodă cu dînsul în Braşov (no. 163). Solie a lui Ieremia la Basta, în Decembre (no. 166; cf., pentru afacerile Moldovei, no. 172; regele Poloniei interzice lui Ieremia să atace pe Radu). Zestrea lui

www.dacoromanica.ro

Nicolae Petraşcu (no. 173). O ştire din Constantinopol arată că după cererea lui Ieremia s'a aruncat în temniţă la Galipoli „fiul lui Iancu sau al lui Mihnea“ (Bogdan Sasul) (no. 180). Haiduci rebeli ucid pe Lazăr Raţ, curier al lui Radu (no. 183). Cerere, la 12 Iulie 1604, din Tîrgovişte a lui Radu : să i se dea adăpost în Chioar, căci Banatul Craiovei e prădat de Tatari şi nu mai poate sta în ţară, unde se răscoală soldaţii (no. 186) : „dacă se va pierde ţara, din causa Măriei Sale Împăratul se pierde, nevăzînd noi nici muniţii, nici bani“ : Attilio Vimercati dă o grozavă descriere a situaţiei (no. 188) : Banul cearcă a opri pe Tatari, „întraţi prin şapte locuri“; mercenarii îl părăsesc, boieri sînt „ucişi sau prinşi“; el fuge într'o pădure ; ţeranii nu pot culege grîul, căci îi prind Tatarii. Nici cu Domnul nu vreau să meargă leſegiii, gata să-l prade, ca în Ardeal. *Ieremia oferă pace ; hoţi din Ardeal ucid la moşie în munţi pe Radu Florescul Clucerul ;* Radu-Vodă e gata de plecare. Acesta însuşi scrie, din Tîrgovişte, la 26 Iulie (no. 189) : Craiova e arsă, ai lui Mîrza, neplătiţi, au fugit în Moldova ; cere, desperat, ajutor, cu Secuii, Gheorghe Raţ, fiind gata atunci a trece Dunărea ; „ajutor, ajutor, pentru iubirea măruntaielor lui Isus Hristos, muniţii, bani, bani, că de la ţerani nu-i putem avea“. Mîngîieri vane de la Imperiali (no. 190) : menţiunea lui Pană [1], care, se ştie, a ucis pe Moise Székely, Krauseneck va pedepsi pe Secuii cari l-au ofensat pe Radu. Scrisoarea, de cea mai mare importanţă, a lui Radibrati şi Petru Armeanul către Împărat (no. 191). Ei cer un comandant, cu 400 archebusieri, „de care Radu-Vodă să aibă respect, şi boierii şi soldaţii, frică“, Radu dînd din umeri „la plîngerile săracilor ; acel trimes ar revedea şi Vistieria, ca să iasă lefile din ţară chiar ; banii daţi Vistierului Nica să se plătească în presenţa unui om împărătesc, ca să se vadă de unde vin. Să se facă daruri la aceşti boieri : Stoica, Preda Buzescu, Radu Florescu, Vornicul Dumitru, Logofătul Miroslav, Vornicul Cernica, Radu Postelnicul, Raţ, Leca, Logofătul Bărcan, Mîrza „Moldoveanul“, Ionaşcu căpitanul moldovean Vincenţiu Borbély, „căpitan al cavaleriei din Ungaria-de-Sus“. Nouă scrisoare a lui Krauseneck (no. 217). O a treia (no. 193) : *i se dă voie lui Radu să primească steagul de la Sultan.* Gheorghe

[1] La p. 217 i se zice „Panna Pangill“. Şi într'o scrisoare a lui Radu (no. 204).

www.dacoromanica.ro

Raţ capătă ordin să treacă în Muntenia cu 2.000 de Secui şi cu Avram Horváth (no. 194; cf. n-le 196, 197, 202). Radu scrie la Sibiiu, pentru nişte hoţii în munte, din Tîrgovişte, la 31 August (no. 198). La 25 Septembre el aşteaptă încă pe cei 2.000 de mai sus (no. 203). La 2 Octombre el scrie lui Pană că Oltenii au bătut pe Tatari la Turnu şi au ars Siştovul, dar alţii sînt la Brăila (no. 204): el e pe malul Dîmboviţei în tabără. Intervenţie a noului stăpîn al Ardealului, Ştefan Bocskai, pentru ca Radu să fie înlocuit prin Simion (no. 213). Radu caută a-l cîştiga (no. 217). Cereri ale lui Nicolae-Vodă Petraşcu (n-le 215-6, 219). Regele Poloniei se interesează de moştenirea lui Ieremia-Vodă în folosul lui Simion (no. 218). Privilegiu ardelean pentru un Cosma Deliul; avere luată de la Marcu-Vodă (no. 221). Se vede Sadeler zugrăvind, ca „scultor di Sua Maestà", un blason imperial cu Sigismund Báthory ca rob legat şi îngenunchiat al lui Rudolf (p. 253); se cunoaşte portretul lui Mihai Viteazul de acelaşi „sculptor". Scrisori din 12 şi 16 Novembre ale lui Ieremia Movilă către dregători ardeleni (n-le 223 şi 224). O scrisoare a Hanului, plîngîndu-se de regele Poloniei (no. 226). Solie la Radu Şerban a lui Radibrat şi Petru Armeanul (no. 227). Legături ale lui Ieremia Movilă cu Papa (no. 228). O nouă scrisoare a lui Nicolae Petraşcu (no. 229; satisfacerea lui, no. 240). Scrisoare din 7 April 1606 a lui Radu Şerban pentru trimesul său la dieta ardeleană (no. 232). *Pictorul italian Nicolae din Cluj la Radu* (no. 234). O prădare a lui Petru Armeanul (no. 235). Solie moldovenească şi munteană în Ardeal pentru afaceri de hotar (no. 236; cf. şi no. 237), cu Cristea Vornicul (n-le 238-9, 241-4, 246-7, 251-3). Solie a lui Petru Napoly, secretarul ungur al lui Ieremia-Vodă (no. 245; trece şi la Simion; n-le 258, 269). Episcop grec de la Şah trece prin Moldova (no. 250). Negustorul Armean Zeric prădat la Oituz (no. 251). Radu-Vodă cere, la 23 Iulie, un şoim din Ardeal (pentru tribut de sigur) (no. 253). Alte scrisori, la 25 şi 28 Iulie, 10, 20, 28-9 Septembre, tot din Tîrgovişte (n-le 254-5, 260-3; cf. n-le 264-5). *Planul lui de a lua Ardealul lui Bocskai* (no. 257). Numirea de Sultan a lui Simion-Vodă (no. 259: se dase steagul micului Constantin, dar boierii schimbaseră lucrul; *Polonii pretindeau că regele are dreptul de-a alege*). Nume ţerăneşti (no. 265): unele rău înţelese sau lăsate în forma maghiară. Solie a lui Radu Şerban la Bocskai

www.dacoromanica.ro

(no. 267). Scrisoare a Vistierului moldovean Boul (no. 268); a lui Simion Movilă, cu menţiunea „blăstămatului“ de Gheorghe Raţ (no. 269).

Între ce se putea lăsa la o parte sau resuma: actele privitoare la persoana şi moştenirea lui Ştefan, fiul lui Petru Şchiopul; resumatul l-am dat în vol. XI din colecţia Hurmuzaki: ajungea, poate chiar prisosia. Tot aşa diplome de nobleţă ardeleană, ca aceia de la no. 3, chiar privilegii ca al Beiuşului, no. 71, al lui Mihai Neagu (no 29), al lui Gheorghe Pitar „alias Barchun“ (no. 31), al lui Nicolae Iuga, al unui Szegedi (n-le 38, 39), al lui Francisc Pop (no. 225), procesul lui Aldea Bica (no. 233).

Rapoartele nunţiului Spinello şi ale ambasadorului veneţian aduc numai une ori şi ele cîte ceva nou.

Greşeli de lectură: p. 9, no. 5: „a praemissa tempore“, „al rimetterlo“ (no. 12), probabil şi „come li ordini“ (no. 16), „huncusque“ (no. 21), „connitis viribus“ pentru „coniunctis“ (p. 28), „Sacrae Caesarei“ *(ibid.)*, „intimarent et declararent“ pentru „intimarunt et declararunt“ *(ibid.)*, „tutetur“ pentru „tuetur“, „praesidium“ pentru „praesidio“ *(ibid.)*, „ratenne“ pentru „tratenne“ (no. 59), „zue schreiben“ pentru „Zueschreiben“ (no. 66), „missero“ pentru „misero“ (p. 80), „saitta“ *(ibid.)*, „condutta“ pentru „condutto“ (no. 68), „marita“ pentru „maritata“ (p. 108), „sefert“ pentru „refert“ (no. 112), „repertorum“ în loc de „reperturum“ (p. 133), „secum antea expediti scivere“ e de sigur greşit *(ibid.*, şi alte părţi de acolo), „piae sanctaeque“ pentru „pie sancteque“ *(ibid.)*, „pro futura“ pentru „profutura“ *(ibid.)*, „et enim“ pentru „etenim“ *(ibid.)*, „Tartarumque“ pentru „Tartarorumque“ (p. 134), „communitate“ pentru „communitati“ *(ibid.)*, „quo minus“ pentru „quominus“ *(ibid.)*, „interventionem“ pentru „internecionem“ *(ibid.)*, „derelictis“ pentru „derelicti“, „vindicimus“ pentru „vindicemus“, „eum“ pentru „cum“, „fori“ pentru „fore“, „postulit“ pentru „postulet“, „festis“ pentru „pestis“; nici „divergata“ nici „ad cineris redacta“ nu sînt admisibile *(ibid.)*, cum nici „obsideri“ şi „deveneri“, „remetiri“ (p. 135): nu se poate ca acelaşi om să scrie pe alături elegant şi să alunece în astfel de greşeli. „Hersochter“ (p. 145, nota 3) n'are sens. Şi n-l 129 are o sumă de pasagii pe care şi editorul le recunoaşte neinteligibile. Îndreptările textului italian de la n-le 143, 144 sînt neadmisibile; ele puteau fi puse numai în note. „Loro sono grandissimo stecho“,

www.dacoromanica.ro

la p. 171, no. 147, nu cerea intercalarea lui „con". Nu trebuia literă mare la „havendo cavato i Turchi la Maschara", ceia ce înseamnă numai: „scoţînd Turcii masca" (p. 211, no. 189). „Profligat" e pentru „profliget" (no. 190). Nu se poate „sub reditum" *(ibid.)*. Nu „indies" ci „in dies" *(ibid.)*.

Doritor de a „îndrepta greşeli", la pagina 109, d. Veress mă află „greşit" la pagina 358 din Hurmuzaki, XI, cu un act din 1603, pe care l-aş fi pus „supt anul 1602". De fapt la mine e 1603, iar pagina nu e 358, ci 558, şi nu în text, ci în notă, Cam aşa sînt mai totdeauna cei cu „greşelile"... Ca să se vadă cu cîtă uşurinţă se procedează în această pretenţioasă vînătoare de „greşeli" poate rămînea clasic casul n-lui 219 din acest volum la capătul căruia d. Veress afirmă că o copie a acestui act „cu. data greşită de 1602 [se află] în Revista istorică, vol. VI, p. 248" observîndu-se că data e imposibilă pentru că „Petraşcu se afla atunci în Ardeal şi nici vorbă nu era încă de această transacţie cu dînsul". S'ar crede că eu am cetit sau propus greşit data. Ce se întîmplă însă? Acolo e *altă* scrisoare, în care Nicolae-Vodă Petraşcu cere 15.000 de taleri după sinete pe care le posedă, cu totul altceva decît cererea ajutorului de 5.000 de taleri din 1605. Data, cu adausul: Pojon, e *în copia contemporană*, nu de la mine. Şi, al treilea, eu n'am niciun amestec în copia copiei, despre care spun că mi-a fost dată, *talis, qualis*, de d. Iulian Marţian. Cine „greşeşte" deci?

Din insuficienta iniţiare în istoria timpului vine traducerea „paşa-Vizir" (p. 11), de fapt „Marele Vizir". „Fiul lui Iancu-Vodă" e Bogdan, care *s'a făcut* a fi Ştefan Surdul (no. 53). Tecuciu pare curios pentru o luptă a lui Simion Movilă cu Radu Şerban (p. 71). Sensul n-lui 70 e total neînţeles: nu e vorba de „cumnatul lui Simion-Vodă", ci al Hanului („il Tartaro"), şi nu de „un Strozza", ci de Stroe Buzescul („Stroiţă"), (raportul confundă cu Strozzi, făcîndu-l „Florentin"). Nu e „Doamna Dolcha", ci e Irina *doica*, ţiitoarea lui Petru Şchiopul (p. 101, no. 84). Nu e „Aslan Cămăraş", ci fiul lui Gheorghe Cămăraşul (no. 87, titlu). Nu înţeleg echivalenţa: „Dampierre" „d'Empier". „Comoroiacensi" e Cămăraş (no. 141). „Scrivano" (no. 148), sărit în tablă, e un cunoscut rebel din Asia Mică (v. a mea *Gesch. des osmanischen Reiches*, IV). La p. 216 Stoica e unul, Radu Florescu altul; trebuia punctat aşa ca să iasă: Vornicul Dumitru, Logofătul Miroslav. „Fistok" e

www.dacoromanica.ro

Siştov (no. 204): editorul o arătase doar mai înainte. „Seferga“ Tatarul n'are sens: trebuie Sefer-Aga, foarte cunoscut (p. 261, no. 226). Radibrati e cînd Alovigi (n-le 147, 152, etc.), cînd Aloiso (no. 227; ceteşte: Aloisio).

Ca formă, nu se poate încetăţeni „plicatură“ (p. 7, no. 3). Mai semnalăm: „Aga al Ienicerilor“ (p. 11), *trecătoare* strîmte“ (p. 55), „*loc* cel mai bun“ *(ibid.)*, „sentenţionat“ (p. 61), „la amîndoi hospodari“ (p. 63), „sîrman“ (p. 129, no. 110), „slujbilor“ (p. 140, no. 121). La p. 155, nota 2, s'a strecurat o notă italiană, cu nume de localitate maghiar, a autorului însuşi. „Archibusieri“ nu e „armaşi“ (p. 215). Se zice„ pocloane“, nu „poclonuri“ (p. 260). Nu „preliminări“ (p. 264, note 1), ci „preliminarii“. „Maşa“ pentru „copie“ (p. 281, no. 243) nu se întrebuinţează „Camică“ nu e românesc (no. 264: pentru καμουχᾶ, camocatt). „Dolman“ se traduce prin „dulamă“. Nu se poate „basmale de văl“, nici „turchiz“ (turcoasă, *turquoise*).

N. Iorga.

CRONICA

În *Revista de pedagogie*, IV, I-II, păr. S. Reli presintă activitatea profesorului bucovinean mutat la Iaşi Vladimir Suhopan. Fost candidat de episcop, el fusese înlăturat de Evghenie Hacman, învingător, şi aceasta cu toate protestările fruntaşilor Romînimii din provincie.

*

În *Revista societăţii Tinerimea Romînă*, LII, 7, d. Damian Bogdan tratează despre cancelaria slavă a lui Mircea I-iu: e un catalog critic foarte îngrijit.

*

În publicaţia „Casei Luminii din Mehedinţi“ prin d. A. Bărcăcilă, *Cinsprezece ani de activitate culturală* (1919-1934), sînt şi resumatele cîtorva conferinţe istorice.

*

De deosebită importanţă e cercetarea d-lui Mihail Gr. Romaşcanu, *Tesaurul romîn de la Moscova* (Bucureşti 1934).

O bogată bibliografie e întrebuinţată, şi alături de urmărirea scopului său autorul dă adevărate pagini de istorie cu amănunte.

www.dacoromanica.ro

Se aduc înainte întemeiatele obiecţii ale bătrînului Blank, care voia tesaurul la Londra, la Cristiania ori şi în Rusia, dar cerea garanţia capitalului engles (p. 9, nota 1). În Novembre 1917 Guvernul romîn făcea silinţi desperate pentru transportul în America, dar guvernatorul Băncii Naţionale, Bibicescu, cerea şi el neapărat o garanţie, a Aliaţilor, cari nu credeau că o pot da (pp. 49-52). În Februar 1918 Aliaţii ni garantau 310 milioane aur (p. 55). Se întrebuinţează forma cedării către ei pentru datorii (p. 59). Dar Sovietele „confiscă" Tesaurul şi vreau să-l dea improvisaţiei româneşti a fostului archivist la Academie, Pescaru. Supt pretext că se ridică de la Moscova lăzi ale Sovietelor, s'au furat opt care cuprindeau hîrtii de bancă româneşti. „Pacea" cu Sovietele recunoştea existenţa Tesaurului. Cu toate vicisitudinile prin care a trecut Moscova, el era acolo în momentul ruperii oricării legături a noastre cu Rusia sovietică, în vara anului 1918 (p. 64). Numai în 1921 Sovietele au plătit cu aurul nostru (p. 65 şi nota 1). Autorul socoate că măcar ce nu era în metal preţios e încă la Moscova (p. 65). Cum a crezut orice om cuminte, ce s'a repatriat după afirmaţia unei vestite cărţi a d-lui George Hill, actor al faptelor de care vorbeşte, a fost numai hîrtii de bancă (v. p. 73 şi urm.).

*

Note de preistorie de d. D. Berciu, în *Materiale pentru preistoria Olteniei*, II, *Civilisaţia de tip Glina III* (Craiova 1934) („nu de tell sau movilă, ci cea de terasă, în apropierea imediată a apelor").

*

În *L'Europa Orientale*, XIV, III-IV, pe lîngă urmarea studiului, important, al d-rei E. Skrzynskadespre Caffa (v. darea de samă din *Revue historique du Sud-Est européen* în acest an), al d-rei Anna Maria Colombo despre Caragiale.

*

În *Revista Fundaţiilor Regale*, 1-iu Maiu, urmarea notelor lui Grigore Lăcusteanu (1848; I. Brătianu e „Iancu Brătianu, un ciocoiu din cei răsculaţi", p. 312; „un vagabond anume Cesar Boliac", p. 312; „mîna de vagabonzi şi străini", „guvernul ştrengarilor", p. 310). D. Z.Pîclişanu despre Memorand. D. Ciorănescu cercetează legenda solilor poloni cari lasă la Constantinopol să cadă potcoavele de argint ale cailor.

*

www.dacoromanica.ro

Cînd, în *Revista Fundaţiilor Regale,* se continuă cu memoriile lui Lăcusteanu, trebuie să se vadă cum aranjează acest gură-rea şi pe N. Mavros, un om aşa de respectabil (pp. 61-2). Se povesteşte moartea prin accident a lui Vilară, ginerele lui Vodă Ştirbei şi decorarea cu ordine turceşti (pp. 65-6). Ce disciplină era într'o armată în care un ofiţer neînaintat putea zvîrli sabia în faţa frontului, p. 67.

*

În n-le de 1-iu Iunie şi 1-iu Iulie 1934, se isprăvesc Memoriile colonelului Lăcusteanu (note despre Şcoala Militară). De observat, ca limbă: „nu i se întîmplă" (bani cuiva; p. 80). De d. N. Petrescu un studiu despre „instituţia Cabinetului în Anglia".

*

În *Analele Brăilei,* VI, 1, se reproduce o veche conferinţă a lui N. Iorga despre trecutul Brăilei. D. Mih. Popescu dă documente inedite despre dărîmarea vechii cetăţi turceşti. Note despre şcoala bulgărească de acolo. D. S. Semilian semnalează ziarul *Moş Ion* al lui G. Baronzi (1866-8) şi altul, *Lupta Naţională,* din 1893-5.

*

În *Ţara Bîrsei* pe 1934, n-l 4, d. Em. C. Lăzărescu dă un model de analisă diplomatică analisînd actele privitoare la Cavalerii Teutoni în Ţara Bîrsei, a căror autenticitate a fost tăgăduită de d. Iosif Şchiopul. E imposibil să se presinte o argumentaţie de mai strînsă logică. Note despre anul 1848 în Secuime de d. Alexandru Ceuşianu. D. A. A. Mureşianu mîntuie partea întăiu din a sa „Ilusie dacică", unde e atîta informaţie şi atîta talent pentru o tesă a cării enunţare singură ajunge ca să se vadă că nu poate fi susţinută. D. Norbert Jokl publică o scrisoare latină şi una românească de la Constantin-Vodă Brîncoveanu.

*

În *Gazeta Cărţilor,* I, biografia şi portretul lui Zaharia Carcalechi.

*

D. Ioan C. Filitti are toată dreptatea cînd afirmă, în *Adevărul* de la 27 Iunie, că Ion Brătianu a fost contra împroprietăririi lui Cuza-Vodă şi chiar contra presintării în acel moment a problemei.

*

www.dacoromanica.ro

În *Confederazione Europea* a d-lui Antonino d'Alia, Roma (1934), se vor găsi idei originale cu privire la o împărțire modernă a continentelor, la rolul actual al raselor umane, la proporția de influență între Europa, Eurasia și Asia propriu-zisă. Observații de amănunt juste despre valoarea intrinsecă a Chinesilor (p. 31), despre avîntul iapones (p. 32), despre „sinuciderea" Australiei, care poate hrăni 120 de milioane și are abia 6.550.000, dintre cari abia 50.000 autohtoni (și 100.000 de rasă galbenă), despre legătura lumii oceaniene cu Asia, nu cu America. În Europa, d. d'Alia vede două părți de Rusie și una de Occident. Ea conține un „continentalism" inconsistent și amenințat. Se cercetează pe rînd „crisele" de care ea sufere (și „amazonisarea și garçonisarea femeilor", „femeia care se masculinisează și bărbatul care se feminisează"; lista păcatelor e în adevăr lungă; „sfîrșitul cu generația noastră al adevăratei Renașteri"). Un întreg capitol tratează despre proiectele de confederație europeană. Urmează ideologia specială a autorului în ce privește statutul „confederației". Se arată și ce ar fi de făcut în cadrul închipuit.

*

În *Arhivele Olteniei,* Ianuar-Iunie 1934, un adîncit studiu, cu resultate nouă, al d-lui Ilie Minea despre „începuturile Marii Bănii de Craiova". De d. Ion Donat altul despre „județul de Baltă și Banatul Severinului" (se vede lupta între județele de văi: Motru, Jaleș, Gilort, Jiiu, Dunăre, și cele de cetăți: Mehedinți, de persoane: Vîlcea, Romanați. Multe lucruri încep astfel a se lămuri prin articole de admirabila răbdare a acestor două). D. Dan C. Smîntînescu învie figura profesorului Străjanu (se caută și începuturile lui la *Familia* din Oradea; bună bibliografie). Tot d. I. Donat caută originea figurii „Banului Mărăcine". Se continuă studiul d-lui Ilie Chiriță despre „boierii Brîncoveni". De d. Barbu Theodorescu bibliografia scriselor despre Oltenia ale lui N. Iorga. Un proces supt episcopul Filaret, de d. Nicolae-Anastase Gheorghiu. O contribuție arheologică de d. Al. Bărcăcilă și un excelent studiu despre podul de la Celeiu de d. D. Tudor. Documente mai nouă. O scrisoare a lui Grigore Alexandrescu și una a lui Ion Ghica.

*

Obiecții de d. Ștefan Besdechi asupra socotelilor d-lui Em. Panaitescu cu privire la numărul celor mai vechi strămoși ai noștri,

www.dacoromanica.ro

în broşura *Cîteva consideraţii asupra studiului d-lui Em. Panaitescu: „Numărul Geţilor şi al Dacilor“* (Cluj 1934). D-sa arată că e vorba în Strabon de 200.000 de soldaţi pentru toată Tracia (sud-dunăreană). Adaug că toate cifrele despre oştiri în izvoarele vechi sînt de imaginaţie şi nu pot fi un punct de plecare. Tonul e cel obişnuit de o vreme în discuţiile ştiinţifice. Lumea a devenit foarte nervoasă...

*

În studiul despre Gaşpar Gratiani al d-lui Mesrobeanu *(Diplomatarium italicum* al Şcolii din Roma, III) se vede că „domnişorul“ ridicat la Orheiu contra Croatului se zicea „fiu al lui Aron-Vodă“ (p. 149). Ceva mai jos, că Radu Şerban exilat, era „Mare Cruce al Ordinului Mîntuitorului“ *(ibid.)*. Volumul cuprinde o Viaţă a lui Despot, publicată de d. Constantin Radu, cercetări, de dd. Ion Moga şi Anton Mesrobeanu asupra împrejurărilor din ţerile noastre la începutul veacului al XVIII-lea, o istorie a lui Tudor Vladimirescu, de episcopul catolic Molajaoni, găsită de. d. D. Găzdaru.

*

În *Hotarul* din Arad, I, 12, d. Isaia Tolan încearcă suggestii pentru rolul Romînilor în organisarea bisericească mai veche a Ungariei.

*

În *Cuget Clar*, VIII, 5-8, se traduce articolul d-lui A. Olesnicki, apărut în revista rusească de la Scoplie, în care se presintă rolul „Ruşilor“ în lupta cu Balibeg Malcocioglu. E un text turcesc contemporan şi studiul cercetătorului rus. — Tot acolo traducerea unei note a d-lui Antonino Rusconi despre săpături, fără resultat, la mormîntul de la Bolzano al lui Petru-Vodă Şchiopul.

*

În excelentul *Bulletin linguistique* al d-lui A. Rosetti (II, 1934), d. A. Graur afirmă că „nu puteau fi negustori de ceapă în vremea invasiilor barbarilor“ (p. 19)... O largă toleranţă deschide poarta revistei d-lui Treml, obişnuitul insultător al nostru (articol, altfel perfect informat, despre o chestie de accent la elementele ce am luat de la Unguri). Lucruri nouă despre Ţigani, de d. A. Graur (încă odată se arată lipsa de valoare a cărţii d-lui Pop Şerboianu). Bădăran, baftă, baros, benga, Bulichi, candriu, buleandră, calău, chichirez, cioară(?), cioflingar sînt ţigăneşti (nu şi danciu, evident de la Dan); apoi diblă, a ciordi, lovèle, modoran, poate naiba, ticălos (?).

*

www.dacoromanica.ro

În *Cuvinte şi obiceiuri* („Anuarul Arhivei de Folklor", II), d. N. Drăganu observă că în Anonymus pentru regiunea Zemplînului se întrebuinţa cuvîntul neo-roman, romanic, *duca* („duca vocabatur in lingua eorum; c. 13") pentru şef, duce. Tot acolo, interpretarea obişnuită a „păstorilor Romînilor". E interesantă şi păstrarea cuvîntului *cnez* în vechiul înţeles de „duce" (c. 44). Se caută transmisiunea acestor rosturi în obiceiul „craiului nou", „crăişorului" care se mai alege de ţerani pentru judecata „bricelatului" („vergel" şi „bricel" au, evident, acelaşi sens, cu toată originea deosebită). Autorul a mai găsit în comitatul Lipto mai tărziu şef de păstori intitulaţi „regi", pe cari-i pune bucuros lîngă „regii" lui Anonymus, dar nu vedem legătura. O influenţă a „frăţiilor" săseşti asupra aşezămintelor Romînilor din Ardeal cu greu s'ar putea admite. Se semnalează cuvîntul „îndires" şi strigătul „alimori" (grec μωρὲ) devenit „aure-maure". „Mătcuţele", „mătcălăul" lor *(matkaló*, logodnă) „vărnicele" sînt, firește, altceva. La Junii din Braşov legătura cu biserica se putea face şi fără influenţa Saşilor; şi caracterul religios al căluşarilor, cari se întîmpină unde nu e contactul cu Saşii (d. Drăganu se ocupă şi de dînşii, relevînd valoarea şefilor: vătafi, primichiri, stareţi; primele nume sînt luate, de sigur, din vechiul vocabulariu militar). Interesantă derivarea „brezaei" şi „turcei" (măşti cu chip de vită, de taur). Se arată că „ghiduş" înseamnă „omul cu capra".

*

După scrisori inedite ale lui Jean de Monteuil şi Nicolas de Clamanges, d. A. Coville presintă pe doi din represintanţii începutului de humanism care se observă în Franţa la sfîrşitul secolului al XIV-lea, Gontier şi Pierre Col, *Gontier et Pierre Col et l'humanisme en France au temps de Charles VI*, Paris 1934). De origine italiană, cei doi fraţi sînt din oraşul Sens. Gontier face studii de drept la Orléans, ajungînd secretar al ducelui de Berri şi întrebuinţat în cancelaria regală, ca notar (1380), apoi secretar tesaurariu. Joacă şi un rol politic, pe care-l găsim în Jurnalul lui Jrances, şi e ucis în Iunie 1418. Asupra vieţii de familie interesante note pe paginile 63-5. I se arată legăturile cu alţi humanişti, p. 72 şi urm. Unul, Jean de Montreuil, a scris şi un pamflet contra Împărătesei lui Sigismund (p. 80 şi nota 3, p. 136 nota 2). Mult superior e Nicolas de Clamanges (Clémengis). Literatura latină pe care o cetiau, p. 73 şi mai ales pp. 102-3,

www.dacoromanica.ro

105 și urm., 121 și urm., 140 și urm. Un capitol arată legăturile cu Italienii la Avignon, p. 140 și urm. Se vede un Moccia puind pe Latini de-asupra Grecilor (p. 176).

Pierre Col a fost și în Orient, până în Egipt (p. 188 și urm.). Sînt și pagini noi despre Cristina de Pisan (p. 200 și urm.).

*

În *Arhivele Basarabiei*, VI, 1, acte din Archiva Senatorilor. D. Victor Tufescu încearcă a face harta ținuturilor de răzeși în vechea Moldovă (pe alocuri, ca în jurul Bîrladului, „peste 600 de sate"). Se combate, cu argumente geografice biruitoare, teoria retragerii în munți (pp. 31-2). „Nu numai ulucul subcarpatic, ci întreaga Moldovă împădurită era împînzită cu sate, încă înainte de descălecat" (p. 32). D. Bezveconnii continuă studiul său despre Sturzeștii în Basarabia. Alexandru de Stourdza, după biograful său rus, „doria să vadă Moldovlahia ca o împărăție deosebită împreună cu Basarabia, Bucovina și Transilvania" (p. 49). Se promite o lucrare mai întinsă. Diverse note de preistorie. Documente din secolele XVII-VIII: „se spune, p. 91, no. XXXV" că mănăstirea de călugărițe de la Vînători (Neamț) e o fundație a lui Ieremia Movilă. Despre profesorul grec Gobdelas, p. 99. Pentru refacerea mănăstirii Suruceni, pp. 101-2.

*

La cartea lui F. Haverfield despre „romanisarea Britaniei" și a lui L. C. West „Britania romană, obiectele de schimb", se adauge azi a lui Collingwood, „Britania Romană" (Oxford 1932). Un critic, în *Rivista istorica italiana*, ult. număr, pune alături *La Bretagne romaine* a lui Sagot. Acolo se citează și *Researches in Manicheism* ale lui A. W. Williams Jackson, New-York, Columbia University.

*

În *Anuarul Arhivei de folklor*, II, d. Ion Breazu arată interesul lui Michelet pentru folklorul nostru. Îl vedem cerînd în 1851 material de la C. A. Rosetti, cu privire la Dunăre, dar acesta nu-l află și explică lipsa acestei poesii populare prin retragerea în munți. Pentru rest, se informează de la Gérando și de la D. Brătianu. Mai departe, Rosetti culege pentru Michelet din lucrurile aranjate de Alecsandri cu „Miorița" cu tot. E vorba apoi și de șerpele casei, „Mihu Copilul", ca represintant al luptei naționale cu Ungurii.

*

www.dacoromanica.ro

În *Țara Bîrsei*, VI, 3, d. Candid Mușlea își mîntuie studiul despre protopopul Haines. D. Norbert Salmen dă la lumină cîteva interesante scrisori românești din Biblioteca Liceului săsesc din Brașov (una de la Gheorghe Păharnicul, fratele lui Vasile Lupu: comandă de carătă; privilegiu al lui Constantin Brîncoveanu pentru Stoica Postăvarul din Șchei, 1696). Acte din 1848.

*

D. P. P. Panaitescu dă în *An. Ac. Rom.*, XV, 2, știri necunoscute despre Ștefan-cel-Mare, cea mai importantă — și cu adevărat o extraordinară descoperire — e scrisoarea dictată de Ștefan cel-Mare despre lupta de la Baia unui scrib care evident nu știa latinește. De aici și greutățile de traducere ale editorului: „Declinem„ (de fapt: declivem)" frontis inclinationem" înseamnă, pur și simplu: „Închinînd închinarea frunții"; *earum positio* e „starea" nu soarta; „agebatur" e „lucrat", „petrecut"; „Plonynii" e forma usitată de Poloni pentru Carpați, „iuxta montes" nu e „în dreptul munților" ci „de-a lungul munților", „perniciendo" e „prăpădind"; „iterum" n'are sensul obișnuit de „iarăși", ci de „așijderea" (ca *item* pe care a vrut să-l scrie autorul), „etiam nos" e *„și noi"*, „precise" e „drept", nu „de-a dreptul", „eodem crepusculo" pare a fi *„chiar* în amurg" (nu „asfințit", e o deosebire); ceva mai jos e *hic*, nu *sic* (deci „acolo"), „dignitarii" trebuie să acopere noțiunea de „dregători"; Mateiaș ar fi murit „statim" „pe loc". „Et vestre gratie corona nihil advertit" nu e „și nimic nu ne va depărta de coroana Măriei Tale", ci „și Măria Ta n'ai băgat-o de loc în samă". „De positione Theucrorum in qua status noster dependet cum dis et consistit" n'aș traduce-o cu „împrejurările Turcilor, de care ține și soarta noastră", ci „despre starea în care atîrnă și se află țara noastră cu dînșii"; „non fuit otiosa" e „n'a avut răgaz". În loc de „provisis" e a se ceti "provisio". Non teneat nos taliter" e „să nu ne ție așa cu vorba", nu „să nu ne lase așa". Îndreptarea propusă de d. Prochaska, Jerzyk pentru „Henridyk", de sigur un Henric, e greșită: Ștefan nu putea întreba la Gheorghe Podiebrad despre gîndurile lui Mateiaș. „Confusio" e „încurcătură", nu „rușine". Cînd Ștefan spune că va putea plăti tributul după devastarea ungurească, nu e vorba de o legătură între tribut și „regiunea Neamțului" (p. 8).

Tot acolo d. Panaitescu presintă știri cu totul nouă, scoase din izvoare rusești, și dintr'un inedit, despre căsătoria Elenei, fiica lui

www.dacoromanica.ro

Ştefan, cu Ivan, fiul Ivan al III-lea. Se dă paşaportul polon pentru mireasă (1482); a se ceti: „morandi“ pentru „mŏrendi“. Partea din urmă, rău cetită (e de fapt „parochialem in Sczinziem“, nu face parte din paşaport, ci e o însemnare în registrul unde s'a copiat piesa).

O scrisoare polonă arată că la moartea lui Ştefan sosise trimesul Sultanului cu steagul pentru un nou Domn de la Poartă, contra lui Bogdan. Vestea de candidatura la tron a lui Arbure poate fi numai foarte cu greu luată în considerare. Tot pasagiul cu fuga în cetate a lui „Herborus“ e confus, greşit gramatical sau rău cetit de editorul polon.

D. Panaitescu dă şi alte ştiri despre pribegii moldoveni în Polonia şi „fiul lui Alexandru“, fiul lui Ilie cel tăiat, menţionînd şi un Evangheliariu, păstrat la Casa Ruteană din Liov, care se arată scris pentru cunoscutul mare negustor Logofătul Mihu şi pentru fraţii lui Duma şi Sica (e bine cetit? Şi în loc de ТАѢТЄ, nu e ТАѢА?) Se dau după publicaţia d-lui Papée, *Acta Alexandri*, şi alte ştiri despre relaţiile moldo-polone şi polono-muntene.

Nu cred că se poate vorbi de „un proiect polon pentru unirea principatelor la moartea lui Ştefan-cel-Mare“ (p. 19): Radu-Vodă Munteanul ar fi pus în locul lui Bogdan un pribeag oarecare. Şi în „recipere terram“ nu poate fi vorba de toată Moldova.

*

În *Biserica ortodoxă romînă*, Mart-April, cîteva pagini de păr. I. Lupaş despre articolul d-lui Richard Huss privitor la episcopul bizantino-ungar Ieroteiu. Largă şi frumoasă descriere de arhiereul Tit Simedrea a Tetravanghelului, aflător la Rîlo în Bulgaria, al Vistierului moldovean Matiaş (începutul secolului al XVI-lea). Foarte utilă deosebire de „Evanghelie“ (după pericope sau „zaceale“, şi nu în ordine canonică, la noi de la 1682; Evanghelistariul e „indicele“ acesteia, la noi de la 1750). Biografia lui Matiaş e perfect reconstituită. Păr. I. D. Petrescu se ocupă de psaltichii din secolul al XVIII-lea. Cîteva însemnări pe cărţi bisericeşti basarabene. Un „căpitan de la poarta Mitropolitului“ la 1807, p. 197. La 1825 cărţi plătite cu „doi boi buni“, p. 200; altele cu „doi gioncani“, *ibid.* Nume de familie Triiboi, p. 204. Despre danii româneşti la Muntele Sinai, la recensii, pp. 236-7. Despre antimise româneşti la Bulgari, p. 245 (Varlaam Munteanul, Antonie de Rădăuţi, Ioanichie de Roman, Chesarie şi Filaret de Rîmnic, Costandie de Buzău).

*

www.dacoromanica.ro

În *Romania* pe Octombre 1933, d. A. Coville presintă pe poetul musicant Philippe de Vitri, episcop de Meaux, corespondent al lui Petrarca.

*

În *Raze de lumină*, VI, 1, note de d. Dionisie I. Udișteanu despre învățămîntul în mănăstiri în secolul al XIX-lea.

*

În *Viața Basarabiei*, III, 6, d. M. Ciachir presintă obiceiuri ale Găgăuților. Din studiul d-lui Alex. Kidel despre deșteapta fată a lui Dimitrie Cantemir și a Doamnei Casandra († 11 Maiu 1713) Maria (născută la Iași, 29 April 1700, educație la Constantinopol și în Rusia, supt Anastase Condoidi și supt Ivan Ilinschi) e numai prima parte. Se acordă și aici încredere zvonurilor despre relațiile neîngăduite dintre Petru-cel-Mare și Maria (ea refusă cererea în căsătorie a lui Ioan Dolgoruchi; ar fi pierdut în 1722, copilul). Dar se spune neted că în Septembre 1722 Dimitrie a scris Țarinei Ecaterina că „relațiile fiicei sale cu Petru au rămas pentru el necunoscute“ (p. 334). „Sînt presupuneri că Dimitrie Cantemir n'a știut adevăratul motiv al bolii Mariei“ (p. 335). El cade bolnav de tabes *(ibid.)*. Îngropare la Sf. Nicolae din Moscova (p. 336). Mariei îi lăsase o parte din juvaiere *(ibid.)*.

*

În *Din trecutul nostru*, 17-8, d. Gheorghe G. Bezveconnii scrie. despre legăturile moldovenești ale lui Pușchin, și cu familia Vartolomei. Și genealogii boierești (familiile Balș—Iordachi, care ținuse pe Ruxanda, sora lui Mihai Sturza, iea apoi pe Anica Filipescu, foasta prietenă a lui Miloradovici, p. 18 —, Brăiescu, Hasnaș, Herța, Stavilă). Se rectifică atribuția de d-na Dvoicenco lui C. Stamati a portretului lui Mihai Ralli (pp. 37-9). E curios cum se reproduce o scrisoare de injurii a fostului arhiepiscop basarabean Platon. Revista începe, de altfel, să apară și ruseşte.

*

În *Buletinul Institutului de filologie Romînă „Alexandru Philippide“*, d. N. Mihăescu se ocupă ca filolog de tratatul despre podagră al lui Rufus de Efes.

*

www.dacoromanica.ro

În *Blajul*, I, 6, note despre un Veniamin Fodor, misionar unit în Muntenia la 1826. Un act de la episcopul Bob.

*

În broşura d-lui Ionel I. Hurdubeţu, *Contribuţii la un istoric al comunei Proştea* (Agnita 1933) se vede cum Romînii au făcut „Proştea" din Villa Praepositi, dar şi cum Saşii au găsit acolo un sat al vadului, „Prodnik".

*

In *Anuarul* publicat de d. Horia Teculescu e vorba şi de pedagogul I. Popescu, de istoricul I. Ursu, de Aron Pumnul, de fapt — p. 243 — Pumnea, din Căciulata, de Zaharia Boiu, cu portret, de Visarion Roman, Chendi, Nicolae Axente. Şi figuri (plafondul de la Racăş, p. 235, aminteşte unele de la noi, din acelaşi stuc; interesantă biserica din Pădureni, p. 260; frumoasa strană din Biertan, p. 319. Se dă în facsimile şi extraordinara broşură cu litere latine de la 1768 *Kintyets kimpenyesty ku glazurj rumunyesty,* p. 331; şi reproducerea de la p. 333). La p. 370: „un hrisov de la Petru Rareş ţinea locul geamului la casa unui ţeran".

*

Note ale păr. C. Matasă despre regiunea nemţeană şi băcăuană zisă Cîmpul lui Dragoş, în *Anuarul Liceului „Petru Rareş", Piatra-N[eamţ], 1932-3 [1934].* De relevat Bîtca Doamnei. Regiunea cuprindea vre-o treizeci de sate. Mai toate poartă numele, adesea arhaice, ale întemeietorilor (Mareş, Blaga, Baţea, Borîlă, Ursu, Dragotă, Giurca, Şendrea, Pascu, Bolcu, Barbeş, Lozea, Cîndea, Petrea, Stan, Ştefan); altele amintesc aspectul (după poiană, runc, muncel, ceret, pădure de ceri). Nechid pare să fie Neted, de altfel pomenit. Se înşiră actele care privesc arhaicul grup de aşezări. Se vede din echivalenţa Cobîla-lapa că forma slavonă era adesea de cancelarie. Se trimete pentru originea numelui la Dragoş viteazul din 1392. Ştiri despre şcoli de d. D. L. Stăhiescu: *I. L. Caragiale revisor şcolar de Neamţ de la 1880* (p. 88).

*

În *Revista istorică romînă,* d. Ştefan Glixelli arată prin comparaţia cu textul slavon de unde sînt luate învăţăturile de cum se stă la masă din opera lui Neagoe Basarab. Această derivaţie nu exclude paternitatea Domnului sfătuit de o femeie cu mai înaltă cultură, devotat al ortodoxiei şi care a ţinut să dea fiului său

www.dacoromanica.ro

numele de Teodosie poate mai mult în legătură cu al doilea din Împăraţii numiţi astfel, cărturarul. D. Glixelli ar admite redactarea de un călugăr „după indicaţiile directe sau numai păstrate în tradiţie“ ale Domnului (p. 329). Dar nu înţeleg pentru ce *supt el chiar* n'ar fi *ajutat* un călugăr: multe cărţi ale Suveranilor aşa se fac. Şi mă întreb şi de ce Neagoe, ba încă în legătură cu un fiu de o aşa de palidă şi scurtă Domnie, s'ar fi impus unui călugăr care nu era Romîn, căci nimeni nu se gîndeşte a afirma că în româneşte s'a alcătuit întâiu compilaţia. Fără a mai aminti caracterul corespunzător numai cu secolul al XVI-lea începător al recomandaţiilor politice.

Se continuă studiul d-lui N. Cartojan despre originalul *Ceasornicului Domnilor*. Se arată că Nicolae Costin a putut primi îndemnul traducerii sale după versiunea polonă a lui Felix Roszkowski, foarte populară (zece ediţii). Şi preţioase indicaţii de datare (şi pentru Cronica lui Nicolae Costin, pp. 336-7 şi 337, nota 1).

D. Iulian Ştefănescu dă un studiu de o uimitoare erudiţie despre *Viaţa Sf. Paraschive* de Matei al Mirelor. Trimeterea la biografia autorului de d. D. Russo într'un curs inedit va putea fi cu greu întrebuinţată de cetitori.

O notiţă de d. Alexandru Iordan despre cunoscuta gramatică românească, iscălită Mircesco, a lui Alecsandri. D. Veress explică rostul ştirilor ungureşti din Simion Dascălul. La dări de samă, p. 415: s'a dovedit că tripticul din Grenoble e modern.

*

În *T. Codrescu*, III, 5, şi un act de la Ştefan Surdul (menţiune de pribegie supt Mircea Ciobanul, de inele de aur; „Găvojdibrod“ e „Vadul Găojdei“; de sigur şi „Traşinov“, Traşin). O carte a lui „Costandin vătaul a spravniciei *(sic)* Scaunului Craiovei“. Românească bizară a d-rului Cihac la 1832, p. 70. *Traducerea operei de discuţie religioasă a Împăratului Ioan Cantacuzino*, în Biblioteca Seminarului din Iaşi, no. 3907 (pp. 73-5). O notiţă despre întrarea oştilor ruseşti în 1769, pp. 76-7 (bejenie la Secul).

În n-l 6 *un rarisim act de la Nicolae Pătraşcu fiul lui Mihai Viteazul care se întitulează, la 16 Iunie 1600, „Io Neculae Voevod şi Domn a toată Ţara Ungrovlahiei, fiul marelui şi preabunului Io Mihail Voevod, Domn a toată ţara Ardealului şi a*

www.dacoromanica.ro

Moldovei. Deci *cu părăsirea formală, pentru fiu, a principatului muntean.* Ca boieri: Dumitru Vornicul, Miroslav Logofătul, Andronie Vistierul, Balea Spătarul, Stan Stolnicul, Şerban Păharnicul (viitorul Domn), Radu (Buzescu) Postelnicul. Se citează, fără altă indicaţie, „Arhiva Statului, Bucureşti".

Voiu reveni într'un studiu la Academia Romînă.

*

D. dr. Anton B. I. Balotă consacră un studiu romancierului sîrb Borisav Stancovici (Bucureşti 1934). Introducerea e o privire generală asupra literaturii sîrbeşti moderne. În adevăr povestitorul de peste Dunăre e un mare vrăjitor de scene şi sentimente.

*

D. Gh. Ghibănescu publică o „predică" despre *Biserica Talpalari* din Iaşi, care cuprinde, pagini de istorie. Multe anexe documentare. Şi forma e deosebit de frumoasă. E un excelent mijloc de lucru pentru studiul Cantacuzinilor moldoveni.

*

Note preţioase despre Marele Război le dă d. Virgil Caraivan în *Memoriu de activitatea ostăşească în războiul de întregire, 1916-1918* (Bîrlad, 1934) (e vorba şi de reintroducerea sistemului rostogolirii de bolovani asupra vrăjmaşului). Ofiţerul rănit îşi cere dreptate.

*

În *Convivium* (1924) de la Torino d-na A. Silvestri Giorgi presintă simpatic pe Duiliu Zamfirescu.

*

D. G. T. Niculescu-Varone publică şi a doua parte din *Portul naţional românesc.* Numeroase probe de costume. Unele din ele au o mai mare valoare, fiind culese din cărţile călătorilor pe la noi. Cele două femei din cartea lui Karaczay sînt presintate în negru, dar se arată în text colorile. Urmărirea materialului e foarte atentă. Desemnurile lui Knapp, Trentsensky şi Thumann (la Academie) nu erau cunoscute. Unele porturi ungureşti sînt la Institutul Sud-Est european. Şi schiţe de Satmari. Şi vocabularul are mult de cules.

*

www.dacoromanica.ro

În culegerea *Lui N. S. Dumitrescu, preşedintele „Tinerimii Romîne“, omagiu* (Bucureşti 1934), se va găsi şi o conferinţă istorică de d. I. Nistor, asupra unităţii româneşti.

*

În *Glasul Bucovinei,* de la no. 4335, începe un studiu amănunţit, şi cu lucruri nouă, despre Alexandru Odobescu, al d-lui Petru Iroaie. Se întrebuinţează şi ineditele din ms. 4936 al Academiei Romîne.

*

În *Catalogul cărţii sucevene,* de d. Cornel Soroceanu (Suceava 1933) o folositoare încercare bibliografică. Povestirea d-lui St. Koczynski despre „mormîntul şi cadavrul“ lui Despot-Vodă (într'un calendar apărut în Viena în anul 1916) e de pură imaginaţie. Astfel de lucruri pentru toate oraşele ar fi bine venite.

*

Note despre francmasoneria la noi, cu înfăţişarea cîtorva medalii, în cartea *Un francmason, Francmasoneria în medalii* (Bucureşti 1934). La 1776 se cuprindeau în loja Moldovei episcopul Leon Gheuca, Ioan şi Matei Cantacuzino, Iordachi şi Nicolae Balş, Ilie Catargiu, Manolachi şi Alecu Bogdan, Ioan Cuza (cel tăiat cu Bogdan), Gheorghe Jora, Ioan Gheuca (aşa cred că trebuie a se ceti în loc de Ghenea), Ioan Apostol şi Iordachi Alcaz, precum şi acel Costea Papafil pe care-l cred autorul medaliei de la Sadagura *(acolo, pentru că era bănăria rusească pentru Moldova a armatei de ocupaţie),* iscălită „F[rater] Constandius“. Traducerea inscripţiei („Moldav. calculum album adiecerunt maiores“) nu e: „Strămoşii au mărit piatra albă a Moldovei“, ci „strămoşii au dat noroc Moldovei“, şi figura din nori e Moldova însăşi. Medalia e deci, pe lîngă dovada unei asociaţii liberale (cf. şi asociaţiile de boieri care se îndatoresc a nu lucra unii contra altora, în revista *T. Codrescu,* III), şi o afirmaţie naţională *în vremea cînd naţionalismul muntean se manifesta prin inventarea tratatelor cu Turcii.*

*

În broşura *Sămănătorism, poporanism, criticism* a d-lui Mihail Dragomirescu (Bucureşti, 1934) — copilării şi cîte un falsificat în sprijinul lor. A insista e penibil, dată fiind situaţia şi vrîsta autorului, stăpînit de aceleaşi ambiţii şi persecutat de aceleaşi uri. Semnalăm cărticica, fără utilitate practică, pentru că, nu ştim din ce motiv, ni-a fost trimeasă.

*

www.dacoromanica.ro

În *Siebenbürgische Vierteljahrschrift*, April-Septembre 1934, d. Hermann Schuler despre poetul Valentin Wagner (secolul al XVI-lea). Scrisorile lui Mohammed al II-lea editate de el, *Magni Turci epistolae per Laudivium, equitem hierosolymitanum, latinitati donatae)* sînt falsificaţii (cf. p. 79). D-ra Luisa Netoliczka se ocupă de portul săsesc (în părţile Bistriţei se adoptă fota ca şi căciula), după exemplul lui Max Tilke, *Orientalische Kostüme* şi *Osteuropäische Volkstrachten;* din punct de vedere mai mult artistic. Raporturi între Saşi şi Saxonia de Andreas Scheiner (de drept şi altele). Cele cu Luxemburgul interesează pe d. Richard Huss. E păcat cît timp se pierde cu aceste discuţii de origine, care nu pot duce la niciun resultat sigur. Despre danţuri ardelene atestate la 1613, d. Iulian von Pulkowski. Lucruri din 1848 de d. Gustav Adolf Zikeli. Despre „arhitectura medievală" în Secuime d. Iosef Sebestyén (clar şi inteligent; dar Secuii secolului al X-lea şi XI-lea" şi „Bulgaroslavii" pe cari i-au găsit aici Secuii şi de la cari vine vechea toponimie!). Propuneri de etimologii de d. Gustav Kisch. Un extras din Andreas Wolf de păr. Hans Petri.

*

În *Forschungen und Fortschritte*, X, 17, resumatul unei conferinţi a d-lui Traian Bratu despre „cărţile populare germane la Romîni": introducerea are largi şi adevărate idei generale.

*

În *Revue d'histoire moderne*, Ianuar-Februar 1934, d. O. A. Johnsen, sprijinit pe piese de archive, arată că „actul de navigaţie" engles din 1651 n'are importanţa ce i s'a atribuit. După împătrirea şi încincirea navigaţiei englese, care *biruise singură*, măsura lui Cromwell a fost numai un act de „apărare".

*

În *Dacoromania*, VII, d. N. Drăganu discută aserţiunile mai multor filologi maghiari cu privire la situaţia reciprocă dintre Romîni şi Maghiari, între altele ale d-lui L. Treml, a cărui pasiune diformantă e cu prisosinţă cunoscută (în *Ungarische Jahrbücher*, VIII-IX, şi în *A románság őshazája és a kontinuitás)*. Documentul lui Iurg Coriatovici e *cu siguranţă* fals (v. p. 196, nota 2). Afirmaţia aceluiaşi Treml că Ţara-Românească e o denominaţie tărzie

www.dacoromanica.ro

este pur şi simplu absurdă: cum s'ar fi putut întrebuinţa terminul în documente slavone redactate de scriitorii de peste Dunăre? Bine înţeles că d. Treml vede în „Ungrovlahia" cine ştie ce origine ungurească a principatului muntean. Dogma cu „Walachenscharen" venite din Balcani nici nu merita o discuţie serioasă. Că Romînii sînt pomeniţi întăia oară în Ardeal documentar la 1210 n'are nicio importanţă; e vorba *cum* şi, al doilea, nomenclatura românească în Ardeal e intenţionat lăsată la o parte. D. Drăganu adauge nume *romanice* din Panonia şi împrumuturi de cuvinte româneşti la Unguri (pp. 199-200). Recensentul, partisan al parţialei *întoarceri* a Romînilor din Balcani, ar putea să vadă, ca şi grupul de filologi ieşeni, la ce servesc afirmaţiile lor, aşa de puţin capabile de a fi dovedite istoric. O mare lucrare recentă a d-lui Melich *(A honfoglaláskori Magyarország,* 1925-9) dă d-lui Drăganu prilejul altor rectificări. D. Melich crede că a găsit „Turco-Bulgari" prin Baranya şi resturi romanice neromăneşti pe la Balaton, ba chiar, prin Ardeal, Daci şi Gepizi... La ce minuni nu ajunge filologia necontrolată de istorie şi de bunul simţ! A se ceti paginile 227 despre originea Secuilor ca să se vadă până unde poate merge fantasia deslănţuită. Din ce în ce mai mult filologia, totuşi cu metodele aşa de sigure, e la dispoziţia oricării păreri preconcepute, şi mărturia istorică, logica faptelor, comparaţia cu fenomenele de astăzi rămîn singurele adevărate base pentru orice elucidare a problemelor societăţilor umane.

D. I. Breazu redactează imensa bibliografie (dar Magdalina, nu Margareta Iorga). La necroloage, dreapta preţuire a lui Al. Philippide de d. Capidan (pp. 652-5. Dar se exagerează şi manualul de tinereţă şi masa enormă, de formă arhaică, a „monumentului" lui). În general, bune aceste necroloage: sper, la vremea mea, şi eu unul ceva mai cald decît anume dări de samă (v. de ex. pp. 375-6).

*

Generalul R. Rosetti, în *Un document inedit asupra mişcării de la 3 August 1865 (ibid.,* no. 4), aduce o scrisoare către Vodă-Cuza a lui Nicolae Rosetti Bălănescu, ministrul de Externe al Domnului Unirii. El arată haosul economic produs de „noianul de legi şi de reforme de toate soiurile care nu i-au fost aplicate cu o îndestulătoare moderaţiune, şi nici cu tact sau treptat". Domnul e făcut

www.dacoromanica.ro

responsabil de toți, și de țerani, drept causa „sarcinilor lor mai mult decît grele". „Nu există nici opinie, nici patriotism, nici sinceritate." Se recomandă amnistia pentru cei implicați într'o mișcare datorită mai mult agenților provocatori decît politicianilor de ambele nuanțe, cari erau firește bucuroși să poată profita dintr'însa.

Se dă și foarte importantul act, nedatat, prin care aceiași oameni politici se îndatoresc a menținea alegerea prințului străin în cas de „vacanță a Tronului" (semnează și Gh. Știrbei, Brîncoveanu, alături de C. Brăiloiu, Anastase Panu, Ion Ghica, I. C. Brătianu și C. A. Rosetti, care redactează).

*

Note asupra Românieĭ de d. St. C. Pavlovici în revista *Jivot i Rad* din Belgrad, 15 Mart.

*

În *Dacoromania,* VII, pe lîngă articole de filologie, considerații asupra adoptării în provinciile alipite a cuvintelor „județ" (p. 63 și urm.; de d. Sever Pop), „prefect", „primar" (pentru cnez-chinez = cmet-chimet, p. 69, nota 2). Pentru originea lui Buceciu ar fi trebuit ținută în samă și Bucecea botușăneană (pp. 114-5). „Cotorosi" (p. 116) nu are sensul dat de Gorun, ci se întrebuințează numai în forma „a se cotorosi" (a se scăpa, a se mîntui de cineva). Pentru Malacași d. Sextil Pușcariu propune etimologia care ar însemna, în trei cuvinte, „muntele vitelor" (p. 124). „Bua" în sens de „nani" îl întrebuințează numai Sașii (p. 131). Osebirea între „lanțul" obișnuit și cel de pămînt (în legătură cu „lanul"), pp. 136-7. Explicația lui *dimon* pentru „demon" (obișnuit în Moldova), p. 140 și urm. (de d. Iorgu Iordan). Pentru rotacism, d. Sever Pop, p. 181 și urm. (la Sîrbi, pp. 187-8). Locuția de la pp. 186-7 are corespondentul în greaca populară. Pentru migrația la fîn sînt a se lua în considerație și condițiile create de împroprietărirea în Ialomița a Prahovenilor (v. pp. 188-91). D. E. Petrovici resumă ultimele lucrări despre Traci ale d-lui Norbert Jokl (p. 344 și urm.). Dubioasă-mi pare, după numele de localități, propusa „strînsă înrudire" a limbii trace cu cea iliră (v. p. 345). De același analisa scrierilor recente ale d-lui Skok (p. 350 și urm.). La p. 372, am colaborat și eu la Dicționarul lui Mayer (și la *Encyclopedia Britannica.* „Pe marginea cărților" a d-lui Sextil Puș-

www.dacoromanica.ro

cariu cuprinde multe idei generale (cuvintele „bisericești“ latine sau slavone în Tatăl Nostru; pp. 501-2; rolul Dunării în S. E. Europei; pp. 503-4). Și transmiterea zicalelor din latinește în limbile romanice și dincolo de ele chiar; p. 503, nota 2). Rostul lui „de loc“ (p. 503).

*

În *Arhiva* din Iași, 1933, n-le 3-4, d. Gh. Ungureanu arată că Alexandru-Vodă Moruzi, după traducerea și prelucrarea lui Harmenopulo de Toma Cara, a numit, la 13 Iunie 1804, o comisiune pentru cercetarea și adăugirea după obiceiul pământului a acestui text. Cara observa că limba românească, așa săracă, „nu are încurcăturile și încungiurările celé întunecate a alcătuirii limbii elinești“. La 1806, tot Cara dădea „Pandectele“ după forma „Basilicalelor“.

Același, în aceiași revistă, n-le 1-2, se ocupă de jurisconsulții Flechtenmacher (portret) și Damaschin Bojinca (scrisori ale lui către Gh. Bariț. Costachi Negruzzi primește a da poesii la „foaia literală“ a lui Bariț; greșelile în latina primei scrisori o fac pe alocuri neinteligibilă: în ea se critică lipsa de interes a Moldovenilor pentru propria lor limbă).

*

În *Points de vue sur l'impérialisme romain* (Paris 1934), d. Jérôme Carcopino caută să arăte că ideia unui *inperium* întins asupra altor rase datează, de fapt, de la lupta contra lui Hanibal (pp. 10-11). Deci pentru d-sa cucerirea e un act voit, ceia ce nu e și punctul nostru de vedere. Totuși primul studiu transformă o dare de samă plină de recunoaștere pentru cartea lui Holleaux, care a apărat punctul de vedere al cuceririi occidentale, fără plan și urmare. Analisa e așa de strînsă și așa de clară, încît face pentru mulți cetitori grăbiți inutilă întoarcerea la original. Foarte juste în general reflecțiile asupra valorii reale a izvoarelor diplomatice aranjate și fără dedesupturile verbale (pp. 50-1). Ceia ce ce se opune concepției lui Holleaux e însă mai subtil decît convingător. Dacă e vorba de un imperialism conștient, el trebuia căutat mai mult în ceia ce se găsește și la Hanibal imitarea de cei crescuți elenic a legendei macedonene, tendința de a da Romei rolul lui Alexandru-cel-Mare (cf. și nota 3 la pagina 103, și pentru Pompeiu Magnus); odată atins solul elenic, trecerea pe acestălalt plan de politică se impunea tuturora.

www.dacoromanica.ro

În studiul, refăcut, despre „imperialismul roman şi aurul Dacilor“ se dă, cu dreptate, importanţă mărturiei lui Lydus Bizantinul sprijinit pe martorul ocular Kriton, cu privire la prada de aur a lui Traian: „cinci sute de miriade de litre de aur“. Se poate apropia de prada luată de Carol-cel-Mare de la haganul Avarilor, care, cu alt punct de concentrare, continua opera lui Decebal.

Că se poate admite o dorinţă de regalitate la Cesar s'ar găsi un argument în aceiaşi familiarisare, care se întîlneşte şi la Sulla, cu lucrurile Orientului. Faptele aduse la paginile 94-7, chiar dacă aparţin mahalagiului Suetoniu, sînt totuşi expresive. Interesant şi ce se spune despre interpretaţia umanului cu divinul la Romani (pp. 97-101). Se insistă, cu grele dovezi, asupra reabilitării la Roma a ideii regale (p. 102 şi urm).

Urmează cercetarea ideologiei politice din „tabula claudiana“ găsită la Lyon. Un ultim studiu caută să arăte ce a dat Galia Imperiului. D. Carcopino se uneşte la predecesorii săi în a considera invasia Galilor în Italia, înecînd momentan pe toţi, ca factorul care a permis Romei înviate să nu mai împartă cu Etruscii stăpînirea asupra Italiei. Foarte la locul ei e şi puternica afirmare a permanenţei romane în Galia prin Clovis şi ai lui (pp. 217-8). Şi tot aşa greutatea occidentală pe care a dat-o Galia pentru ca Roma să nu devie răsăriteană (pp. 219-20). Se arată şi împrumuturile tehnice, în armată, în agricultură, ale Romanilor de la Gali. Fireşte şi influenţe morale, cu fineţă descoperite.

Comunicaţia despre „Imperiul Roman şi Europa“ la „congresul Volta“ termină interesantul volum.

*

O carte bibliografică interesantă asupra Rusiei Sovietice se chiamă *Die Soviet-Union 1911-1932. Systematische mit Kommentaren versehene Bibliographie der 1917-1932 in deutscher Sprache ausserhalb der Sovjet-Union veröffentlichten 1900 wichtigsten Bücher und Aufsätze über den Bolschewismus u. die Sovjet-Union,* Königsberg, 1933, apărută prin grija „Institutului german pentru studiul Europei orientale“.

Lucrarea e datorită lui Klaus Mehnert şi a treizeci şi şase de tineri specialişti. Împărţirea materiilor e clară şi sistematică după următoarea ordine: I, Pămîntul şi oamenii, II, Istoria şi politica (Revoluţia, conducătorii revoluţiei, partidul comunist şi Internaţionala,

www.dacoromanica.ro

politica externă, memorii, prisonierii de război, bolşevismul şi Comitetul sovietic, opere cu caracter general), III, Economie, IV, Drept, V, Cultură şi viaţă (Ştiinţe, Cartea şi tiparul, Educaţia, Literatura, Artele plastice, Teatrul şi filmul, Istoria spiritului, Filosofie şi etică, Religia şi mişcarea atee, Femeia şi tineretul), VI, Armata, VII, Disciplini ajutătoare, VIII, Emigraţia, IX, Literatură engleză şi franceză asupra Rusiei.

Bibliografia, însoţită de mici comentarii, poate fi utilisată de orice specialist.

*

G. Călinescu, *Opera lui Eminescu,* I, Bucureşti. Lucrarea cea nouă a d-lui G. Călinescu dă o comparaţie atentă între unele păreri ale lui Eminescu şi modelele ce ar fi putut găsi în cugetarea apuseană. Ea e mai interesantă decît utilă, şi puţin alăturea. Dar preţioase citaţiile de inedit.

*

În *Anuarul liceului „Principele Nicolae" din Sighişoara* (1929–30—1932–33), publicat de d. Horia Petrescu, d. E. Adorjan tratează despre felul cum apar Romînii în vasta operă a romancierului maghiar Mauriciu Jókai. Cercetează Ardealul apusean la 1853 şi 1858; revine la 1871; asistă la o serbare în Cluj, la 1904. Luptătorii romîni din 1848 sînt înfăţişaţi viteji şi nobili. Descripţie simpatică a Ţinutului Moţilor. Un roman istoric aduce înainte pe Doamna Maria, soţia lui Grigore I-iu Ghica. Şi împrejurările din 1821 l-au interesat. Şi în *Sărmanii bogaţi* şi *Cerul e Dumnezeu* marele scriitor vorbeşte de Romînii ardeleni (Tîrgul de fete, părţile Haţegului, cele de la Zlatna). Şi în popularisările lui istorice el făcea un loc onorabil neamului nostru (dar credea că Mihai Viteazul a dat limbii româneşti caracterul oficial în Ardealul cucerit). A văzut şi pe Avram Iancu bolnav. — Se atinge şi domeniul istoric în frumoasa presintare de d. Teculescu, *Oameni şi locuri din Tîrnava Mare.*

N. Iorga.

NOTIŢE

Călătorul Hans Dernschwam, care străbate Turcia, între 1553 şi 1558 (v. *Revue historique du Sud-Est européen,* X, 1933, pp.

www.dacoromanica.ro

144-155, ţinînd servitori pe cale şi pe husarul Oláh Gjŏrgy şi pe un Oláh Ivan [1], are despre Romînii din Ardeal aceste ştiri [2]:

„Solcher Puben (renegaţi) seindt vill zwischen Wallachen, Ratzen und Ungarn, die alle der deutzschn Nation auffs Gehassigist sein, und irer alleyn spotten, alle wider sy zu zihen begern“ (p. 110).

La Cerchesi, Abasi, Mingreli, „die Klaider und Hembder ausgenet, wie auch die Bulgari, Ratzen, Walachen und Turkyn pflegen zu tragen, von villerlay Farben durcheinander, von geferbten Zwirn, wullen Faden“.

„Die Romer in der ersten allein Hirtten und Hayduken, Walachen gewest, klaines Vermugens“ (p. 135).

Un Luca de Varasdin ştie nemţeşte, sîrbeşte, ungureşte, latineşte, româneşte şi turceşte (p. 140).

Într'un sat al lui Rustem-Paşa „Sibenburgischer Ungern und Walach, jetzt Kassan genant“ (p. 175).

„Das Volkh nert sich nur vom Viech wie die Walachen“ (p. 180.

În Bitinia şi Galatia, „ein arm grob elend Volkh wie bej uns Ungarn und Bergstetten die Hejdokhen und Walachen“ (p. 182).

„Grob Volkh ist und lauter Walach die nur mit Viech umbgehen“ (p. 183).

Asiaticii „seind alles pastores wie in Ungarn, die Heydoken, auch gegen Poln und Bergsstetten, auch Sybenbirgen die Walachen sein, die sich nur von dem Viech neren und Millich essen. Aber die Turken wissen noch kunnen nicht der halben Tail zu solcher Narung als die Walachen“ (p. 223). „Walachen die allein von dem Viech leben“ (p. 225.

De Romînii din Principate vorbeşte numai supt raportul religiei.

Cu privire la ele şi un pasagiu obscur în care e vorba, după cît se pare, de obiceiul Domnilor noştri, „die walachischen Weida“, de a face semne pe trupul copiilor lor pentru a fi recunoscuţi astfel, — ceia ce s'ar face şi acum (p. 138).

*

[1] Pp. 43-4.

[2] Cf. şi p. 242: „Wie ander Landtvolk und Walachen“; p. 258: „Seind Walachen“.

www.dacoromanica.ro

În *Istoria Romînilor prin călători* am semnalat micul roman al lui Ange Pechmédja, *Rosalie*. Și Flaubert l-a cetit. În *Correspondance*, seria a treia (1854-69) (1930), p. 203, se ceteşte: „I'ai sur ma table un petit livre écrit par un réfugié valaque, intitulé *Rosalie* par Ange Pechmédja. C'est une histoire *véritable*, qui vous amusera. Demandez-la". Scrisoarea e adresată la 15 Ianuar 1861 vechii corespondente, d-ra Leroyer de Chantepie.

În scrisoarea de la 4 Maiu 1861 Flaubert vorbeşte de scrisoarea sa, publicată în *Figaro*, către Pechmédja, *Au gars Pechmédja*, cu adausul: „Voilà ce que c'est, mon vieux, que d'être poli envers les „estrangiers" (p. 213).

*

În ce priveşte felul cum se confundă în Apus viața noastră politică şi aceia a unor vecini a căror existență politică a fost mult timp întreruptă, generalul engles Gordon scria într'o scrisoare publicată de *Century*, la 16 Ianuar 1881, recomandînd regimul parlamentar pentru Turcia lui Abdul-Hamid: „Priviți la Romănia şi Bulgaria şi, în oarecare măsură, la Rumelia: Guvernul representativ reuşeşte foarte bine" (H. Anthony Salmoné, *The Fall and resurrection of Turkey*, Londra 1896, p. 266). N. Iorga.

NOTĂ LINGUISTICĂ

În dialectul de la Adrianopol (Θρακικὰ, III, p. 302) cucuvaia e κουκούβάγια şi masa μάσα (p. 344), soiu=σόγι (p. 303), σοϊ (p. 312), πεισματάριδες, pismătareți (p. 307), cutră = κοῦτρι (p. 311), κουμὰρ (p. 335).

Dar, şi alte forme, κοῦρα, κοργιόζους (p. 335), κάμπους (p. 339), κουρτίνα *(ibid.)*, κουκάνα, cocoana (p. 336), κουτσὶ, coce, καλιάσκα, caleaşcă (p. 337), κουτῶ, cutez (p. 338), κριββάτ, crevat *(ibid.)*, κάτανας, „cal mare unguresc" (p. 339), de la catană, κατρὴν (p. 339), μαμαλίγκα (p. 343), ματσούκα, măciucă (p. 345), μικούτσκος (p. 347: micuț), βιτσα (viță, p. 347), μοῦστος (p. 350: must), μοῦτρα (mutră, p. 351), μπάμπω (p. 351), babă, μποχτσαλίκ, bohcealîc *(ibid)*, μπαρὲμ, barem *(ibid.)*, μπατσὴς, *baciu*, frate mai mare (p. 352), μποτίτς, botiță (p. 353), μπούζα interpretat κοιλιὰ, buză *(ibid.)*, μωρὴ, măre (p. 354), trimet la influențe diverse: italiene, turcești, chiar românești. N. I.

www.dacoromanica.ro

ABONAMENTUL: 120 de lei pe un an.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
București, Șoseaua Bonaparte, 6.

www.dacoromanica.ro